

Varga Piroska

KULTÚRGYÁRAK

Felhagyott ipari épületek, mint kulturális színterek

Varga Piroska

KULTÚRGYÁRAK

Felhagyott ipari épületek, mint kulturális színterek

DLA ÉRTEKEZÉS

MESTERMŰ:

Rudapithecus Látványtár és Tanösvény

Felsőtelekes - Rudabánya

A disszertáció alapját adó kézirat NKA
Építőművészeti Kollégiumának alkotói
ösztöndíj támogatásával készült, 2017.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Témavezetők:
Karácsony Tamás DLA
Dr. habil Vasáros Zsolt DLA

BUDAPESTI MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
ÉPÍTÉSZMÉRNÖKI KAR ÉPÍTŐMŰVÉSZETI DOKTORI ISKOLA
2018.

Külön köszönet Csontos Györgyi DLA-nak, Drótos Lászlónak, Dr. Váczai Piroskának, Vasáros Zsolt DLA-nak, Dr. Kerékgyártó Bélának és a BORSOD2050 csapat tagjainak, Antal Gabriellának, Borzsák Veronikának és Tánczos Tibor DLA-nak!

A rudabányai Látványtár és Tanösvény projekt sikeréért külön köszönet illeti Szobota Lajost, a település polgármesterét, Dr. Sallai Árpádot, a település címzetes főjegyzőjét, Dobosi Istvánt, a településfejlesztési és üzemeltetési iroda vezetőjét, Wächter Balázst, a projekt menedzserét, Novák Péter és Veres Lajos polgármester helyetteseket, Hadobás Sándor, Jancsurák Árpád, Szél Miklós és Szögedi Szabolcs képviselő urakat.

A kutatásban és a előkészületi munkák elősegítésében kiemelt szerepet vállalt Kordos László professzor úr, az ásatások vezetője, Papp Andrea múzeumigazgató, Cságoly Ferenc akadémikus, a BME Építőművészeti Doktori Iskola vezetője a kutatás idején, Balázs Mihály professzor, a BME Építőművészeti Doktori iskola jelenlegi vezetője, valamint Dr. Kerékgyártó Béla, Dobai János DLA, Szabó Levente DLA, Szabó Árpád DLA, Nagy Márton DLA, Karácsony Tamás DLA és Fejérdy Péter DLA, akik oktatóként, témavezetőként tanácsaikkal és kritikájukkal segítették a munkát.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	6
1. Az ipari örökség, mint érték	12
<i>Az ipari múlt jelentősége, adottságok</i>	
2. Az ipari örökség, mint kulturális örökség	15
2.1 Ipari örökségvédelem	16
2.1.1 Az ipari örökség fogalma	
2.1.2 Általános alapelvek az ipari örökségről Európában	
2.2. Ipari örökségvédelem Magyarországon	20
2.2.1 Az ipari örökségvédelem története, előzményei	
2.2.2 Intézményrendszer, jogszabályi környezet	
2.2.3 Kutatások, konkrét megoldások, projektek	
2.2.4 Konklúzió	
3. Kultúra, mint fejlesztő erő	27
3.1 Kultúrgyárok	30
<i>az ipari épületek "második élete": kulturális színterek</i>	
3.2 Különböző fejlesztési formák, a beavatkozás mértéke szerint csoportosítva	32
3.2.1 Beköltözés	
3.2.2 Felújítás	
3.2.3 Átalakítás, átépítés-bővítés	
3.3 Kulturális felhasználási típusok:	37
3.3.1 Műszaki Múzeumok, emlékhelyek, technikatörténeti élményparkok	
3.3.2 Kultúrgyárok	
3.3.3 Kulturális negyed	
3.3.4 Tematikus utak	
3.3.5 Fesztiválok, események, performanszok	
4. "Nagyléptékű" komplexitás a tervezésben	43
5. Heterogenitás: adottság és a továbbépítés elve	46
6. A funkcióváltás téralkotási következményei	49
6.1 Külső térszervezés - a várossal való kapcsolatot	
6.2 Belső térszervezés - az ipari területen belül	
6.3 Térszervezés az épületen belül	
6.4 Új funkció egy régi struktúrában	
8. Összegzés	59
9. Abstract	62

10. Mestermunka	64
<i>Rudapithecus Látványtár és Tanösvény, Felsőtelekes-Rudabánya</i>	
11. A mestermunka saját publikációs jegyzéke	74
Melléklet	75
1. sz - Felhasználási típusok	
2. sz - Borsod2050 - Hajrá, ipari táj! - Ipari táj túra térképe	
3. sz - TICCIH ipari örökségvédelem	
4. sz - Kultúrgyárak Európában	
5. sz - Irodalomjegyzék	
6. sz - Építész tervező stáblisták	
7. sz - Nyilatkozat	

BEVEZETŐ

A még működő DAM Stell Kft., fotó: Varga Piroska

Bevezetés

A disszertációmban a felhagyott ipari épületek kulturális alapú fejlesztésének témakörével foglalkozom. Ehhez kapcsolódóan a témakör bemutatását, az elemzések alapjait már megvalósult projektek képezik, melyek fő térbeli kerete Európa, ezen belül többségében a poszt-szocialista Közép-Európa, továbbá Amsterdam, és a Ruhr vidék. Célom, hogy az eltérő megoldások, a megvalósult projektek tervezési irányainak bemutatásán keresztül láthatóvá váljon, megjelenjen az ipari területek sokszínűsége és az ezekhez társuló tervezési eszközök, úgy, hogy ezek mellett az épületeket használó kulturális célú fejlesztések folyamatai is érzékelhetőek legyenek.

Doktori munkám célja, hogy az eddig összegyűjtött ismeretanyagot rendszerezem, összefoglaljam, és a megismert példák, továbbá saját tapasztalataim alapján tézisekbe is rendezett ismeretanyagot formáljak. Elsősorban szeretném láttatni, hogy a felhagyott ipari területekben és épületekben mennyi újrahasznosítási lehetőség rejlik.

Másfelől bemutatom, hogy építész tervezőként miként lehet támpontként tekinteni a leírt szempontrendszerre úgy, hogy az épületekkel kapcsolatos tervezési eszközök segítségével szolgálhassanak a jövőben.

Kutatásom egyik kezdeti célkitűzése az ipari örökség újrahasznosítása tárgyában a jellemző típusok összegyűjtése és csoportosítása volt. Alapvető kategóriaként a következőket azonosítottam: *kulturális funkció, rekreáció, szociális funkció, lakófunkció (loft- és luxuslakás), kereskedelem és szolgáltatás (iroda funkció, üzletház)*. A kategóriák bővebb kifejtését az 1. számú melléklet tartalmazza. Ezzel a munkával előképeket, ötleteket gyűjtöttem a tervező építészként elem kerülő hasonló kihívásokat rejtő területekhez, feladatokhoz.

A projekteket az átalakítás mértéke szerint is csoportosítottam: *spontán belakás vagy beköltözés, műemléki felújítás, helyreállítás, felújítás, átalakítás, átépítés, teljes terület revitalizációja*. Ennek a csoportosításnak a bővebb kifejtését a 3.2-es fejezet tartalmazza.

A kategorizálás nagyban segítette átlátni a példák komplexitását, ugyanakkor megmérévítette a gondolati struktúrát, mivel sok más, a fejlesztési elveket, lehetőségeket szintén befolyásoló tényezőt nem engedett figyelembe venni. Ilyen szempont például az adott épület iparosodás-történeti időskálán történő elhelyezése vagy az adott terület, építmény konkrét területi elhelyezkedése (város, külterület vagy ipari park).

A dolgozatomban célja ezen említett eredmények összefoglalása, a megismert projektek és mestermunkám tapasztalatából merítve azon építészeti eszközök összegyűjtése, amelyek kifejezetten az ipari területek egyediségéből, léptékéből és örökségvédelmi helyzetéből adódnak. Így a hangsúly az építész tervezői döntéseken és az építész tervezői szerepen van. Mindemellett azt gondolom, a téma kellő alaposággal történő elemzéséhez a projektek megvalósulásához kapcsolódó jogi környezet minimális szintű áttekintése is szükséges,

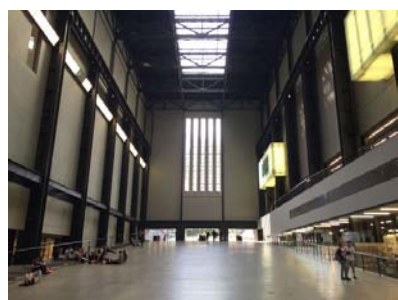
Szénmosó, Sajókeresztúr
forrás: Ózdi Városi Múzeum

Ózdi Központi Acélcsarnok torzó ma,
fotó: Varga Piroska

Diósgyőri Vasmű ma
fotó: Tudásgyár

Tate Modern Gallery, London, Anglia
(HERZOG and DE MEURON)
fotó: <http://www.tate.org.uk>

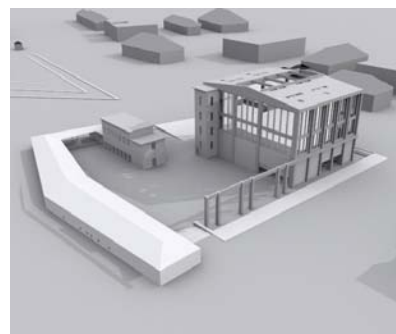
így az írás elején az ipari örökségvédelem aktuális helyzetét is ismeretem, mellyel kulturális örökségmenedzserként - szakmámból adódóan is - foglalkozom.

Az általam alkalmazott kutatásmódszertan empirikus, megállapításaimat a megépült példákra, a tervezőkkel folytatott beszélgetésekre, az említett épületek, ipari területek személyes bejárásai során nyert tapasztalataimra, benyomásaimra alapozom. A dolgozatban három magyarországi kiemelt példa szerepel, a Zsolnay Kulturális Negyed, az Ózdi Kultúrgyár és a Rudapithecus Látványtár és Tanösvény Felsőtelekesen (Rudabányán)¹.

Az ipari épületek építészeti kérdéseivel, illetve az épületek újrahasznosításának lehetőségeivel 2007 óta foglalkozom, több, egyetem alatt készült kutatás is e köré szerveződött^{1,11}. A témában történt további elmélyülésem eredményeként 2011-ben egy blogot² is indítottam, melynek célja volt, hogy tervezett és megvalósult projekteket mutasson be, továbbá létrehozson egy szakmai platformot, ahol lehetőség van a tapasztalatcserén és a szakmai kérdések megvitatásán túl az építész szakmán kívüli érdeklődők bevonására is.

A blog³ megvalósulását több szakmai konzultáció készítette elő Dr. Váczi Piroska művészettörténésszel és Csontos Györgyivel a Szent István Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Karáról, emellett számba vettem a Budapesti Műszaki Egyetem Város Tanszékének, Középülettervezési Tanszékének és a volt Corvinus Egyetem (ma Szent István Egyetem) Tájépítészeti és Településtervezési Karának témába illő munkáit,⁴ melyek jelen blog háttéranyagának is alapját képezik. Fáradozásaim ellenére sajnos a blog „felpörgetése” nem sikerült. Ennek több okát látom. Egyrészt a kutatók egy része nem akarta teljesen megosztani a kutatási eredményeit, másrészt a diákok nagy része a diplomavédés után már nem foglalkozott a projektek utóéletével, így nem lehetett a blog céljaira aktivizálni őket.

A disszertáció további fontos előzménye a BORSOD2050, Hajrá, ipari táj!¹¹¹ című doktori kutatás, amelyet Antal Gabriellával, Borzsák Veronikával és Tánczos Tiborral DLA (konzulensek: Fejérdy Péter DLA, Karácsony Tamás DLA, Szabó Levente DLA és Vasáros Zolt DLA) kezdtünk el 2011-ben a BME Építőművészeti Doktori Iskolájában a „Közösség és építészet” tematikus évében. A kutatás a Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi határán elhelyezkedő, Magyarország egyik legelmaradottabbnak számító régiójával foglalkozott. A terület szép és különleges adottságai (ipari táj, természeti táj, kultúrtörténeti értékek) éles kontrasztban állnak az akkor és jelenleg is

Szika Katalin: Fényerőmű - Kazincbarcika c. diploma munka

Mónus Noémi: Déli pályaudvar - átalakítás és rehabilitáció c. diploma munka

¹ A megvalósult beruházás Felsőtelekes külterületéhez tartozik, jórészt az Aggteleki Nemzeti Park kezelésében áll, de a rudabányai Önkormányzat valósította meg, és az évtizedek során a bányaterület kezelése, „művelése” is lényegében Rudabányához kötődött, így a lelőhely neve is azzal forrt össze.

² www.iparirehab.blogspot.com

³ Munkám előzményének tekinthető a 2003 és 2008 között működő Ipari Örökség honlap, amelyet a Északkelet-Magyarország Ipartörténetének Ápolásáért Alapítvány hozott létre a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Alapítvány gondozásában. Elérhetőség: <http://www.ipari.bzlogi.hu/index.php>

⁴ Elkészült első blog bejegyzések: Szika Katalin, Fényerőmű-Kazincbarcika, 2008 tavasz, Mónus Noémi: Déli pályaudvar - átalakítás és rehabilitáció, 2010, Péhl Judit: Hídépület a tatabányai vasútállomás felett, 2011.,

tapasztalható helyzettel. A még meglévő épületállomány és az ipari örökség méltatlan körülmények között, negatív asszociációkkal övezve tűnik el a szemünk elől értékeivel együtt, annak ellenére, hogy ezek hozzátartoznak a régió múltjához, közösségi identitást meghatározó szerepük van, sok esetben jelentős építészeti értéket képviselnek. A projekt célja - elsősorban az ipari örökségvédelem és az építészet tárgykörében - a terület értékeinek tudatosítása, perspektívák, víziók, inspirációk felmutatása volt. A kutatás keretében egy olyan lehetséges fejlesztési irányt fogalmaztunk meg, amely nem törli el az ipari múlt hagyományát; így a terület egy régió szintű tematikus út során ismerhető meg, amelynek néhány állomása építészeti terv formájában el is készült. A projekt része egy kiállítás sorozat lett, ami három helyszínen (Ózdon⁵, Miskolcon⁶ és Budapesten⁷) mutatta be a kutatás során összegyűjtött tudásanyag kivonatát és a régió szintű tematikus út, az Ipari táj túra (2.számú melléklet) tervezett állomásainak építészeti terveit. Az említett Ipari táj túra Rudabányai állomásának Tanösvény tervei – kiegészülve a Majomszigetenen megvalósult Látványtárral – a Narmer Építészeti Stúdió generáltervezésében a BME Építőművészeti Doktori Isko-lájával együttműködve, Rudabánya Város Önkormányzata és az ÉMOP⁸ pályázat támogatásával valósult meg, a tanösvényi része pedig doktori munkám mestermunkájává vált.

Témám aktualitását fokozza az utóbbi évtizedekben felerősödött dezindustrializáció, a termeléshez az ipari területek egy jó részére már nincsen szükség. Emellett az ingatlanpiac is megélné, így felgyorsult e területek funkcióváltása is. Így az ún. barnamezős területek a városfejlesztés központi kérdésévé váltak, hatékony újrahasznosításuk érdekében azonban beavatkozásra van szükség^{IV}.

A barnamezőre több definíció található a szakirodalomban, disszertációmban a Barta Györgyi és kutatócsapata által használt barnaövezeti meghatározást alkalmazom, **amely a barnamezős területekre kisebb hatékonysággal hasznosított (alulhasznosított), esetenként kiürült, volt iparterületekként tekint.**^{IV}

A gazdasági szempontok mellett az ipari örökség megőrzése (v.ö.: *ipari örökségvédelem*), bemutatása és rekultiválása kiemelt jelentőségű feladattá vált, különösen azokban a térségekben, amelyekben a végbement radikális gazdasági szerkezetváltás következtében halmozottan hátrányos helyzetbe kerültek egyes társadalmi csoportok. A technikai, ipari örökség országunk múltjának és jelenének pótolhatatlan, egyedi és meg nem újítható egyik forrása, a nemzeti és egyetemes kultúra elválaszthatatlan összetevője^V, a lakosság identitásának, jó közérzetének meghatározó eleme és a települések népességmegtartó képességének egyik alapja lehet a jövőben.

Ugyanakkor az elmúlt huszonöt évben az ipari funkciójú területek várososon belüli elhelyezkedése alapvetően változott meg Euró-

Rudapithecus Látványtár és Tanösvény "D" jelű kilátópontjafotó: Varga Piroska

BORSOD2050 - Hajrá, ipari táj! c. kiállítás sorozat, fotó: BORSOD2050

⁵ 2012 Ózdi Művelődési Intézmények „Olvasó” (09.24-11.06) BORSOD 2050 – Hajrá, ipari táj!

⁶ 2013 Miskolci Galéria (01.24-04.02) BORSOD 2050 – Hajrá, ipari táj!

⁷ 2013 FUGA Építészeti Központ (04.09-04.25) BORSOD 2050 – Hajrá, ipari táj

⁸ Észak-Magyarországi Operatív Program, Projekt kódja ÉMOP-2.1.1/B-12-2012-0082

pában, így Magyarországon is. A közel száz éves iparfejlődés során kialakult ipari telephelyeket egyre inkább körbenőtte a város, és ez több problémát is felvetett. Például a városközpont hiányát Ózd esetében, vagy infrastrukturális fejlesztési akadályokat Miskolcon a villamoshálózat kapcsán.

A téma jelentős kiterjedtsége, komplexitása miatt teljességre nem törekedhetek, így nem célozom minden kapcsolódó terület elemzése, például a gazdasági-, szociológiai-, területfejlesztési kérdésekre, a dolgozat mégsem szorítkozhat csak a már elkészült építményekre és a megmaradt örökségi elemek építészeti kritikai elemzésére, az örökség történeti előzményeinek, felújítási folyamatának, fenntarthatósága lehetőségeinek vizsgálatokor a teljes kontextus áttekintésére is szükség van.

Az említett fenntartható tervezés újféle építészeti felelősségvállalást követel meg. Az építészeti szerepváltozások kérdésének fókuszba helyezésével közelített a kérdéskörhöz mostanában több, a témával foglalkozó írás, DLA dolgozat⁹ és építőtábor¹⁰ is. Személyes tapasztalataim alapján az ipari örökség-védelem területén dolgozó szakemberek esetében is mutatkoznak ezek a változások. Az építész tervező ma már sok esetben az adott területen kérdéssé váló kulturális program, fejlesztés, azaz a megoldandó feladat felvetésekor bevonására kerül, így nemcsak "hagyományos" építész tervezői és műszaki kérdéseket kell megoldani, hanem társadalmi és szociális, városfejlesztési döntéseknél is kikérik a véleményét, gyakran elvárásaként részesévé kell válnia ennek az alkotó folyamatnak is. Más esetekben - mint például Csontos Györgyi DLA ózdi munkájában - az építész jelzi az akár pl. területfejlesztésre vonatkozó problémát és próbál megoldást keresni rá mindezt akár évtizedeken át.

A jelen értekezés felépítése a bevezetésben ismertetett előzetes ismeretekből indul ki. A disszertáció az ipari örökség definiálásával (1. fejezet), az ipari örökségvédelem Európa és hazai helyzetének ismertetésével (2. fejezet) kezdődik. A dolgozat második fele ipari revitalizációs projekteknél a kultúra jelentőségével (3. fejezet) foglalkozik, továbbá bemutatja a kultúraalapú fejlesztések alkategóriáit (4. fejezet). A disszertáció utolsó harmada a kutatás alatt meghatározott építész tervezői eszközöket veszi sorra, konkrét példák beemelésével: a heterogenitás, mint építészeti eszközrendszer (5. fejezet) és a funkcióváltás téralkotási következményei (6. fejezet). Továbbá a téma pozicionálását segíti az ipari örökségvédelem és az ipari emlék, mint érték rövid áttekintése, ezt követően kísérletet

Monori biobrikett szárító
fotó: Máté Albert

Monori biobrikett építőtábor csapata,
2014., fotó: Boczán Zsófia

⁹ Kemes Balázs: Nyitottság és integráció az alkotó munkában, DLA disszertáció, 2015, Elérhető: http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/1335-dla_ertekezes_kemes_balazs_20151210.pdf

Fazekas Katalin: Közösség és építészet. Komplex tervezői megközelítések DLA disszertáció, 2017,

Elérhető: https://issuu.com/katalinfazekas/docs/fazekas_k_dla_e_online

Borsos Melinda és Dimitrijevic Tijana: Mikro Magdolna DLA project, 2013

Elérhető: http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/498-ta_mm_eloadas_1.pdf

¹⁰ Fazekas Katalin, Fejérdy Péter DLA, Oroszlány Miklós, Holczer Veronika, Kemes Balázs és építész diákok: A monori brikett szárító, Építőtábor 2014

Elérhető: https://issuu.com/katalinfazekas/docs/biobrikett_konyv_hu

Elérhető: <http://epiteszforum.hu/a-monori-biobrikett-szarito>

Kemes Balázs DLA : Útkeresés: építőtábor Perbálon, 2018.01.17

Elérhető: <http://epiteszforum.hu/utkereses-epitotabor-perbalon>

teszek egy alap-rendszer felállítására is, az értekezés záró része pedig a személyes építészeti tapasztalatok tanulságait összegzi.

IPARI ÖRÖKSÉG

1

Acél öntés, fotó: Ózdi Városi Múzeum

1. Az ipari örökség mint érték

Az ipari múlt jelentősége, adottságok

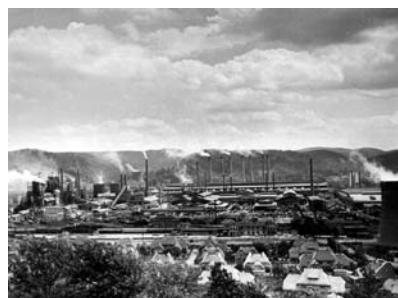
A mai értelemben vett ipari tevékenység a kézműipar megjelenésével kezdődött, a tárgykészítés az emberi történelem legkorábbi időszakában is már meghatározó volt, és folyamatos fejlődése az élet minden területeire is kihat(ott)^{vi}. A dinamikusan fejlődő ipar következtében nagy hangsúlyt kapott az energiateljesítmény, a nyersanyag iránti óriási igény miatt a bányászat és az abból sarjadó több évezredes múlttal rendelkező kohászat is folyamatosan fejlődött.

A jobb és kényelmesebb életmódra való törekvésből fakadó újítások és találmányok egymásra épülve alkotják az ipartörténet láncszemeit. A technika fejlődésével az épületállomány és technológia fokozatosan specializálódott^{vi}.

Az iparos élet kultúrája a mindennapokban gyökerezett, kezdetekben a nagy múltú céhes családi rendszerekben, ahol generációról generációra öröklődött a szakismeret. A 19. század folyamán a gyáripar megjelenése és kifejlődése tette teljessé az ipar technológia alapú működését. A későbbiekben a kapitalista iparfejlődés magával hozta a gyárak koncentrált telepítését, a körülöttük kialakult lakókolóniákat. Ennek megfelelően a Közép-Európa keleti felét alkotó poszt-szocialista országok ipar városai különös figyelmet érdemelnek. Azonban a folyamatosan változó gazdasági igények mellett a gyakran erőszakosan kontrollált és irányított ipar fejlesztése nem mindig racionális döntések mellett zajlott, melynek mind negatív, mind pozitív hatásai is voltak. A területek történetének, illetve történelmi szerepének jelentősége van, így a tervezési folyamat során ezen sajátosságokat az építészeti koncepció alapjának kell tekinteni.

Azonban nemcsak az épület története keretezi a tervezők gondolkodását, hanem a felhasználók és az ingatlan fejlesztők hozzáállása is az adott ipari épületekhez, területekhez. Az elmúlt korok történeteihez ugyanis hozzáadódnak a nehézipari fejlesztések eredményei, majd válságok, illetve ágazati összeomlások során a leépítésekből adódó munkanélküliség is.

Európában az 1970-es évektől kezdődően lezajlott egy nagyarányú gazdasági szerkezetváltás^{vii}, amelynek háttérében a nyersanyag készletek kifogyása és a technológiai fejlődés állt. A változások az 1973-as első olajárrobbanás után váltak igazán látványossá. Azonban az energiaárak egy év alatt történő négyeszeresedése csupán felszínre hozta - a már az előző évtizedben, részben az 1950-es évektől zajló - gazdasági átrendeződési folyamatot^{viii}. Így az ipari, gazdasági hegemoniája visszaszorult és mindinkább átadta a helyét a szolgáltató szektornak, amely számos város, település szerepét változtatta meg alapvető módon: gyárak, bányák, kikötők zártak be, sok hasznosításon kívüli épületet (pl.: gáztározókat, hűtőtornyokat, kohókat, raktárakat, stb.) és területet hagyva maguk után.

*Működő gyár - Ózd, archív kép
forrás: Ózdi Városi Múzeum*

*Éjszakai műszak - Ózd, archív kép
forrás: Ózdi Városi Múzeum*

Van Nelle Fabriek - Rotterdam

A felhagyott ipari épületek és területek helyzete sok helyütt ma is kilátástalan. Ugyanakkor építész szemmel ezek a hatalmas hangárok, a kacskaringózó csövek, az óriási rozsdás felületek, a hatalmas üvegfelületek transzparenciája, a félelmetes méretű rácsszerkezetek egyszerűen lenyűgözőek és megőrzésre, hasznosításra érdemesek^{IX}.

A lepusztult és elhagyatott gyárépületek és területek problematikáját építészeti, gazdasági, szociológia város- és területfejlesztési kérdések mellett kulturális örökségvédelmi és fenntarthatósági szempontok alapján is érdemes átgondolni. Legtöbbször ezek a rehabilitációra váró gyártelepek gyakran a mai városközpontban, a közlekedés, a panoráma és a városi élet szempontjából egyaránt hasznos és kitüntetett városrészekben helyezkednek el. Az ipari rozsdazóna újrafelhasználása a fenntartható fejlődés elvét figyelembe véve is kitüntetett feladat: azaz például a mezőgazdaságra alkalmas földterületek megőrzése érdekében a már felhasznált, betelepített, de jelenleg nem használt iparnegyedek újra bevonhatók a vidék fejlesztésébe, ezzel elkerülhető a mezőgazdasági területek további csökkentése.

*Kőörlő - Esztramosf
fotó: Borsod2050*

*Elhagyott gyár - Borsodnádásd
fotó: Borsod2050*

IPARI ÖRÖKSÉGVÉDELEM 2

2. Ipari örökségvédelem

2.1. Az ipari örökség fogalma

Az ipari örökségvédelem fogalmának alapját disszertáciomban a TICCIH¹¹ definíciója alapján kezeltem.

A definíciónak megfelelően az ipari örökségben olyan tevékenységek bizonyítékai kapnak helyet, melyek alapvető módon megváltoztatták az emberiség történelmét, civilizációját. Az ipari örökség kulturális érték és egyben gazdasági erőforrás is. Ennek a forrásnak a mai igények szerinti átalakítása és továbbhasznosítása jelentős energia- és befektetett tőke megtakarításokkal is jár. Ez a hagyaték fontos szerepet játszhat a lepusztult vagy hanyatló területek gazdasági fellendítésében és mentálisan is stabilizálja a helyi közösségeket. Az örökség megbecsülése és hasznosítása egy adott térségben közérzet javító tényező lehet^x.

A törvények mellett nagyon sokat segíthet az ipari örökség fogalmának megértésben, felhagyott ipari területek revitalizációs stratégiáinak ismerete és vizsgálata Európa szinten. A BME Építőművészeti Doktori Iskola 2011-12-es „Közösség és építészet” tematikus évének keretében egyénileg és csoportosan (Borsod2050) is vizsgáltuk a témát. Olyan példákat tekintettünk át és elemeztünk, ahol a tervezők nem törekedtek az ipari múlt eltörlésére, ellenkezőleg annak integrálásával gazdag és beágyazott fejlesztések valósultak meg, ezzel is elősegítve a múlt megértését és a helyi identitástudat megerősödését.

A vizsgálat területenként a kapcsolódó kiadványok és tanulmányok megismerése után évenkénti szakmai utakkal^x tudott elmélyülni, amelyek lehetőséget biztosítottak a nemzetközi kapcsolatok kiépítésére is. (Ruhr-vidék^{12, xi}, Fürst-Pückler Land, Csehország, Szilézia¹³) Csehországot és Lengyelországot talán azért emelném ki a sorból, mert bár ezen országok is előttünk járnak az ipari örökség hasznosításában, viszont lehetőségeik sokkal inkább hasonlatosak Magyarországhoz, ezért tartottuk fontosnak az érintett területek és felhasználási koncepciók ismeretét, valamint egyes kiemelt projektek részletes vizsgálatát. Talán egy helyszínt emelnék ki impozáns megjelenése miatt, az Ostravai Vitkovice vasmű volt gyárterületét, amely 2010 óta UNESCO világörökségi helyszín is¹⁴. A hely egyedisége, hogy a munkafolyamatokat kiszolgáló gépek, rendszerek a mai napig a helyükön maradtak és a látogató ezáltal megismerheti a kohók eredeti működését mai tudományágak eredményeivel kiegészítve. Ismerve az itthoni megmaradt emlékeket, talán még mindig volna lehetőségünk hasonló bemutató komplexumok létrehozására.

¹¹ The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage, Elérhetőség: <http://ticcih.org/>

¹² 2012, április 1-7. közötti tanulmányút

¹³ 2013. június 14-15. közötti tanulmányút, támogatta: TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0009 programja

¹⁴ Elérhetőség: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/1560/>

BORSOD 2050 logója

Zeche Zollverein, Németország,

Manufaktúra, Lengyelország
fotó: Varga Piroska

Nikiszowcu munkástelep, Katowice
fotó: Antal Gabirella

Ostrava Vitkovice vasmű, Csehország
fotó: Varga Piroska

2.2 Általános alapelvek az ipari örökségről Európában

A felszámolt ipar által hátrahagyott területek világszerte táj- és városléptékű méreteket öltenek. A termelés korábbi helyszínein - a jelentkező komplex problémák okán - átgondolt, hosszú távú, széles körben támogatott fejlesztési stratégiákkal lehet megküzdeni a kialakult helyzettel.

A modern kor ipari forradalma^{xii} olyan történelmi jelenség kezdete volt, amely a mai napig hatással van az emberi népesség egyre növekvő hányadára. E mélyreható folyamat tárgyi bizonyítékai egyetemes emberi értéket képviselnek és ezen emlékek tanulmányozásának és megőrzésének a fontossága vitathatatlan. Az ipari tevékenység céljára szolgáló építmények és szerkezetek, a bennük használt technológiák, eszközök védelme, és az ezeknek helyet adó települések és tájak megőrzése – társadalmi környezetükkel együtt – alapvetően társadalmi és kulturális kötelesség. Ennek ellenére jelenleg a Világörökségi Bizottság legutóbbi döntése óta összesen csak 981 helyszín szerepel a listán, amelynek az 58 ipari helyszín mintegy 6 százalékát teszi ki.

Az ipari örökség védelme az ipari területek funkcióvesztésének következtében az érdeklődés középpontjába került, ezáltal a műemlékvédelem és a kulturális örökségvédelem új szakterületét nyitotta meg. Az ipari örökségvédelmére irányuló első mozgalmak Angliából indultak és elsősorban azoknak az épületeknek a megmentését tűzték ki célul, amelyek ugyan megmaradtak a háború pusztításai után, de a modernizációs folyamatok következtében megkezdődött városrészrombolások miatt veszélybe kerültek. A sikeres mintát követve a világ más országai is egyre nagyobb figyelmet fordítottak ipari emlékek megőrzésére.

Az ipari örökség felé való fordulás egyik eredményeként ipari örökségvédelemmel foglalkozó nemzetközi szervezetek jöttek létre és működnek azóta is, ilyen például a TICCIH¹⁵ amely az ipari örökség feltárásával, kutatásával, megőrzésével és újrahasznosításával foglalkozó szakembereket fogja össze, vagy a CEITA¹⁶, amelynek célja a közép-európai vasterületek történelmének, kulturájának és hagyományainak megismertetése.

Az említett szervezetek közös célja a nagyközönség érdeklődésének növelése az európai ipartörténet és kulturális vonatkozása iránt, a technikatörténeti ismeretek cseréjének elősegítése, valamint a kultúrtörténeti tematikájú idegenforgalom támogatása. Ezen ipari örökségvédelmi szövetségeknek ma már Magyarország is tagja.

Az ipari örökségvédelem alapelveit a TICCIH rögzítette, melyet Nyizsnij Tagil Karta¹⁷ fogalmazott meg a 2003- ban - az ICOMOS és az UNESCO támogatásával - Oroszországban megtartott XII. TICCIH konferencián. Jelenleg ez az egyetlen életben lévő ipari emlékekre

¹⁵ A TICCIH, The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage, Ipari Örökség Védelmének Nemzetközi Bizottsága 1978-ban alakult meg, Svédországban

¹⁶ Cooperation of European Iron Trail Associations, vagyis: A Vas Útja Európában Egyesületek Együttműködés

¹⁷ Elérhetőség: <http://ticcih.org/about/charter/>

vonatkozó karta a világon.

A karta az ipari örökséget a kulturális örökség szerves részeként definiálja, mely történeti, műszaki, társadalmi, építészeti és tudományos értékkel rendelkező ipari emlékekből áll, magába foglalva mindent, ami az ipari tevékenységgel kapcsolatos. Így az ipari örökség nemcsak az ipari épületeket, a berendezéseiket, a különböző gépeket, eszközöket, hanem a hozzá tartozó városrészeket, az azt övező tájat is magában foglalja. Mindemellett hozzákapcsolódik, és ipari emlékként kezelendő a termelő ágazatokon túl a raktározás, az energiatermelés és a szállításhoz kapcsolódó minden technológiai eszköz, illetve az ipari területen található szociális építmények, lakások is. A TICCIH kimondja, hogy az ipari örökség legjellegzetesebb és legkiemelkedőbb emlékeit a Velencei Karta értelmében kell feltárni, megvédeni és megőrizni, ezáltal biztosítva, hogy az ipari emlékek is a hagyományos történelmi értékek szintjére emelkedjenek. Tehát kimondhatjuk, Európa-szerte egyre inkább elismert, hogy az ipari örökség a kultúra része, azaz az ipari örökség tárgyi bizonyítékai.

A disszertációmban későbbiekben bemutatott példák is igazolják, hogy az ipari örökség iránt való társadalmi érdeklődés megfelelő programokkal fokozható. Ennek köszönhetően egyre jellemzőbb, hogy egy-egy tájegység vagy nemzet sajátos termelési, technikai, ipari örökségét a kulturális hagyatékok között kezelik, megfelelően védik, és a jelen, valamint a jövő igényei szerint hasznosítják.

A közel három évtizede folyó örökségvédelmi munka eredményeként olyan lehanyagolt, nagyfokú környezetszennyezéséről hírhedt ipari körzetekben – mint pl. a Ruhr-vidék – újfajta idegenforgalmi vonzerőt alakítottak ki, új látnivalókat, kulturális programokat ajánlanak a turistáknak. Ehhez hasonlóan, osztrák szomszédaink elhagyott bányászati területeken vezetett bejárására, ún. élménybányákba¹⁸ invitálják a látogatókat. Élen járnak e téren az angolok¹⁹ és a spanyolok²⁰ is.

Jól látható, hogy az európai technikatörténet és ipari örökség attraktív bemutatásának céljából egyre több szakmatörténeti, kulturális út, technikatörténeti emlékpark, tanösvény, játszóház, műszaki múzeum, látogatóközpont jön létre, mely hozzájárul - az ipari emlékek felé történő odafordulás mentén - annak megővéséhez, újrahasznosításához.

Falu Gruva, Svédország
forrás: Borsod2050

National Coal Mining Museum, Anglia
forrás: <https://www.yorkshire.com/view/culture/wakefield/national-coal-mining-museum-for-england-125738>

Rio Tinto Mining Park,
forrás: <http://www.andalucia.com/province/huelva/riotintominingpark/home.htm>,

¹⁸ például Terra Mystica, Ausztria, elérhetőség: <http://www.terra-mystica.at/index.php/en/>, Falu Gruva, Svédország, elérhetőség: <http://www.falugruva.se/en/>

¹⁹ National Coal Mining Museum, elérhetőség: <https://www.ncm.org.uk/>

²⁰ Rio Tinto Mining Park, elérhetőség: <http://www.andalucia.com/province/huelva/riotintominingpark/home.htm>, VALLE DE SAMUÑO MINING ECOMUSEUM, elérhetőség: <http://www.ecomuseominero.es/>

Szokatlan értékek: épület, tárgy, szellemiség, közösség, és hagyomány rétegei

Az egykori és mára javarészt vagy teljesen felhagyott iparterületek, és az egyes ipari épületek védelmének más értékes épületekhez képest meghatározó lehet az integrált örökségvédelem jelentősége.

Ennek lényege, hogy nem csak a helyhez kötött épített, és a helyhez kapcsolódó tárgyi, azaz materiális emlékek védelmére terjed ki, hanem az ehhez szervesen tartozó szellemi örökséget is figyelembe veszi.

A kutatás során szerzett tapasztalataink is ezt igazolták vissza: a rendszerváltás után, de részben már előtte megindult a nehézipar, a bányászat és általában az ipari szektor eróziója, az anyagi javak pusztulása és amortizációja mellett csekély figyelem irányult az egykori dolgozók, családok és közösségek felé. A megfigyelt külföldi és hazai sikeres példák mindegyike erősen alapoz a még létező szellemi kötelékekre, a kapcsolódó hagyományok és emlékek körére. Mindez jó és reménykeltő alapot képezhet egy sikeres fejlesztéshez, a megőrzésnek mindenesetre alapfeltétele lehet. reménytelen harcukat a politikai, gazdasági és szociális színtereken.

2.2 Ipari örökségvédelem Magyarországon

2.2.1 Az ipari örökségvédelem története, előzményei

A tágabb, mai értelemben vett ipari örökség védelme, mint feladat Magyarországon a rendszerváltás után vált fontossá, amikor a gazdasági szerkezetváltás, a technológiai változások, a tulajdonviszonyok megváltozása, a magyar ipar versenyképességének romlása óriási ipari területek, gyártelepek kiürüléséhez, lepusztulásához vezetett.

Az ipari örökségvédelem előzményének a helyi, egy-egy szakmát bemutató gyűjtemények, kiállítóhelyé alakított műhelyek és a műszaki múzeumok tekinthetők, melyek az ipari örökség tárgyainak és egy-egy szakma történetének bemutatását tekintik céljuknak. A kétszáz éves Országos Műszaki Múzeum jelenleg a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum tagintézménye²¹. Szakmai egységei a Kohászati, Öntödei, Elektrotechnikai, Vegyészeti, Téglá, Vasúttörténeti, stb. múzeum. Adekvát megoldásnak tűnne, ha ezek az intézmények vehették volna át az ipari örökség tárgyi- és épített örökségvédelmének koncepcionális irányító szerepét, de sajnos technikai és szervezeti okokból az intézményrendszer nem tudott igazán az örökségvédelemben jelentős szerepet vállalni.

2.2.2 Intézményrendszer, jogszabályi környezet

Ahogy azt említettem is, a nagy szakmai múlttal és országos jelenléttel rendelkező műszaki múzeumok sajnos nem tudtak az ipari örökség védelem területén illetékes intézményekké válni. Ennek egyik koncepcionális oka, hogy az Országos Műszaki Múzeum fókuszában a tárgygyűjtés volt a teljes ipari örökségvédelem komplex szemlélete és az érdekképviselet helyett. Keserű mondatokban foglalja össze Kóczyáné Szentpéteri Erzsébet volt OMM főigazgató az elvesztegetett évtizedeket egy írásában^{XIII}: „A múzeum viszonytagságos története és az országos múzeumok közötti hátrányos helyzete sem menti fel a rendszerváltás idején elkövetett mulasztásai alól. Az OMM az ipari vállalatok, sőt teljes ágazatok széthullásakor nem eléggé igyekezett menteni az ipartörténet későbbiekben pótolhatatlanná vált értékeit, s nem kellő hatékonysággal vállalta a kisebb technikátörténeti gyűjtemények képviseletét sem.”

Belátható, hogy a műszaki múzeumok intézményrendszere a műszaki objektumok (épületek, építmények) megmaradásáért való küzdelem mellett a jelen állapotában nem hivatott a használaton kívüli ipari épületek, területek megőrzési és újrahasznosítási lehetőségeiben résztvenni, pénzügyi lehetőségei pedig a gyűjtőmunka hatékonyabbá tételére, raktározási, kiállítási lehetőségeinek bővítésére sem elegendők. Így a tárgyaknak valaha otthont adó, arra érdemes régi ipari épületek, építmények, területek megmentésének, védelmének a múzeumokban jelenleg nincs felelőse.

Miskolci Óskohó

Ózdi hűtőtorony
forrás: Ózdi Városi Múzeum

Ózd
forrás: Ózdi Városi Múzeum

Gizella Malom - Budapest

²¹ <https://www.mmkm.hu/hu/tagintezmenyek>

Sajnos az államigazgatás területén sem jobb a helyzet. Jelenleg minden örökségvédelmi ügy a „Társadalmi és örökségvédelmi ügyekért, valamint a kiemelt kulturális beruházásokért felelős helyettes államtitkárság”²² illetékessége, ami önmagában jelzi az örökségvédelem nem megfelelő súlyát, reprezentációját.

Az önálló örökségvédelmi hivatalrendszer szisztematikus, nem átgondolt megszüntetése gazdátlaná tette az ipari örökségeinket (is). A települések építési hatóságok - és a regionális örökségvédelmi hivatalok szakembereinek egységes szakmai háttér hiányában nincs kellő ismerete a megszüntetett ipari tájak, elhagyott épületek, berendezések, kultúrtörténeti értékek aktuális állapotáról. A néhány éve módosított kulturális örökségvédelmi törvény továbbra sem tesz említést ipari örökségvédelemről, mint speciális területről, így az ipari örökség kezelésének, védelmének szabályozása elégtelen.

2.2.3 Kutatások, konkrét megoldások, projektek

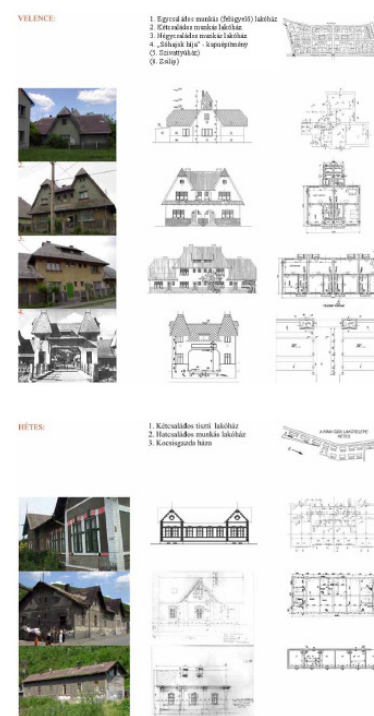
Lassan harminc éve konferenciák²³, kiállítások, publikációk sora²⁴, hatástanulmányok, a legkülönbözőbb diszciplínák szakdolgozatai és doktori értekezései²⁵ tárgyalják az ipari épületek sorsát, jövőjét. A különféle szakmák képviselői a nehéz gazdasági helyzet, a folyamatosan változó gazdasági és szabályozási körülmények között - sokszor élharcosként - próbálják megteremteni a magyar ipari örökségvédelmet, vagy legalább kezükbe venni egy-egy konkrét terület jövőjét.

A teljesség igénye nélkül néhány figyelemre méltó példa ezek közül:

Az örökségvédelmi elvek minta projektjének tekinthető az ózdi munkáskolónia telep építészeti felmérési dokumentációjának elkészítése a volt Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) 2002-ben elindított felmérés-sorozata keretében^{XIV}. 2003-ra elkészül az első hat legfontosabb munkáskolónia dokumentációja, valamint ki- próbálásra került a hazai viszonylatban újdonságnak számító Inter-Save²⁶ örökségvédelmi felmérési módszer alkalmazása is. A projekt célul tűzte ki, hogy Ózd a műemlékes városvédelem progresszív vonulata, az ún. *integrált örökségvédelem* és a hazai ipari műemlék-

Ózd éjszaka működő gyár
forrás: Ózdi Városi Múzeum

Ózd projekt
forrás: Csontos Györgyi DLA

²² Elérhetőség: <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/kulturalis-orok-segvedelemert-es-kiemelt-kulturalis-beruhazasokert-felelos-allamtitkar>

²³ KÉK-RozsdaZóna, EEA Grants Partnerség a romániai épített ipari örökség hasznosításáért, 2006; 2015 TICCIH/ICOMOS Ipari Örökség Szakbizottság konferenciáján "A szocialista korszak ipari öröksége: értékek és hasznosítás" címmel; Nemzetközi Ipari Örökségvédelmi Konferencia Ózdon évente,

²⁴ Németh Györgyi: Ipari örökség és városkép, elérhetőség: <http://epa.nijf.hu/00000/00036/00059/pdf/regio200503nemethgyorgyi.pdf>
Erő Zoltán: Az ipari örökség szeretete, elérhetőség: <http://epiteszforum.hu/node/3066>

²⁵ Bartók István: Ipari emlékek revitalizációja – újjáélesztett csarnokok, DLA értekezés, 2002.; Lepel Adrienn: Az ipari épületek második élete és újrahaszosításuk folyamata, PhD értekezés, 2009.; Karády Réka Rebeka: Ipari épületek rehabilitációja, a Jövő Házától a Zanzáig - az ipari épületekben megvalósult projektek DLA értekezés, 2009.; Kádár Krisztina: Barnamezők Magyarországon, PhD értekezés, 2011.; Helfrich Szabolcs: Felhagyott ipari épületek újrahaszosítása, DLA értekezés, 2014.;

²⁶ A rendszer révén lehetőség nyílik az építészeti örökség helyzetének gyors áttekintésére, a változás alatt álló területeken is. A teljes folyamat három részre tagolódik. 9 hónapon belül elvégezhető egy olyan térségben, ahol kb. 6000 épület található. A vizsgálat részei: 'Előzetes vizsgálat' majd 'Terepmunka' és 'Értékvédelmi atlasz'.

védelem közös akcióterületévé válják; Ózd azóta is ezen törekvésnek a mintahelyszíne. Az *“Ózdi projekt keretében”*²⁷ 2003-ban levédtek a gyár területén belül található Tűzálló Téglagyárat, a Finomhengerművet, a Fűvógépházat, és ekkor sikerült Csontos Györgyi DLA-nak a lebontástól megmenteni a Nagyacélsarnok utolsó traktusát is, amely a mai napig torzóként áll a helyszínen.

A Közép-európai Ipari Örökség Alapítvány, Holló Csabával együttműködve, a Bay-Logi Kutatóintézet partnerségében több, a szakma, a város vezetése, a befektetők számára hasznos tanulmányt adott közre²⁸. Ezen kutatások keretében a miskolci székhelyű Közép-európai Ipari Örökség Alapítvány Ózd és Miskolc környékét mérte fel és előkészítette az *“európai Vaskultúra útja”*, turisztikai útvonal magyarországi állomásait 2004 - 2006 között. Az Közép-európai Ipari Örökség Alapítvány Drótos László volt Lenin Kohászati Művek vezérigazgató vezetésével elsősorban Miskolc területére koncentrálva több turisztikai pályázatot, megvalósíthatósági tanulmányt készített és egy Nemzeti Technikatörténeti Emlékpark létrehozását tervezte az örökség megmentése érdekében²⁹. Sajnos ez a tervük a mai napig nem valósult meg támogatási hiány miatt.

A 2010-es évektől a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Antropológia és Filozófiai Tudományok Intézetében (az Észak-Keleti Átjáró Kulturális és Tudományos Egyesület³⁰ keretein belül) a miskolci kohászat és gyáripar múltját feltáró - szociológiai, kulturális antropológiai szempontokat fókuszba helyező - kutatásokat végeznek.

Ezt az említett a sokszínű tudományos tevékenységüket egészítik ki az elsősorban nem szakmai érdeklődők számára szóló városismereti vetélkedővel, interaktív túrákkal és városszépítéssel, mint például köztéri padok felújításával vagy a Norvég Alap által támogatott Macskaköves Tanösvény helytörténeti és irodalmi tanösvénnyel³¹. Az Átjáró Egyesület nagyszerű Tudásgyár programjában³² készítette el Bereczki Zoltán a Vasgyári Virtuális Túrát, amelyben a Miskolci Vasgyárat és a hozzá tartozó kolóniát modellezte meg 3d-ben³³.

Tudásgyár program

Virtuális gyártúra

²⁷ 2000-es évek elején az integrált örökségvédelem egyik itthoni mintahelyszínévé vált Ózd. Az ózdi kolónia-szövet értékeire felfigyelve a volt Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) 2002-ben elindította felmérés-sorozatát.

²⁸ Megvalósíthatósági elő-tanulmány (MTT sorszám: TFC/3/0466/2003), Borsod-Abaúj-Zemplén megye gazdag ipari örökségének idegenforgalmi hasznosítására, az “Európai kulturális utak” programjába történő bekapcsolására, 2005 Ózd és környéke termelés-, technikatörténeti-, és ipartörténeti öröksége védelmének a hasznosításának jelenlegi állapotáról, a lehetséges fejlesztések tartalmáról, céljáról, 2005.

²⁹ Drótos László: Nemzeti Technikatörténeti Emlékpark létrehozásának és tervezett rendeltetésének kiinduló alapkoncepciója, 2004., Miskolc

³⁰ <http://atjarokhe.hu/>

³¹ projektvezető: Fay Ádám és Vörös Júlia, grafika és építészet: Varga Piroska elérhetőség: <http://atjarokhe.hu/2014/06/utanam-sracok-a-macskakoves-tanosveny-megnytojara-es-a-wedlich-udvar-napjara/>

³² Tudásgyár: <https://www.facebook.com/tudasgyar/>

³³ A különféle okok miatt nem látogatható ipari területek bemutatásának lehetősége széles körben, az internet adta lehetőségeit kihasználva. Az oldal készítői összegyűjtötték a gyárról fellelhető régi képeket, panorámaképekkel rögzítették a jelenlegi állapotot. A 3D menüpont alatt pedig, a Google Earth segítségével tekinthetjük meg, Bereczki Zoltán építész-mérnök által készített gyárépületek élethű modelljeit. (A virtuális túra dolgozatomban befejeztek sajnos nem elérhető). Elérhetőség. www.vasgyar.hostzi.com

Megemlítendő az örökségvédelmi hazai projektek tekintetében az MTA Regionális Kutatások Központja Budapesti Osztályának 2002-2005 közt zajló „A város peremén - A rozsdáövezet múltja és jelene Budapesten” című kutatási programja³⁴. E kutatás főként gazdasági szempontokat vett figyelembe a budapesti barnaövezet problémáinak feltárása során és ehhez kapcsolódóan több doktori dolgozat elkészítését is támogatta. Mindennek eredményeként az MTA Társadalomkutató Központjának kiadásában megjelent „A budapesti barnaövezet megújulási esélyei” című tanulmánykötetük. Feltehetőleg kutatási támogatás elmaradása, megszűnése miatt a program nem folytatódott, azóta az MTK RKK portfóliójában nem található barnaövezetet érintő kutatás.

Az Észak-Magyarországi Építész Kamara 2006-ban városnéző villamos kisvasúttal túrákat szervezett Miskolc hajdani kohászatának területén annak bemutatására, hogy a még meglévő értékes épületek megmentésre érdemesek és volna értelmes funkció is felhasználásukra.

Szintén a 2000-es évek elején a volt Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) Dr. Váczi Piroska szakmai vezetése mellett egy egész Magyarország területére kiterjedő kutatást kezdeményezett. Ez idő alatt nagy mennyiségű dokumentációt gyűjtött össze az iparágakat képviselő múzeumok és gyűjtőhelyeken valamint az ipar ágazatok képviselőinek segítségével, melyek az említett kutatás fontos alapanyagát képezték. Így mindez egy rendkívül átfogó kutatásnak indult, a dokumentációk összegyűjtése és rendszerezése több éven át folyt, nagy hangsúlyt helyezve mindeközben a fellelhető műszaki tárgyakra. Azonban a kutatás az ipari területek és épületekre, valójában nem terjedt ki. Dr. Váczi Piroska KÖH-ből való távozása miatt az anyagok feldolgozatlanul maradtak.

2013-ban az akkor épp átszervezés alatt álló, mára megszűnt Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központban volt lehetőségem betekintést nyerni a begyűjtött dokumentációkba, melyek akkor még mindig nem kaptak rendezett, áttekinthető formát. A dokumentáció formai és tartalmi szempontból nagyon heterogén állapotú, ezért ennyi idő elteltével egy teljes ipari örökség adatbázis elkészítéséhez valószínűleg inkább egy új kutatás elindítása volna célravezető. Jelenlegi ismereteim szerint csak Budapestre van előkészületben a barnamezős területek nyilvántartását, elemzését és adatszolgáltatását támogató portál elkészítése³⁵, amely a Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió része.

A BORSOD 2050 csapattal 2015-ben javaslatot tettünk egy teljes körű térképes adatbázis létrehozására, hogy összességében lássuk, országos szinten milyen értékekkel rendelkezünk ezen a területen. A vizsgálat- egy javasolt adatbázis mentén, - ún. karaktervizsgálaton alapult volna, amely rendszerezi az ipari területek és épületek analitikus és analogikus tulajdonságait. A rendszerben

³⁴ projekt vezetője: Barta Györgyi, elérhetőség: <http://nyilvanos.otka-palyazat.hu/index.php?menuid=930&num=37316>

³⁵ elérhetőség: <http://www.terc.hu/tudastar/barnamezos-teruletek-nyilvantartasat-elemzeset-es-adatszolgáltatatasat-tamogato-portal-kialakitasanak-szuksegessége>

összegyűjtött alapadatok alapján számbavehetővé válik az ipari területek és ezen területek mennyisége, minősége, országos elosztása, az itt található épületállomány építészeti értékei, földrajzi elhelyezkedésük és eloszlásuk. Későbbiekben ezen kimutatásokra lehet alapozni bármiféle védelési-, hasznosítási-, területfejlesztési koncepciót. Az iparterületek nagy részében már megszűnt az eredeti ipari tevékenység, melynek következtében a használaton kívüli ipari épületállomány rohamosan elkezdett leromlani, annak értékeivel együtt. Fontos lenne rögzíteni a jelenlegi állapotukat, és átláthatóvá tenni, melyik területnek vagy épületnek lehet még esélye a felújításra, újrahasznosításra. Sajnos a pályázatunk nem kapott támogatást, így az épület-nyilvántartó adatbázis létrehozása sem tudott megvalósulni³⁶.

A kutatási projektek mellett megjelent, több figyelemre méltó publikáció is a témában. Kiemelendők ezek közül Lampert Rózsa, Erő Zoltán³⁷ és Dr. Váczi Piroska tanulmányai³⁸.

Dr. Váczi Piroska művészettörténész 2011-ben az Országépítő folyóiratban³⁹ megjelent igényes, látványos képekkel illusztrált „Gondolatok az ipari örökségvédelelről” című cikkében ismételtelen felhívja figyelmet, a rohamos mértékben eltűnő ipari emlékek védelmére. A szerző a jelen állapotokat katasztrófhelyzetnek minősíti és ennek kialakulásáért a hagyományos, általa sok szempontból „maradi” felfogásúnak bélyegzett védelem-őrzés koncepciót teszi felelőssé. Ugyanebben a cikkben jelenti be a Kós Károly Egyesület Ipari Örökség Munkacsoportjának a megalakulását is. Sajnálatos módon a létrehozott munkacsoport munkájáról, eredményeiről nincs hír. Be kell látnunk, hogy az ipari örökségvédelem területén kormányzati, önkormányzati célok, támogatások nélkül, pusztán szakmai elkötelezettséggel és tudással, helyi lokálpatrióta mozgalmakkal nem lehet áttörést elérni.

Holló Csaba Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Mérnöki Kamara elnökének a Miskolci Egyetemen publikált írásában⁴⁰ részletesen kifejti az örökségvédelmi törvény általánosságából, konkrét fogalmi defíciók és javaslatok hiányából adódó nehézségeket. A jogszabály csak a kulturális örökséget mint gyűjtő fogalmat definiálja.

2.2.4 Konklúzió

A fentebb felsorolt körülményekből együttesen következik,

³⁶ Magyar Tudományos Akadémia pályázata akadémiai támogatású kutatócsoportok létrehozására Az ipar és a szervesen kapcsolódó területek karaktervizsgálata – Ipari örökségünk lehetőségeinek vizsgálata a barokk magtáraktól a Domus áruházig, 2012.01.21.

A munka az adatbázis struktúrájának kidolgozásával indul (adatbázis tartalmának definiálása, csoportosítási szempontok, állapotra és adottságokra vonatkozó adatok típusai stb.). A kutatócsoport az öt év alatt a nehéziparral kapcsolatos iparterületek – részletes kidolgozását és adatbázisba vételét tűzi ki céljául, amelyen belül a munkát (a csoport néhány tagja által megelőzően már kutatott) borsodi régióval kezdené.

³⁷ Erő Zoltán: Az ipari örökség szeretete, elérhetőség: <http://epiteszforum.hu/az-ipari-orokseg-szeretete>

³⁸ Országépítő 2011/3. szám, 40-45 oldal

³⁹ Országépítő 2011/3. szám, 40-45 oldal

⁴⁰ Holló Csaba: Az ipari örökségvédelem probléma Magyarországon c. írása, elérhetőség: www.uni-miskolc.hu/~ombkeo/ombke_l/hollocs/oroksegv.doc

Országépítő 2011/3. szám, 40-45 oldal

hogy a mai napig nem alakult ki a téma speciális vonatkozásait figyelembe vevő örökségvédelmi koncepció, mely elő tudná segíteni az egységes és szakmailag megalapozott fellépést a megőrzés érdekében. Dr. Váczi Piroska meglátása szerint az ipari örökségvédelmi területén nemhogy kutatásfejlesztések, de még az alapvető kutatások sem történtek meg^{xiv}.

Magyarországon jelenleg nem áll rendelkezésre olyan adatbázis, amely alapján pontosan tudnánk, mely települések és milyen nagyságban rendelkeznek barnamezős területekkel.

A VÁTI Kht. legutóbb 2003-ban végzett felmérése alapján 119 településen legalább 12 ezer hektárnyi barnamezős telephely (objektum) található, ezek nagy része földrajzilag Budapesten, illetve a regionális centrumok környékén helyezkedik el. Az MTA RKK tanulmánya szerint Budapesten a városi terület 13%-a tekinthető barnamezőnek^{xv}, így az összes hazai városi barnamezők fele itt található. Mindemellett a regionális központok területén is több száz hektár barnamező határolható le. A tanulmányok megírása óta eltelt években hasznosították a területek egy részét, de az ipar és közlekedés átalakulása és a katonai ingatlanok feleslegessé válása folyamatosan „termeli ki” a barnamezőket napjainkban is.

Az ipari örökségvédelem helyzete a még mindig meglévő, megmenthető jelentős számú értéke és óriási területi érintettség ellenére bizonytalan, szinte nem is létezik. A magyar ipari örökség a védelmében érdekelt szakmai és társadalmi csoportok elszigetelten, helyi szinteken, szűk körben vívják meg reménytelen harcukat a korszak politikai, gazdasági és szociális jelenségeinek hatásaival. A mai magyar műemlékvédelemben az ipari épületek védelméhez kapcsolódó gyakorlat problematikus, mondhatni nem igazán létezik, továbbá a korábban ismertetett múzeumi háttér és az államigazgatási akadályok miatt saját felelőse sincs.

A rendszerváltáskor és az azt követő évtizedben végbemenő radikális gazdasági átalakulás során felszámolt, leállított gyárainkban, bányáinkban számos kultúrtörténeti értékű egykori üzemépület, munkaeszköz, gép, termék, műszaki dokumentum, hagyományőrző írás, fotó, film sohasem került szakmai archiválásra, így amennyiben nem semmisültek már meg, pusztulásuk szinte biztosra vehető.

Meglátásom szerint a kutatások, kezdeményezések egymástól teljesen elszeparáltan alakulnak és sok esetben az összefogás- és támogatás hiányában el is hálnak. Mivel nem teljes körűek az ismereteink a Magyarországon még megmaradt ipari területek, épületek, építmények, az épületállomány jelenlegi számáról és állapotáról, ezért a korábbi műemlékvédelmi eljárások nem egy közös koncepció és közös értékvédelmi elvek mellett történtek, hanem esetleges döntések, egyéni elköteleződések álltak mögöttük. Jelenleg országos moratórium miatt új ipari épület és kapcsolódó emlékek levédésre nincs lehetőség. Befektetés alapú felújítási döntések, ugyan születnek, de azok sem okvetlenül egy egységes értékvédelmi elv szerint és megalapozott szakmai döntések mellett, hiszen a befektetői és értékmegőrzői érdekek gyakran nagyon különbözőek.

Ipari örökség, mint kérdéses érték

Magyarország sajátos történelme jelentősen befolyásolja viszonyunkat az ipari épületekhez és hozzáállásunkat az ipari örökség kérdéseihez. Mindez a példaértékű Nyugat-Európai fejlesztésekhez képest más, sokszor eleve korlátozott lehetőséget nyújt.

A jelentős késéssel megindult iparosítás, a Monarchia időszakának kiemelkedő felfutása, majd az I. és a II. világháború veszteségei után az 50-es és 60-as évek túlzott nehézipari fejlesztései, végül a rendszerváltást követő radikális gazdasági átalakulás kifejezetten nem kedvez az ipari örökség védelmének és megőrzésének, továbbá ellehetetleníti a nagyívű koncepciók kiérlelését.

Mindennek következménye, hogy az ipari örökség tekintetében nem alakult ki széleskörű társadalmi egyetértésen alapuló értékelvű szemlélet, így a védelem és megtartás elemi lépései - mint értékkataszter, műemlékiség - is kérdésesek. Ebből kifolyólag a hazai ipari örökség megőrzésének egyik alapvető problémája, hogy az érdekelt szakmai és társadalmi csoportok elszívetelten, helyi szinteken, szűk körben vívják sokszor reménytelen harcukat a politikai, gazdasági és szociális színtereken.

2

KULTÚRA, MINT FEJLESZTŐ ERŐ

3

Műalkotás a Ruhr vidék egyik meddő hányóján, részlet Wim Wenders Pina Bausch c. filmjéből

3. Kultúra, mint fejlesztő erő

A volt ipari területek esetenként ma tájsebként fekszenek a városok központjában, azonban kultúra alapú fejlesztésekkel⁴¹, mint a történeti épületet, objektumot megőrző ipartörténeti emlékhely, múzeumként történő hasznosításával ezek felszámolhatóak, azaz újra élettel tölthetőek meg, a városoknak is új esélyt adva. A fejlesztések alapját képezi a térségekről, településekről kialakított jelenlegi kép megváltoztatása és ezáltal az érintett közösségek segítése, támogatásuk a dezindusztrializációval együttjáró identitásválság kezelésében.

A nyugati társadalmak poszt-indusztriális átalakulása során az ipari rehabilitáció domináló elképzeléssé nőtte ki magát. Ennek megfelelően a környék kulturális intézményrendszerének és infrastruktúrájának kiterjesztése a volt barnaövezeti területekre ipari területekre, annak fejlődését vonja maga után. Ezzel párhuzamosan a társadalmi integrációval, az életminőség általános növekedésével, új iparágak és munkahelyek megjelenésével, valamint a képzett munkaerőre és a turizmusra gyakorolt növekvő vonzerővel szintén elősegíthető a területi fejlesztés. Ezeken a helyeken az említett változtatásokra különösen szükség van, hiszen a gyárak üzemek bezártával sokan veszítették el munkahelyüket, megélhetésüket. Ezért különösen fontos új lehetőségeket, jövőképet felmutatni az itt élők számára.

A gyárfelújítási programok közvetlen fejlesztő hatással vannak környezetükre, a kulturális rehabilitáció során a régi gyárépületekbe betelepült új funkció lehetőséget biztosít arra, hogy az ipari területet magába foglaló várost vonzó telephellyé, kulturális centrummá alakítsa, emellett alternatívát nyújthat egy új, tudásalapú gazdaság kialakulásában a kreatív iparnak. A kreatív ipar ma a világ legfejlettebb ágazata. Tanulmányok szerint a kreatív osztályban⁴¹ dolgozók száma hamarosan meghaladja a hagyományos ipari szektorban dolgozók számát.

A sikeres hasznosítás elengedhetetlen feltétele, hogy a szinte mindig nagyléptékű fejlesztések alapkoncepciójában ne tervezési sztenderdek játsszák a főszerepet, hanem a meglévő adottságokból kiindulva, azok elemeit újrahasznosítva alakítsa ki az új funkciójú épületegyüttest. Így lett például Ózdon a terület gerincét képező patakmederből a területet szervező tengely, majd innen került feltárássra a szabadtéri múzeum. A volt bányaterület részeinek adottságai jelölték ki a Rudabányai Majomsziget tanösvényének nyomvonalát, kilátópontok helyét. A Zsolnay Kulturális Negyed

⁴¹ A kreatív osztály fogalma Richard Florida nevéhez köthető. A Kreatív városkutatók kötetben szereplő Jamie Peck-tanulmány (Küzdelem a kreatív osztállyal) Florida-idézetei szemléletesen bemutatják, hogy a kreatív osztály fogyasztási csoport, a fogyasztói társadalom terméke, akiket életstílusuk alapján különíthetünk el (a hagyományos kertvárosi életmód, a hagyományos családmodell elutasítása, esetenként több műszakos szabadúszó értelmiségi életmód a szolgáltató szektorban). Florida empirikus vizsgálatából (és az alábbi ábrából) viszont az is látszik, hogy a kreatív osztály foglalkozáscsoport, amelyet a statisztikákban a szolgáltató szektorban dolgozók egy részével azonosíthatunk (akik „kreatív”, azaz nem rutin tevékenységeket végeznek: a zenésztől a webdizájnereen és a sztárfodrászon át a kutatókig és az egyetemi oktatókig). Florida szerint a kreatív osztály felemelkedése gyökereken megváltoztatja napjaink gazdaságát, egy új korszak hajnalán vagyunk.

meglévő szövetes szerkezetének adott keleti-nyugati tengelye került kitisztításra és a város irányultságából adódóan egy észak déli tengellyel egészült ki.

A fejlesztések végcéljának kell tehát tekinteni a barnaövezetek városi területbe való visszakapcsolását úgy, hogy mindeközben a fejlesztés koncepcionális része a meglévő terület elemeinek újrahasznosítása.

Megállapítható, hogy ipari területi fejlesztés újrahasznosítás nélkül nem létezhet, erre kiváló koncepció az európai örökségvédelemben az 1990-es években megfogalmazott integrált védelem⁴² elve, mely az épített örökség megmaradásának egyetlen esélyeként látja, ha az szerepet kap a társadalom mindennapi gazdasági, kulturális folyamataiban. Gazdasági fenntarthatóság nélkül kulturális fejlesztésről ma már nem beszélhetünk.

A hatályos magyar jogszabály általánosságban⁴³ ír a műemlékek és a kulturális örökségek hasznosításáról és fenntartásukat szabályozza. Értelmezésem szerint sokkal megengedőbbben fogalmaz a 1985-ös Granadai Európai Építészeti Örökség védelméről szóló egyezményhez képest, amelynek 10. Cikk 3. pontja és 11. Cikke az alábbi előírásokat tartalmazza: *„Minden egyes Fél vállalja, hogy olyan átfogó műemlékvédelmi politikát fogad el, amely... a kulturális, környezetvédelmi és területrendezési politika kiemelkedő feladatává teszi az építészeti örökség megőrzését, funkcióval való ellátását és bemutatását...”,* illetve: *„Az örökség építészeti és történeti adottságainak messzemenő figyelembevételével minden Fél kötelezettséget vállal arra, hogy támogatja ... a védett létesítmények hasznosítását a mai igények kielégítésének szem előtt tartásával...”* Más kérdés, hogy mennyire és milyen ellentmondásokkal valósult meg mindez a magyarországi gyakorlatban.

Minthogy a magyar ipari örökség többsége nem védett műemlék, a jogszabályok útvesztőibe nem érdemes belebonyolódni, más irányban kell keresnünk a megoldást.

A volt ipari területek rehabilitációs folyamataiban, a kultúrgyárak és más kulturális fejlesztések nagymértékű elterjedésében, megvalósulásában a későbbiekben tárgyalt Európai Unió kulturálpolitika stratégiára és ehhez kapcsolódó támogatási rendszerekre, illetve az ehhez kapcsolódó kultúra alapú városfejlesztési koncepciókra (kreatív városok) építhetünk.

⁴² Az integrált örökségvédelem elvének szellemében nem csak az a feladatunk, hogy tudásunk szerint a leghitelesebb formában állítsuk helyre a történeti múlt leromlott állapotú emlékeit. Kötelességünk a szűken vett szakmai szempontokon túl a hasznosíthatóság, a felhasználhatóság kritériumait is kielégíteni.

⁴³ 001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, elérhetőség: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0100064.tv

3. 1 Kultúrgyárak

ipari épületek "második élete" mint kulturális színtér

Ahogy az korábban már kifejtettem, a kultúra és művelődés alap eszközkészletét használó kreatív ipari szegmens képviselői kezdettől fogva jó érzéssel fedezték fel az elhagyott ipari épületekben rejlő lehetőségeket. Az ipari csarnokok hatalmas méretű rács-szerkezettel lefedett belső terei beléptek a kulturális élet és fejlesztések egyfajta kísérleti, a meglévő téri elemeket újrahasznosító színterei közé. Ennek eredményeként térkísérletek, mozgásszínházak, kiállítások szerveződnek a mai napig sok helyen az eredeti állapotukban hagyott csarnokokban. Ezek a megoldások többnyire tisztavirág életű projektek, az épületek jövőjével, fenntartásával nem foglalkoznak, de ezt nem is célozzák. Viszont sokszor ezek a művészeti projektek generálják, indítják el a folyamatot, amely során a régi elhagyatott gyárépületbe akár hosszabb távon is új funkciók költözhetnek be (pl.: *Zollverein, Trafó stb.*). Az ezekhez hasonló összefogásokból és eredményekből alakultak ki a mai un. kultúrgyárak, így vált az ipari épületek "második életévé" a kulturális színtér funkció.

Több ipari rehabilitációs projekt megismerése és ezek táblázatba rendezése (1. számú melléklet), osztályozása eredményeként egyértelművé vált, hogy az ipari épületek újrahasznosításának tekintetében Európa szerte a kulturális hasznosítás a leggyakoribb, Magyarországon pedig csaknem kizárólagos⁴⁴.

A kulturális hasznosítások mögött természetesen nemcsak a csarnokok lenyűgöző tereinek csodálata áll, hanem a nemzetközi támogatási rendszer, amely a kulturális célú fejlesztéseket segíti. Az Európai Unió kultúrát érintő politikája stratégiai célként határozza meg a tagországok számára az európai kulturális sokféleség védelmét és előmozdítását. Az Unió ezen a területen folytatott tevékenységének középpontjában a kulturális gazdaság és a közös európai kulturális, politikai közösségi szinten való megjelenését az 1992-es Maastrichti Szerződésben foglaltak igazolják, amely az első olyan dokumentum, ahol az Unió hivatalosan elismeri, hogy az európai integráció kulturális dimenzióval is rendelkezik. A kultúrát nem pusztán csak önmagában támogatandó területnek tekinti, hanem olyan kontextusba helyezi, amelyben fenntarthatóan működik tovább^{xvi}. Ebből adódik, hogy az uniós támogatások az ipari örökségek fenntartásának, kulturális célú hasznosításának számottevő forrását jelentik.

Az ipari csarnokokban, gyárépületekben alakult ilyen kulturális szórakozóhelyekről személyes élményeink is lehetnek, Budapesten például a Trafóról, Tűzraktérről, a Fonóról⁴⁵, a Millenárisról, kevesebbeknek a sajnos már megszűnt MEO-ról (majd REKK végül WAX). Felvetődik a kérdés, mely továbbgondolásra is érdemes: vajon az

Ózdi Erőmű
fotó: Csontos Györgyi DLA

átalakított TRAFÓ
fotó: Varga Piroska

Fonó Budai Zeneház
fotó: Varga Piroska

az első Tűzraktér
forrás: <https://www.facebook.com>

⁴⁴ Petravich András: A műemlékek kulturális hasznosítása c. 2005-ös anyaga szerint: "Magyarország teljes a műemlékállományának mintegy 7–8%-át használják ma közvetlenül valamilyen kulturális célra.", (Magyar Műemlékvédelem, Műemlékvédelmi Tudományos Intézet Közleményei, XII. kötet, Budapest 2005.)

⁴⁵ 2019-2020-ra rekonstruálják az újbudai épülettömböt, tervező: Kis Péter építész (Kis Péter Építészműterme)

épület, az épület tereinek adottságai mennyire válnak a befogadott produkciók részeivé és az intézmény célkitűzéseinek közvetítőivé? Az intézmény kihasználja-e tereinek az ipari múltból öröklött adottságait vagy csak elszენvedí azokat, mint például a nagy csarnokok által okozott hatalmas energiaköltségeket?

A tér és a benne létrejövő kulturális produkciók kapcsolatával, kölcsönhatásával kutatásom nem foglalkozik mélyebben, de az egyes projektek elemzése kapcsán ez a kérdéskör óhatatlanul újra és újra felmerül. Vajon építészeti térként, közegként miért annyira kedvelt kulturális helyszínek az elhagyott gyárak? Meglátásom szerint ennek oka, hogy a régi csarnokok egyedi építészeti adottsága nagyon különleges, speciális alkotóközeg. A szokatlan léptékű és intenzív atmoszférájú belső terek a kortárs képzőművészet ideális befogadói. A Paksi Kortárs Művészeti Központ (Képtár), a volt hűtőcsarnokból kialakított múzeum is megőrizte a belső ipari tereket, és csak a legszükségesebb átépítéseket végezték el, mint például a hőszigetelő falak megépítését. A régi ipari lámpákkal megvilágított tér népszerűvé vált, több közép-európai művész kedvenc kiállítóhelyei között tartja számon.

Az ipari területek revitalizálására számos nemzetközi és hazai példa áll rendelkezésünkre. Ezek többségére jellemző, hogy egy nemcsak az építményeket érintő, hanem tágabb, komplex programot valósít meg, ami a közvetlen és a távoli környezetre egyaránt kihatással van. A hasznosítás célterülete, központi témája alapján két csoportba oszthatóak a projektek (lásd *felhasználási típusok 3.3 fejezet*):

- az építményekre, valamint azok berendezéseire irányuló hasznosítások, pl.: Trafó, Paksi Kortárs Művészeti Központ;
- az ipari tájat, tájegységet a természetes környezettel együtt kezelő programok, pl.: Zeche Zollverein, Millenáris Park - Ez utóbbi projektekben a tájépítészeti elemek nagyobb szerepet kapnak.

Napjaink megkerülhetetlen kérdése a fenntarthatóság. Meglévő ipari épületállományunk mind materiális, mind pedig érték-megőrzés tekintetében erkölcsi értelemben hatalmas jelentőséggel bír; nem beszélve az esztétikai szempontokról. Így az építész tervező felelőssége, hogy milyen mélyen nyúl bele az épület megjelenésébe, szerkezetébe.

Zeche Zollverein

Millenáris Park

Kultúra és közösség: kivételes fejlesztő erő

A felhagyott ipari épületek revitalizációs programjai - elsősorban a léptékük és egyediségük okán - közvetlen fejlesztő hatással lehetnek a tágabb környezetükre is

A sikeres példák jó része kulturális jellegű beruházás volt, ennek oka a térbeli lehetőségeken és adottságokon túl a fejlesztéseket katalizáló közösségi kezdeményezésekben, vagy a szellemi örökségre alapozott koncepcióban keresendő. Ismerünk alulról jövő jó példákat és magas politikai szinten eldőlő jól megvalósított koncepciót is.

A kulturális funkció mindig feltételez egy közösséget, aki használja, látogatja és/vagy működteti az új funkciót. A kultúra közösségteremtő szerepű, ennél fogva a régi gyárépületekbe betelepült ilyen jellegű új funkció lehetőséget biztosít arra is, hogy az általában zárványként fennmaradt épületek, és azok környezete az azokat magába foglaló város vonzó lokális központjává alakítsa.

3.2 Különböző fejlesztési formák, a beavatkozás mértéke szerint csoportosítva

3.2.1 Beköltözés - házfoglalás

A foglaltház-mozgalom vagy angolul squatting Nyugat-Európában virágzó szubkultúrát hozott létre, itthon viszont viszonylag kevés sikeres vállalkozást ismerünk. Nyugat-Európában és főként Berlinben a foglaltház- (angolul: *squat*) kultúra a nyolcvanas évektől kezdve komoly szubkultúrát hozott létre az urbánus környezetben belül. Ellentétben a külföldi példákkal, a squatolók többsége itthon néma házfoglaló (angolul: *silent squatter*), azaz nem kulturális vagy politikai célkitűzései hajtják, hanem egyszerűen megélhetési foglalt.

Az első hazai squatot a Tűzoltó utcában a francia Resonance művészcsoporthozta létre 1989-ben. A néhai transzformátorház eredeti funkciójából következően igen korlátozottan volt használható. A művészek és a szórakozásra éhes közönség végül legálisan költözött vissza, mai nevén a Trafó – Kortárs Művészetek Házába.

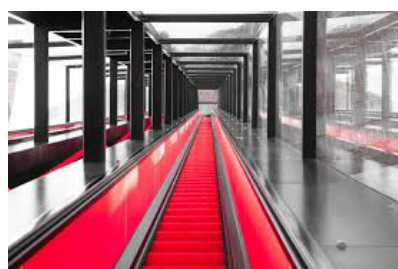
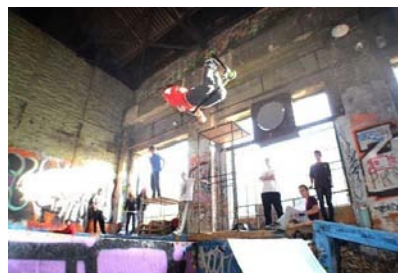
A squat mozgalom nem kifejezetten ipari épületekre jellemző felhasználási mód, bármilyen elhanyagolt épület esetén felmerül a fogalom használata. Meglátásom szerint viszont több ipari rehabilitáció projekt esetén a foglaltház mozgalom szintén egy kezdeti generáló erő lehet (lásd Trafó), amely egy későbbi felújítási vagy átalakítási projektben csúcspontot érhet ki. Azaz a üres épületbe történő beköltözéssel, programjaikkal az *“új lakók”* ráirányítják a figyelmet az adott épület felhasználási lehetőségeire.

Egy példa - a Factory Aréna⁴⁶

A diósgyőri Factory Aréna kialakítását semmilyen városfejlesztési- vagy politikai döntés sem előzte meg, egy teljesen alulról szerveződő kezdeményezés eredményeként jött létre, ezért is sorolom és tartom a házfoglalás egyik legjobb magyarországi példájának. A mai Factory Aréna két civil szervezet (A Komlóstetői Kerékpáros Sport Klub és a KKSK Kétkeréken Gördülők Alapítvány) összefogásából született a volt Diósgyőri Vasmű területén. Mára egy igazi álmod valósított meg ebben a hatalmas csarnokrendszerben, egy *“indusztriális kövületből, virágzó közösség”*-et építettek.

Mottójuk jól kifejezi, hogy küldetésük a közösségteremtés, ehhez az építészet és az építészeti környezet csak háttér és eszköz. A több évig üresen álló csarnokot kitarakták, a falakat igényes graffitikkal és fényképekkel díszítették. Az épületet ellepték a biciklisek, görkorisok, deszkások, falmászó és parkour csapatok, a csarnokba újra élet költözött. A hely az extrém sportok központjává nőtte ki magát és a miskolci underground fellegvára lett.

A szervezők célja elsődlegesen a város és a környék

Factory Aréna- Diósgyőr
forrás: Factory Aréna

⁴⁶ <http://factoryarena.hu/>

szociális problémáira való válaszkérés, a halmozottan hátrányos helyzetű ifjúság jó közösséggé szerveződésének segítése, az iskolán kívüli szabadidős tevékenységek szervezése, a tehetségek kibontakozásának segítése, a fiatalok kimozdítása a játéktérrel, a folyamatos internetezésből, bevonni, bevonzani őket a sportolási lehetőségeket adó csarnokba, közösségekbe. A kiválasztott csarnok "megmentése" csak szerencsés következmény.

A Factory Arénában anyagi és egyéb korlátok miatt kezdetben csak az éppen használt részek felújítása és állagmegóvása történt meg, az is a legegyszerűbb módszerekkel. Személyes benyomásom szerint ez a puritán megoldás végül a hely identitásának részévé vált, és a használók jelenleg el sem tudnának képzelni fogadni egy komolyabb beavatkozást. Ezen a helyen másodlagos réteggént van jelen az építészet, amely kitölti a nagy tereket, mászó falak, skaptepályák, ideiglenes színpad és installációk formájában. Az egész megoldás és hangulata a kultúrgyárakat elindító kezdeti művészeti performance-okhoz hasonlít, nagyon komoly és jelentős szociológiai háttérrel és tudásanyaggal megtöltve.

Építészeti tervezés szempontjából spontán beköltözéskor értelemszerűen nincs tervezési fázis, leginkább organikusan, a felhasználók igényeinek és szűkös lehetőségeitől függően szakaszosan fejlődnek, alakulnak át az épületek. Esetlegesen csak későbbi időpontban, a hosszabb távú bérleti használat mellett, a végleges lakók beköltözésével (pl. *Trafó Kortárs Művészetek Háza, röviden Trafó*) valósul meg a használati igények felméréseivel a tervezési, akár átalakítási igény. Azonban ekkor már nem is beszélhetünk squatról, mivel ezen kulturális intézmények lakói már nem ideiglenes házfoglalók, hanem bérlőkké vagy tulajdonosokká válnak.

3.1.2 Felújítás

A felújítás fogalom már az Építési törvény⁴⁷ szerint is definiált építészeti tevékenység, mely szerint egy meglévő építmény, építményrész, önálló rendeltetési egység, helyiség rendeltetésszerű és biztonságos használhatóságának, valamint üzembiztonságának megtartása érdekében végzett (jó karbantartási) építési tevékenység. A tervező számára viszont ez a definíció semmilyen esztétikai és téralakítási lehetőséget nem takar, mivel csupán az épület karbantartásával, felújításával számol, ugyanakkor a használat, illetve a funkció teljes átalakításáról, megváltoztatásáról nem beszél.

Magyarországon az 1970-es években is történtek már olyan fejlesztések, ahol az ipari épületbe kulturális funkciót költöztettek, ezek mára elértek a felújítás fázisába. Ebben az esetben - már

⁴⁷ 1997. évi LXXVIII. Törvény az épített környezet alakításáról és védelméről

számolva az építési törvényben említettekkel is - az épület felújítása során az építészek és megbízók fontos tervezői döntés elé kerülnek, ugyanis itt már akár egy "műemlék" jellegű épület újratervezéséről is beszélhetünk.

Egy példa - a Ganz Ábrahám Öntödei Múzeum.

Hagyományos műemléki felújításra egyik legjobb hazai példa a Ganz Ábrahám Öntödei Múzeum. Az egykori Ganz Gyárból megmentett kéregöntöde 1969-ben Pfannl Egon építész-mérnök tervei szerint Öntödei Múzeummá alakult.

2009-ben történt a műemléki homlokzat helyreállítása. A műemléki örökségvédelmi elvek mentén történő helyreállítás része a meglévő és a fellelhető korabeli részletek lehetőség szerinti hiteles, szakszerű feltárása és figyelembe vétele mellett a megrendelői igény jelenkori követelményeinek alkalmazása (fűtés, szellőzés, világítás, vizesblokk, akadálymentesítés) is. A tervezőknek ezen eltérő, sok esetben ellentétes igény-szemponctok közt kell a megfelelő egyensúlyt megtalálni^{XVII}.

Azaz például, a mai építési törvények⁴⁸ követelmény sorában megtalálható az akadálymentességi kitétele, amely a tervezőknek az ipari rehabilitáció során, a felújítás alkalmával sok megoldandó feladatot, akár elsősre megoldhatatlannak látszó problémákat is okozhat.

A Ganz Gyári példánál egy jóval szokatlanabb tervezési megoldással találkozhatunk az Ózdi Városi Múzeum felújítása esetében. Csontos Györgyi DLA tervező a tervezés során szintén a hagyományos műemléki rekonstrukciós elveket követte, de végül költséghatékonysági okokból más megoldást kellett találnia. A házról a vakolatot leverették, azonban a költségvetési problémák miatt a tervekkel ellentétben nem volt lehetőségük visszaállítani megfelelő műemléki rekonstrukciós minőségben. Így az épület hátsó homlokzatát feketére festették, amellyel az épület tömegére helyeződött a hangsúly. Meglátásom szerint, ez a kissé rögtönzött megoldás kifejezetten a ház előnyére vált.

3.1.3 Átalakítás, átépítés és bővítés - heterogenitás

Ezen esetekben a régi épület kiegészítésével, átalakításával olyan kulturális tér létrehozása a cél, amely a korábbi ipari technológiát kiszolgáló térsorokat a nyitott kulturális élet színtereivé alakítja. A tervező feladata ebben az esetben megtalálni az arányokat a múltból átörökítendő ipari technológiát kiszolgáló térsorok arányrendszerébe, az ipari technológiák megőrzése és a mai építészeti trendek alkalmazása között. A múlt és a jelen karakteres

Ganz Ábrahám Öntödei Múzeum (volt Ganz Kéregöntöde), Budapest

Ózdi Városi Múzeum
építész és fotó: MIXA Stúdió

⁴⁸ Az építési törvény (az 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről) második fő részében (III. fejezet) - amely az építési folyamatról szól - az építési követelményekkel szemben támasztott általános követelményeknél az elhelyezésre és a létesítésre vonatkozó előírásokat fogalmaz meg

mellérendelésével ezeknél a projekteknél a jövő megfogalmazásának is szervesen helyet kell kapnia. Az ipari rehabilitációs projektek – ahogy a dolgozat elején már kifejtettem – nemcsak építészeti kérdésekként merülnek fel, hanem egyúttal gazdasági és szociológiai dilemmákra is keresik a választ. Így az említett az épület- és terület-átalakítási munkák során az építészek, tervezők mellett a szociológiai, társadalmi kérdésekkel foglalkozó szakemberek előrelátó "tervezői" személtére is szükség van. Azaz rendkívül fontos egy ilyen szituációban az építész és kulturális tartalomfejlesztő szakemberek együttműködése.

Múlt, jelen és jövő összjátékának lehetünk tanúi a Ruhr vidéken elhelyezkedő Zeche Zollverein felújított területén és az ugyanitt létrehozott Ruhr Múzeum kapcsán.

A Ruhr-vidék ipari fejlődésének alapját –Magyarország északi területéhez hasonlóan- a kokszolható szén bányászatának 1838 évi indulása jelentette. A szénalapú acélipar és vegyipar kiépítése, valamint a gépipar és hadiipar exportbázisú növekedése a Ruhr-vidék meghatározó ipari régióvá történő felemelkedéséhez vezetett a 20. század első felére. Az 1960-1970-es évekbeli gazdasági strukturális válság átfogóan érintette a Ruhr-vidék gazdaságát. A szén- és acélipar foglalkoztatási gondja és az elvándorlás miatt a vásárlóerő jelentősen visszaesett, s ez a folyamat tovagyűrűző hatásként jelentkezett az építési, könnyűipari és kereskedelmi ágazatok visszaesésében is.

A volt szénmosót Rem Koolhaas - a műemléki elvektől eltekintve, az épület teljes átértelmezése mellett - alakította át múzeummá. A radikális átértelmezést az épület építéstörténete is indokolja, mivel azt a nyersanyagkészlet kifogyásának a tudatában építették, és eredetileg is rövid távra tervezték. Így átalakításként egy egyszerű állagmegóvás nem lett volna fenntartható megoldás, nem lett volna elegendő. Az elvárásoknak megfelelően így egy a mai követelményeknek kielégítő hőszigetelési eljárásokat alkalmazó, teljesen új falszerkezet alakította ki. Kis túlzással a vasbeton és acélszerkezeten kívül nem maradt semmi az eredeti épületből.

Mindez eklatáns példaként szolgálhat - a Dr. Váczi Piroska által a 2011-ben az Országépítő folyóiratban^{xiv} felvetett - a magyar ipari örökségvédelem szomorú állapotának okaként megfogalmazott kérdéshez: Nem saját magunkat, saját céljainkat akadályozzuk-e, ha a hagyományos örökségvédelmi elvek alapján próbálunk egy hatalmas ipari komplexumot felújítani?

A Zeche Zollverein egy sikertörténet, építészeti és tájépítészeti szempontból egyaránt. A sikert a benne kialakított kiállítás teszi teljessé, mely a modern muzeológiai elvárásokat teljesítve minden korosztály számára igényes, egész napos elfoglaltságot tud biztosítani.

Ez az akár brutálisnak is nevezhető átépítés számomra azzal nyerte el értelmét és létjogosultságát, hogy az épület lelkét adó terek, a szénsilók, aknák, tölcserék teljes megtisztítása, bejárhatóvá tétele következtében a kiállítás installálása után is élményként megmaradó terek maximálisan visszaadják a füstölgő-gőzölgő gyárak rejtelmes hangulatát, a gépmonstrumok közötti járkálás

Ruhr Múzeum építész: Rem Koolhaas

pedig teljesen elvarázsoló. Feltételezem, hogy egy laikus számára fel sem tűnik, hogy a mozgólépcsőn és a térbeállított lépcsőn kívül máshol is komoly bontások, hozzáépítések történtek.

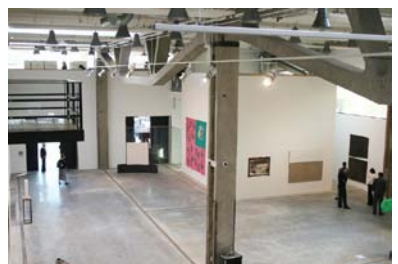
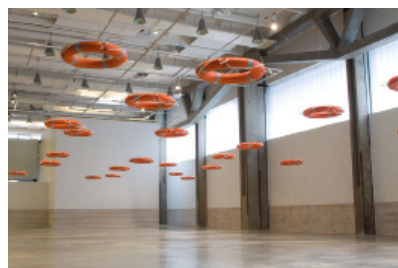
Az innovatív átépítési szemléletet nemcsak az épület kialakításában, hanem a kiállítás koncepciójában is megtaláljuk. A múzeum honlapján a nyitómondat is így köszönt minket, a *“Ruhr Múzeum a Zollveren-i szénbányában nem egy ipartörténeti múzeum, hanem egy új fajta területi/regionális/helytörténeti múzeum. Amelyben mind a kiállítás, mind az épületegyüttes összessége összkoncepcióba rendezi a helyi természeti -, kulturális- és történelmi értékeket és örökséget, ezzel a teljes Ruhr régió történelmét képes bemutatni, a 300 millió évvel ezelőtti a szén keletkezésétől a Ruhr Metropolis felé irányuló jelenlegi strukturális változásokig.”* XIV, 49

A Rem Koolhaas tervezési elveitől eltérő koncepció figyelhető meg például, a Paksi Képtár új épületénél. Ennek az eltérő tervezői magatartásnak egyik kiindulópontja, hogy Paks esetében nem történt teljes területi rehabilitáció, a gyár területének egy épületrésze került csak átalakításra.

A Képtár az egykori konzervgyár palackozó épületének azt a sarkát foglalja el, amely legközelebb esik a város fő útjéhez. Ezáltal adódott, hogy az épület úthoz közeli sarok része kulturális funkciót kapjon, amelyet építészeti eszközökkel is hangsúlyossá lehetett tenni. A meglévő szerkezet karakterének megtartása komoly köztétesség és egyben izgalmas feladvány is volt. A tervezők fontosnak érezték, hogy a művészeti épület hangsúlya a meglévő gyárépület-együttes betonblokkjában kapjon helyet, így a területhez illő, de mégis feltűnő ipari burkolatként rozsdás lemez borítást kapott. Ezáltal a jellegzetes ipari-raktár zónában új középület alakult ki, amely figyelemfelkeltő jelként egy új városképi elemmel gazdagítja Paksot.

A pécsi Zsolnay Kulturális Negyed sokszínűségét részben az adja, hogy az építész tervezőcsapatok az épületek állagától, építészettörténeti jelentőségétől és a negyed koncepció elképzeléseitől függően eltérő szemlélettel álltak hozzá az átalakítási és bővítési munkákhoz.

Az ipari épületek szépsége főként abban rejlik, hogy az idők során a technológiai fejlesztések alakulásával az épületekhez szervesen *“hozzánőtt”* melléképületek, hozzáépítések sajátos térszerkezeteket hoznak létre. Így rendszerint nem is könnyű megítélni, hogy mi számít eredetinek, mi pedig már nem az eredeti struktúra szerves része. Ennek egyik fő oka, hogy az ipari technológia folyamatos fejlődésével az ipari területekre a folytonos változások, átalakítások, bontások, hozzáépítések bővítések jellemzőek.

Paksi Képtár,
tervezők: Kis Gyula, Járomi Irén, 2007
forrás: <http://epiteszforum.hu/legendafolytat-as-elkeszult-a-paksi-keptar-uj-epulete>

A nyertes pécsi Zsolnay Kulturális
Negyed építészeti pályázatból
MCXVI Építészműterem Kft

A megvalósult Zsolnay Kulturális
Negyed
építész: MCXVI Építészműterem Kft

3.3 Kulturális felhasználási típusok:

Ezek a fejlesztések sok esetben együttesen, akár különböző területfejlesztési elvekkel együtt valósulnak meg, egyetlen egységes stratégiát alkotva. Mégis a könnyebb átláthatóság érdekében az általam megismert európai példák alapján - a kulturális felhasználási funkció figyelembe vétele mentén - a volt ipari területek kulturális alapú fejlesztését 4+1 kategóriába soroltam, amelyeket alább röviden ismertetek és definiálok. A plusz egy kategória megnevezés oka, hogy bár egyáltalán nem építészeti kategóriáról beszélhetünk és megjelenése is ideiglenes, mégis nagyon fontos generáló erőként tekintek rá, ezért megemlítését fontosnak tartom, a négy kategória:

- Műszaki Múzeumok, technikatörténeti élményparkok
- Kultúrgyárak
- Kulturális negyedek
- Tematikus utak
- Események

3.3.1 Műszaki Múzeumok, emlékhelyek, technikatörténeti élményparkok

A teljes műemléki állományunk kulturális hasznosításának nagy hányada múzeumi célokat szolgál. Jelen dolgozatomban azon ipari revitalizációs átalakításokon van a hangsúly, ahol a volt barnamezős terület alakul át múzeummá. Így alakulhatnak át ezek az épületek saját múltjuk emlékhelyévé, múzeumává. A kiállítások szervező erejét, és így a kiállítás tárgyát vagy maga az ipari örökséghez tartozó muzeális érték adja, vagy az épület történetétől független témájú kiállításnak adnak helyet. Gyakori persze a vegyes megoldás, ahol egy gyár története a kiállítás témájának és anyagának csak egy részét képezi.

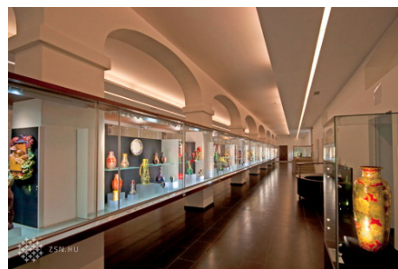
A termelés, a technika fejlődését és a hozzá tartozó életmódot múzeumként megőrzött egykori üzemek, mezőgazdasági létesítmények és bányák passzív és interaktív bemutatására példa az egykori Ganz törzsgyárból átépített Ganz Ábrahám Öntödei Múzeum vagy éppen a tarpai szárazmalom vagy a Zsolnay Kulturális Negyed területén lévő Zsolnay család- és gyártörténeti kiállítása.

A *“hagyományos”* műszaki múzeumok nagy előtörténetre tekintenek vissza (vö. 2.2.2 fejezet), és mint gyűjtő és megőrző intézmények mindenképpen az ipari örökségvédelem fontos résztvevői. Helyszínük viszont nem mindig kötődik a volt ipari területekhez, több esetben inkább gyűjteményként vagy tudományos intézményként kell rájuk gondolni.

Az átalakítások másik nagy csoportjában, a (kortárs) kiállításokat befogadó felhagyott ipari épületek esetében már gyakran szembekerülnek egymással az ipari örökségvédelmi- és a múzeumi szempontok. Meglátásom szerint az utóbbi hasznosítási forma is jó megoldásnak tekinthető, amennyiben az alapvető értékvédelmi szempontokat követi a tervező. Ennek jó példája az Újpest-városkapu metróállomástól északra elhelyezkedő a Táncsics Bőrgyárból átalakított MEO - Kortárs Művészeti Gyűjtemény. A projekt eredetileg

Ganz Ábrahám Öntödei Múzeum
forrás: http://www.budapest-foto.hu/Ontodei%20Muzeum_7.htm

Zsolnay család- és gyártörténeti kiállítás
forrás: <http://www.zsolnaynegyed.hu/>

MEO - Kortárs Művészeti Gyűjtemény
forrás: http://fovarosi.blog.hu/2011/09/22/10_eve_meo

múzeum alapításaként indult: 4M néven (Modern Magyar Művészeti Múzeum), végül múzeum helyett kiállítótér nyílt Újpesten, mint MEO - Kortárs Művészeti Gyűjtemény. A tervező Bényei István (Inarchi) volt. Az egykori üzemcsarnok a funkcióváltás után nagy, összefüggő terekből álló, jól variálható kiállítótérre alakult. A MEO komplexumát két meglévő csarnok felhasználásával alakították ki, ezekhez csatlakozott egy új építésű tömb az utca felől, melyek között üveghidak vezettek át. A koncepció része volt, hogy a régi téglapépületeket felületeit kívül és belül is láttatni engedték, így a kortárs építészet nem nyomta el a régi ipari épületeket, hanem kiegészítette azokat. Mindennek ellenére az utcai épületi rész lett a MEO legismertebb eleme. Feltehetően ennek oka az este egyedien megvilágított polikarbonát homlokzata, így előre talán nem is várt módon nem a régi téglap-architektúra, hanem a színes fények váltak a MEO "arcává"^{xvi}.

3.3.2 Kultúrgyárak

A kultúrgyár / culture factory / cultuurfabriek kifejezésekre rákeresve a világhálón a találatok száma meglepően magas. Majdnem minden európai nagyvárosban van már egy "kultúrgyár", ezek többségükben hivatkoznak is egymásra referenciaként, partnerintézményként. Saját hitvallásuk szerint, a kultúrgyár elhagyatott gyárépületben létrejövő olyan multidiszciplináris központ, amely kulturális és rekreációs programoknak ad otthont. Sok esetben az adott város/városrész legfontosabb alternatív intézményévé válik.

Cultuur Fabriek⁵⁰

Amszterdam gazdag kulturális életében egy újabb színfolt a már 10 éve működő kultúrgyár. Az intézmény több külön helyszínen is működik, melyet eredendően a volt raktárépületből átalakítottak ki, a 2005 óta működő Streetlab "smart project space" névre hallgató bérelhető műterem rendszerével fiatal holland divattervezők, grafikusok és fotográfusok számára teremt bemutatkozási platformot.

A felújítás kiindulópontja az épület megtisztításával kezdődött: megszabadították az évtizedek alatt ráakódott hordalékoktól, miközben megőrizték annak alapvető értékeit. Az átalakításhoz minimális eszköztárat alkalmaztak, amely ugyan az épület konceptualitását segíti, de ellentmondásokat is rejt magában. Talán a léptékből is adódóan, a nehezen átlátható épületben sok helyen technológiai hiányosságok tűnnek fel. Ezen felújításnál is felmerül a műemlékvédelmi elvek és a fenntarthatóságot elősegítő energetikai elvek közötti ellentmondás kérdése.

A Cultuur Fabriek második helyszíne az egykori raktárból kialakított de Zwijger. Az épület átalakításának története azért érdemel külön figyelmet, mivel

MEO - Kortárs Művészeti Gyűjtemény
forrás: http://fovarosi.blog.hu/2011/09/22/10_eve_meo

Cultuur Fabriek - Amsterdam

de Zwijger

de Zwijger metszet

⁵⁰ <https://dezwijger.nl/cultuurfabriek>

képes rámutatni, hogy az ideális megoldás megtalálásához néha idő kell. A belvárosi kikötőben álló volt élelmiszerraktár sorsa 20 évig bizonytalan volt, bár próbálkoztak különféle kisebb átalakításokkal. Végül az épületet már majdnem elbontották, amikor egy igen merész, de látványos ötlettel, a közeli híd forgalmát keresztülvezették a ház belsején. Ezzel a gesztussal sikerült az épületet bekapcsolni a helyiek életébe, így mára a környék kulturális központjává vált: több stúdió, tévécsatorna és kiállítóhely számára ad egyszerre otthont^{XXI}.

3.3.3 Kulturális Negyed⁵¹, mint ipari rehabilitációs stratégia

A kulturális negyed a városi regeneráció egy olyan sajátos stratégiájának megvalósítását szolgálja, amely összekapcsolja a városközpontban lévő pusztuló kerületek újjáépítését az olyan proaktív városi beruházásokkal, melyek a kijelölt területekre kívánják vonzani a kulturális és szórakoztató ágazatokat. A városok fő célja a volt ipari területek széleskörű felvirágoztatása, amely szisztematikusan összeköti a fenntartható városfejlődést, a kreativitás alapú gazdasági tevékenységeket és az olyan különleges helyek létrehozását, melyek a nyilvános tér újragondolt és átalakított helyszínéivé válhatnak, kedvezően hatva így nemcsak a városlakók életére hanem növelve a város turisztikai értékét is.

Fontos kihangsúlyozni, hogy a városfejlesztési stratégiák kulturális negyed alatt nem a hagyományos múzeumi kultúra számára kijelölt helyeket értik, hanem a város legélénkebben és legdinamikusabban fejlődő részét, melyet a művészet különböző területein alkotó szakemberek használnak életterükként. Mind több ország olyan kulturális létesítménnyé, parkká alakítja leállított ipari üze­mei egy részét, amely egyszerre pihenést, szórakozást, tanulást, sportolást, sőt akár tudományos kutatást is biztosító létesítmények komplexumaként funkcionálnak. Különösen kedveltekké váltak az olyan helyszínek, ahol az ipari üzemek még működő munkahelyei is megtekinthetőek látogatási programokon, folyosókon, tanösvényeken keresztül. Egy sikeres kulturális negyed nem csupán újjáépíti a pusztuló, ipari tevékenység nélküli környéket, hanem vonzóvá teszi az egész régió számára, ennél fogva új lendületet ad a város gazdaságának^{XVII} is.

Tehát a kulturális negyedek azért szaporodtak el a magasan fejlett országokban, mivel egy új tudásalapú gazdaságban vonzó telephelyéül szolgálnak a gyártók számára is, ezáltal az adott város gazdasági helyzetére is pozitív befolyást gyakorolva. Például Hollandiában már 2000-es évektől számos példát találunk az ipari területek kulturális negyeddé alakulására. Ez történt az amszterdami

51 John Montgomery megfogalmazása alapján: „A kulturális negyedek olyan helyek, ahol a művészetet és a kreatív tevékenységet megteremtik és alkalmazzák, ahol az emberek (művészek és vásárlók) tanulhatnak és szórakozhatnak, és ahol olyan a környezet, hogy az emberek eltölthetik az idejüket és találkozhatnak egymással”.
forrás: Berkecz Balázs (szerk.): A kulturális negyed mint városfejlesztési stratégia, Európa Centrum Kht., Pécs, 2007., 45 oldal

Westergasfabriek gázgyár, a rotterdami Van Nelle gyár (tervezők: Eric Gude, Wessel de Jonge) és az eindhoveni Philips gyár esetében is.

A magyarországi példánál maradva, Wessely Anna erre ideális példaként említi megoldásnak tartja a pesti IX. kerületi Trafót, amely talán még ma is az egyik leginnovatívabb kulturális találkozó hely, gyújtópontként működik egy fejlesztendő területen^{xvii}.

Stratégiai cél az ipari örökség jegyeit viselő épületek, épületegyüttesek megmentésén és a rendbehozatalán, azaz az építészeti örökség szisztematikus feltárásán kívül, e negyed egyes részeinek olyan kulturális, kereskedelmi, szórakoztató funkciókkal való ellátása, amely nyomán az épület a város részévé és vonzó turisztikai célponttá válik. E cél érdekében szükséges az épületekben megtestesülő kimagasló értékek megőrzése, bemutatása. A kiindulópont mindebben az épületet övező közterületek rendbehozatala. Azaz a megközelíthetőség lehetővé tétele mentén a tervezés centralizálása, de legalábbis összehangolása, és a helyreállításhoz szükséges érdekeltiségi és ösztönzési rendszerek kidolgozása.

Egy volt ipari területen a meglévő épület állomány mellett további fontos erőforrások érhetőek el, amelyek alapjai lehetnek a fejlesztésnek, ilyen például a bányászok és kohászok összetartó közössége. Amennyiben az épített környezet ipari örökségeinek értékeit, a megmaradt kulturális örökség működő elemeit összekapcsoljuk helyi termékekkel, szolgáltatásokkal, művészeti műhelyekkel egy fenntartható program alakulhat ki^{xviii}.

3.3.4 Tematikus utak

Az Európa Tanács 1987-ben indította el Kulturális Utak programját, azzal a céllal, hogy ezzel is demonstrálja az egyes országok kultúrája és öröksége szerves része a közös európai örökségnek⁵². Az indoklásban kiemelte, hogy az európai kulturális együttműködés fő célja - többek között - az európai egység bemutatása mellett a kulturális sokszínűség promóciója, az interkulturális párbeszéd erősítése is. Az európai értékek és a közös európai kulturális örökség megismerésének egyik lehetséges módja a kulturális útvonalak kialakítása, melyek végigvezetnek az emberiség történetén, a civilizáció fő áramain a filozófia, vallás, kultúra, művészetek, tudomány, technológia és kereskedelem alakulásán, fejlődéstörténetén. (vö. 4. sz. melléklet)

Ahogy gyarapodik a műemlékként, múzeumként megőrzendő ipari örökségi látnivalók száma, úgy válnak a fenntarthatóság érdekében területfejlesztési stratégia részévé. Így például a Ruhrvidék esetében a régió önkormányzatai 400 kilométeren át haladó turistaútvonalat alakítottak ki, mely a környék 150 évnyi ipartörténetén vezet végig a látogatót. Ezzel próbálják a megőrzés és a hasznosítás egymástól elválaszthatatlan kritériumai alapján az ipari örökség értékeit turisztikai terméké formálni. Az ilyen irányú

Jelenleg jegyzett kulturális utak listája:

- The Santiago De Compostela Pilgrim Routes* (1987)
- The Hansa* (1991)
- The Viking Routes* (1993)
- The Via Francigena* (1994)
- The Routes of El legado andalusí* (1997)
- European Mozart Ways* (2002)
- The Phoenicians' Route* (2003)
- The Pyrenean Iron Route* (2004)
- The Saint Martin of Tours Route* (2005)
- The Cluniac Sites in Europe* (2005)
- The Routes of the Olive Tree* (2005)
- The Via Regia* (2005)
- TRANSROMANICA* (2007)
- The Iter Vitis Route* (2009)
- The European Route of Cistercian abbeyes* (2010)
- The European Cemeteries Route* (2010)
- Prehistoric Rock Art Trails* (2010)
- European Route of Historic Thermal Towns* (2010)
- The Route of Saint Olav Ways* (2010)
- The European Route of Jewish Heritage* (2014)
- The Casadean Sites* (2012)
- The European Route of Ceramics* (2012)
- The European Route of Megalithic Culture* (2013)
- The Huguenot and Waldensian trail* (2013)
- ATRIUM - Architecture of Totalitarian Regimes of the 20th Century in Europe's Urban Memory* (2014)
- The Réseau Art Nouveau Network* (2014)
- Via Habsburg* (2014)
- The Roman Emperors and Danube Wine Route* (2015)
- In the Footsteps of Robert Louis Stevenson* (2015)
- Destination Napoleon* (2015)
- The European routes of emperor Charles V* (2015)
- Route of the fortified towns of the Greater Region* (2016)

52 A Miniszterek Bizottsága CM/Res (2010) 52 számú határozatával – melyet 2010. december 8-án fogadtak el – hozta létre az „Európa Tanács Kulturális Útvonala” címet.

városfejlesztési elvek szerint az emlékeink megóvása, bemutatása, a turizmus segítségével a kapcsolódó területek újrapozicionálása megállíthatja azt az általános leromlási folyamatot, amely nem csupán a termelési kultúra értékes hagyatékát veszélyezteti, hanem – a részint ennek következményeként kialakult társadalmi szemlélet és gyakorlat miatt – hátrányosan befolyásolja a nemzetgazdasági versenyképességet is.

Európa Vaskultúra útja⁵³

Az "Európai Vaskultúra Útja" mozgalom, része az Európa Tanács által kezdeményezett Európai Kulturális Utak nemzetközi programjának. A Közép-európai Vaskultúra Útja 2007-ben létesült, a résztvevő országok: Ausztria, Cseh Köztársaság, Németország, Magyarország, Olaszország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia. Ez a tematikus út azt a célt hivatott szolgálni, hogy a régió ipartörténeti emlékeit - azon belül bányászati és kohászati ipari örökségét - tematikus kulturális útra felfűzve mutathassák be az érdeklődőknek.

2007-ben, néhány lelkes, a terület iránt elkötelezett szakember, főként a kohász szakma idős képviselői, erőn felüli munkába kezdtek, igyekezve minden lehetőséget megragadni az ipari örökség feltárására, megőrzésére és bemutathatóvá tételére. Ekkor alakult meg a Közép-Európai Ipari Örökség Útja Egyesület, miskolci székhellyel. Céljuk az ipari örökség feltárása és megőrzése, a lassan feledésbe merülő hagyományok őrzése, a termelés – legalább részben – történő visszaállítása, és technikatörténeti emlékeinek védelme, bemutatása illetve a hatalmas, barna mezős területek hasznosítása.

A magyarországi állomások alapos kutatómunka után elkészültek, táblákkal együtt a Közép-Európai Ipari Örökség Útja Egyesület, a Központi Kohászati Múzeum és a Tudomány és Technika Háza együttműködésével.

BORSOD2050 - Hajrá, ipari táj! – tematikus tájtúra

Az Európa vaskultúra útja magyarországi állomásait alapul véve, kifejezetten az Észak – Magyarország és gazdaság fölrajzilag hozzátartozó Felvidékre területre készült el. A tájtúra célja, a terület természeti-, kulturális és ipari értékeinek összekapcsolása. (2. számú melléklet)

Ruhr vidék tematikus útvonalának térképei

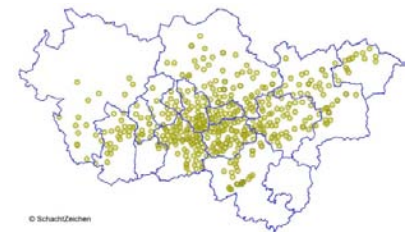
53 <http://culture-routes.net/news/central-european-iron-trail>

3.3.5 Fesztiválok, események, performanszok

Ebbe a kategóriába az ipari örökség témaköréhez köthető eseményeket vagy azok helyszínein szervezett zenei rendezvényeket, időszaki kiállításokat, különféle versenyeket, vetélkedőket (pl. Tudásgyár projekt), vásárokat, szakmai találkozókat, konferenciákat, nonstop technikatörténeti filmvetítéseket sorolom. Mindezek jelentősége kettős, egyrészt céljuk a még meglévő közösségi hagyományok ápolása, másrészt a ma már nem használt területek visszaintegrálása. Építészeti megjelenésük sok esetben időszaki, sajnos több esetben előre nem is megtervezett.

Példák a teljesség igénye nélkül:

- Hagyományőrző bányásznapi Magyarországon, 1951-től szeptember első vasárnapján országosan egységesen tartják
- Fazola Fesztivál, Miskolc
- Ózdi Jazz és Rock Parádé a volt Acélcsarnok területén
- Nemzetközi Örökségvédelmi Konferencia Ózdon, évente az Ózdi Napok keretében
- Műszaki Ankét
- Extraschicht fesztivál

© SchachtZeichen

Régi tárók helyeinek megjelölése a Still
Leben Festival keretében
fotó: [http://www.isb.ruhr-uni-bochum.de/
forschung/drittmittel/emscherpark.html.en](http://www.isb.ruhr-uni-bochum.de/forschung/drittmittel/emscherpark.html.en)

Ruhr vidéken medő hányóra készült
művészeti projekt
fotó: BORSOD2050

KOMPLEXITÁS

4

Zeche Zollverein látképe a kilátóból, fotó: Antal Gabriella

4. "Nagyléptékű" komplexitás a tervezésben

4. tézisem alapja a megvizsgált revitalizációs területekre jellemző komplex tervezői szemlélet. A barnaövezetek életre keltésének kérdésköre összetett. Nem csak építészeti kérdés, komoly gazdasági, szociológiai, környezet- és természetvédelmi dilemmákat is tartalmaz, amelyek mellett a fejlesztés elképzeléseit gyakran politikai döntések is befolyásolják. E komplex szituáció kezelése gyakran az építész tervező feladata, ami sok esetben túlmutat a hagyományos generáltervezői szerepkörön.

Ennek a komplex gondolkodásnak legtökéletesebb példája a Ruhr-vidéki Emscher park fejlesztése, ahova 2012-ben a „BORSOD2050, Hajrá, ipari táj!” című doktori kutatás keretében tanulmányutat tettünk. Az IBA⁵⁴ 10 éves periódusa (1989-1999) beindította az átalakulást, majd az Európa Kulturális Fővárosa cím 2010-ben újabb nagy lendületet és nemzetközi ismertséget adott a vidéknek.

A 120 projektet magába foglaló IBA Emscher park fejlesztés a Ruhr-vidék volt ipari területeinek átfogó fejlesztési stratégiája. A projekt célja egy olyan új, minőségi fejlődési és revitalizációs modell létrehozása volt, amely nem törli el a terület bányá- és nehézipari örökségét. Fenntartható területfejlesztési arculata szerint ez idő alatt számos projektet és aktivitást kezdeményezett az egykori iparvidék megújításának céljából.

A fejlesztési folyamatokba sokféle partnert vontak be: helyi közösségeket, vállalkozásokat, szövetségeket és polgári kezdeményezéseket. Az IBA törekvéseinek hat fő csoportja volt:

- tájrehabilitáció és újrahasznosítás;
- (hajózási) csatornarendszer átépítése;
- iparfejlesztés;
- lakásépítés és korszerűsítés;
- ipari műemlékek megóvása;
- szociális kezdeményezések és képzés

A projekt súlypontja a szabad terek és táj gondozása, alakítása, ipari és szolgáltató helyek minőségének javítása, ipari műemlékek és történelmi lakótelepek megtartása, továbbá kísérletek új lakásformákkal, a használók bevonásának új módjaival. A tanulmányút igen hasznos tapasztalat volt, láthattuk, hogy egy előretervezett, hosszútávú stratégia tíz év alatt már hatalmas fejlődést tud elérni. Külön jó volt látni, hogy az emberek életkörülményeit javító intézkedések képesek voltak gyökeresen átformálni a szennyezett nehézipari régiót egy környezettudatos, élhető területté.

Ruhr vidék nemcsak épületállományában hasonló a magyarországi BAZ megyei emlékekkel, hanem gazdasági strukturális összehasonlításban is vannak párhuzamok, erről szól részletesebben Zsúgyel János írása^{xix}. Ennek összegzése, örökségvédelmi és rehabilitációs lehetőségek miatt is fontos. Mindkét régió jövedelemtermelő képessége az országos átlagtól jelentősen elmarad az 1 főre

IBA Emscher park - Landschaftspark
Duisbur Nord, építész: Latz + Partner
fotó: <http://www.landezine.com>

IBA Emscher patak revitalizáció, csatorna
rendszer átépítése keretében
fotó: BORSOD2050

meddőhányok újrahasznosítása
fotó: BORSOD2050

eső GDP alapján. Az ipari foglalkoztatás aránya mindkét régióban jelentősen meghaladja az országos átlagot, ezen belül is kiemelten magas a bányászatban foglalkoztatottak aránya. A munkanélküliség aránya mindkét régióban több mint másfélszerese az országos átlagnak.

Összegzésként Zúgyel János is megfogalmazza, - amit a Borsod2050-es csapat építészeti irányból fogalmazott meg - *“a felsorolt tények arra engednek következtetni, hogy a Ruhr-vidék és BAZ megye gazdasági struktúrájának hasonlósága az eredményes struktúraváltás érdekében is hasonló stratégiát és módszereket indokol... A szerkezetváltási politika területén a Ruhr-vidék a 90-es évektől jelentős eredményeket ért el”^{xxv}*. Ezt támasztja az is alá, hogy a terület 2001 óta az UNESCO Világörökség része.

ipari műemlék megóvása
fotó: BORSOD2050

“Nagyléptékű” komplexitás a tervezésben

A barnaövezetek rehabilitációjának kérdésköre sok szempontból igen összetett, ez alól a tervezés sem kivétel.

A legtöbb esetben nem csak építészeti kérdés, hanem komoly gazdasági, szociológiai, környezet- és természetvédelmi, és nem ritkán politikai döntések is befolyásolják egy ipari épület vagy terület értéké nyilvánítását, majd megőrzését, és fejlesztését. Az eltérő szempontokat különböző szakmák szakértői, a tervezés esetében szaktervezők képviselik.

Az értékmegőrző és értékközpontú hasznosítások érdekében az eltérő szakmai szempontokat együttesen, de különböző súllyal érdemes kezelni, a közreműködő szakértők és tervezők összehangolása, moderálása viszont gyakran az építész tervező feladata. A folyamat bonyolultsága sok esetben túlmutat a megszokott generáltervezői szerepkörön, részben a társadalmi beágyazottság, részben pedig a szellemi örökség megteremtésének szándéka miatt.

4

HETEROGENITÁS

5

Ostrava Vítkovice, *fotó: Varga Piroska*

5. Heterogenitás: adottság és a tovább-építés elve

Az ipartelepek általános jellemzője az organikus fejlődéssel kialakult heterogenitás. A gyárterületeken a fejlődés érdekében - az új ipari technológia folyamatos bevezetésével - az állandó változások, átalakítások, bontások, bővítések jellemzőek, így eltérő korok építészeti nyomait találhatjuk meg egy-egy telepen belül. Emellett az eltérő funkciójú épületek, csarnokok már önmagukban, léptékükben, rendszerükben változatosságot adnak. A folyamatos átalakítások következtében sokszor egy épületen belül is több korszak elemei fedezhetők fel.

Az ipari épületek változatos szépsége számomra részben abban rejlik, hogy az idők során a technológiai fejlesztések alakulása következtében az épületekhez szervesen "hozzánőtt" melléképületek, a hozzáépítések sajátos térszerkezetet hoznak létre. Nem is könnyű feladat a tervezéseket megalapozó örökségvédelmi vizsgálatoknál eldönteni, hogy mi számít eredetinek és mi nem az eredeti struktúra szerves része.

A volt Zsolnay gyárterületet más ipartelepekkel megegyezően organikus fejlődés jellemezte. A területre jellemző - a gyár és lakófunkcióból adódóan - hogy az iparterület épületeit térszervezési szempontból a kezdetek óta heterogenitás jellemzi. A pécsi Zsolnay Kulturális Negyed annak idején Magyarország legnagyobb területű ipari rehabilitációja volt, generál tervezését a MCXVI Építésműterem⁵⁵ nyerte el. A folyamat egyedisége ma is abban rejlik, hogy - bár egy építészeti koncepció mentén újult meg - az egyes épületek felújítása során az örökségvédelmi szempontokat mégis egy Magyarországon szokatlan, bravúros megoldással biztosították. A tervezési munka ugyanis több építésziroda részvételével történt, mellyel leginkább elérhetővé vált a korábbi ipari területre jellemző sokszínűség megőrzése. Ezt a tervezési módszert segítette, hogy az egész területet átfogó rendezési terv csak az alap, konceptuális döntéseket tartalmazta, a követendő irányelveket tűzte ki, így területenként, épületenként önállóan lehetett az adott koncepció keretein belül dolgozni. A rendszer sikerességét és hatékonyságát az is jelzi, hogy a kivitelező cégek is átvették ugyanezt a módszert. Minden épületnek saját építésvezetője, "gazdája" volt. A területet átfogó és egységesen kezelő gépészetet, tűzvédelmi és közműrendszert generál kivitelezők kapták meg^{xx}.

Emellett a terület heterogenitásának megőrzését az is biztosította, hogy a felkért építész tervezőcsapatok az épületek állagától, építészettörténeti jelentőségétől és a negyed koncepció elképzeléseitől függően eltérő szemlélettel álltak az átalakítás és bővítési munkákhoz.

A pécsi Zsolnay Kulturális Negyeddal így egy igazán "jó hely" születhetett meg Magyarországon. Egy olyan hely, ahol egyszerűen jó lenni, ahová jó betérni. Egy olyan hely, amelyben még számos lehetőség rejlik, amely képes lehet önfenntartóan, jó állapotban betölteni hivatását.

Pécs, Zsolnay Gyár, archív képeslapok
forrás: MCXVI Építésműterem

Zsolnay Kulturális Negyed - Alkotó Negyed
pályázati anyag
forrás: MCXVI Építésműterem

⁵⁵ vezető tervezők: Csaba Katalin, Herczeg László, Pintér Tamás János

Miért nevezem „jó hely”-nek? Mert vizuálisan és környezetileg kiegyensúlyozott, ugyanakkor mégsem homogén. A terület és az egyes épületek is tele vannak különféle variábilis térélményekkel, mégis könnyen átláthatóak, érthetőek. Könnyű bennük eligazodni, nem okoznak káosz-élményt, befogadhatóak. Olyan hely, ahova örömmel és nyugodt szívvel mehet az ember akár gyerekekkel, mert nemcsak színvonalas programokat, hanem inspiratív vizuális környezetet, egy harmonikus ember-környezet viszonyt talál.

A hely jó építészeti alapját hatékonyan működő létesítménygazdálkodás (*facility management*) erősíti, értékvédő és előrelátó hozzáállással, folyamatos karbantartással, minőségi munkával. A „jó hely” egységes és mégis változatos építészeti hangulatát egy a hazai gyakorlatban ritkán alkalmazott konstrukció biztosította. A profiljuk, kapacitásuk alapján kiválasztott csapatokra, irodákra egész ház felújításokat, vagy új ház tervezését bízta. Ez a nyitottság biztosította, hogy a terület a nagy átfogó koncepción belül megőrizte heterogenitását és nem egyetlen iroda stílusa látható csak a 40 000 négyzetméternyi területen.

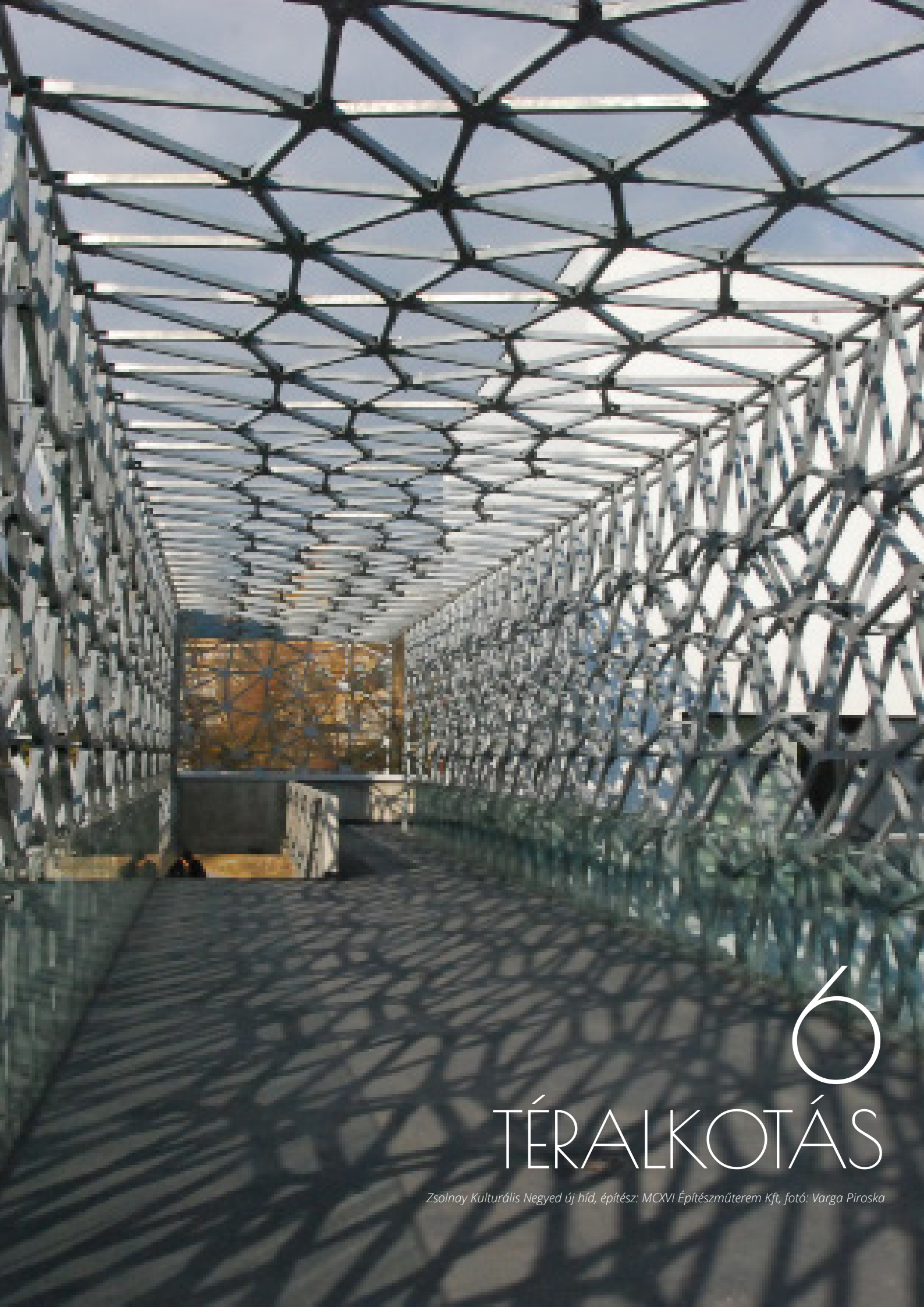
Heterogenitás: adottság és a továbbépítés elve

Mind az egyes épületek, mind pedig a nagy, sokszor városi léptékű felhagyott ipari területek revitalizációja során alapvető jelentőségű az építészeti eszköztár megismerése, dokumentálása és tematizálása. A jó ipari épületek egyik sajátossága, mondhatni alapvetése a flexibilitás, amely elsősorban a térbeli kialakításban érhető tetten. Az alapvető technológiai váltások, drasztikus változások során az épületek sem tudták kompromisszumok, jelentősebb átalakítások nélkül befogadni az új funkciót, így átalakítások, bontások, bővítések, hozzáépítések, továbbépítések történtek, az építészet folyamatosan követte a funkciót.

Az ipari épületek sajátos kialakítása, rövidebb-hosszabb életciklusai különleges, az építészetben másutt ennyire markánsan nem megfigyelhető helyzetet teremtenek, amely a továbbépítést is meghatározhatja.

A sikeres revitalizációs példák esetében megfigyelhető, hogy az eredetiséget és különlegességet nyújtó egyedi térélmények, a jellemzően additív közeg megmarad, a heterogenitás markáns jellemzője marad az együttesnek. Ez a tervezési hozzáállás azonban az eredeti kontextus történeti, épületrégészeti, és egyéb materiális, valamint szellemi érték-rétegeinek feltárásából származhat, azok továbbrétegzése lehet a javasolt tervezési koncepció.

5

6

TÉRALKOTÁS

Zsolnay Kulturális Negyed új híd, építész: MCXVI Építésműterem Kft, fotó: Varga Piroska

6. Téralkotás: a funkcióváltás következményei

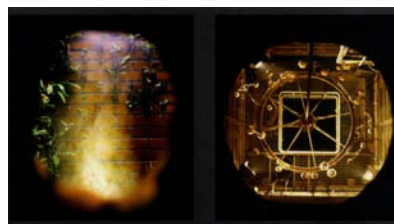
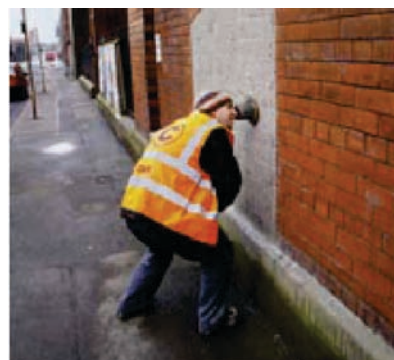
6.1 Külső térszervezés – a várossal való kapcsolat

Az elhagyott gyárterületeket használaton kívüli zónaként, általában magas felfalazott kerítéssel körülvéve megközelíthetetlen területekként ismerjük. Sok esetben az üzem elhagyott részeit már zöld növényzet kezdi visszahódítani, néhol dzsungelszerű vadon alakulhat ki. Az ipari "zóna" zártság jellege a városokon belüli gyárterületeken még drámaibban érzékelhető, amikor a városi infrastrukturális fejlesztések is, mint egy ismeretlen, fekete foltot kerülnek ki a "zóna" területét, annak elzártságát még inkább megerősítve. Első lépés minden ilyen esetben a terület vissza-kapcsolása a városi szövetbe, kapuk megnyitása, utak átvezetése.

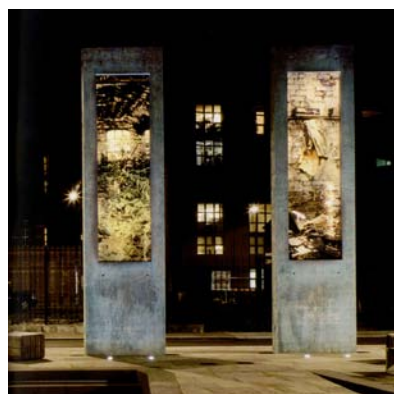
Még a gyári területeket feltáró utak, kapuk megnyitását is megelőző gesztus a megújulásra váró ipari épületek bevonása a köztudatba. Ilyen például, a Manchester pamutipari negyedében megnyitott 16 kukucskáló nyílás, ahol az arra járók betekinhetnek a tőlük elzárt területekre. Ancoats volt a 18.-19. századbeli Nagy-Britannia pamutiparának szíve, az elmúlt 50 évben Manchester teljesen elhagyott része lett. A városfejlesztési beruházások a közterületek fejlesztését helyezték előtérbe az épületek helyre-állításával szemben. Annak érdekében, hogy gyors, látványos változást érjenek el, az ipari övezet helyett a közterületek rehabilitációját helyezték előtérbe. Tekintettel arra, hogy az épületek rehabilitációja hosszabb folyamat, amíg azok megtalálják jövőbeli funkciójukat, a kiemelt közterekre próbáltak meg művészi projekt segítségével a lakosokat beintvitálni. Camlin Lonsdale (Civic Works Ltd.) művész célja például az volt, hogy történeteket ragadjon meg, ipari műalkotásokat alkosson Ancoats érzelmi és történelmi múltjából. Alkotásain keresztül így a köztereken is megjelenik a gazdag ipari múlt⁵⁶.

A Manchester-i pamutgyári kukucskáló példája alapján a BORSOD2050 kutatócsoporttal 2013-ban elkészítettük az ózdi „kukucskáló” tervét, amely a gyár hasznosítását akadályozó tulajdonjogi kérdések tisztázódásáig megteremtette az első lépést, a betekintést a 3 méteres magas falak mögé a gyár területére. A tervezett kukucskálót egy első lehetőségnek szántuk, hogy elkezdődhessen egy társadalmi párbeszéd Ózd új köztereiről, a gyár jövőbeli szerepéről, valamint az akkor még csak tervezésben lévő MaNDA⁵⁷ ne csak egy önmagában zártan működő egység legyen, hanem a környezetét és ezáltal Ózd belvárosát is elkezdje rendezni.

A kukucskáló jelképesen az elbontott kilenc kémény területére került volna, helymegjelölési szándékkal, mivel a kémények lebontásával itt már elkezdődött a város betüremkedése a gyár területére. A múzeum, az Olvasó és az egyéb közfunkciók közelsége miatt azt javasoltuk, hogy a kerítés megbontása lehetne a következő lépés a város főterének kialakítása érdekében.

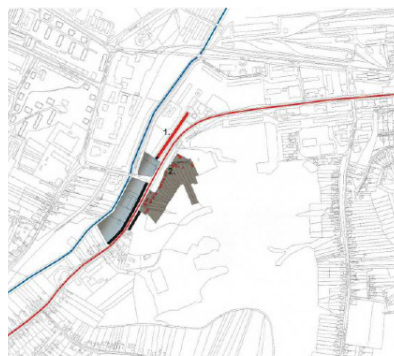
Manchester pamutipari negyedében megnyitott 16 kukucskáló

Camlin Lonsdale tájépítész, CivicWorks művészeti projekt, 2003-2010

Az 1. sz. léghevítő kémény robbantása
forrás: Ózdi Múzeum

Ózd Városrehabilitációs stratégia -
térfalak, közterek, tengelyek

⁵⁶ Camlin Lonsdale tájépítész, CivicWorks művészeti projekt, 2003-2010

⁵⁷ Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Intézet

Tervünkben ajánlást tettünk az így kialakult téren a múzeum - akkor még nem látogatható - kültéri kohászati gép-gyűjteményének elhelyezésére. E javaslatunk egyik fő oka volt, hogy 2012-ben a múzeum rentábilis üzemeltetésére szabadtéri területek bevonása nélkül nem látszott esély. Csontos Györgyi DLA, Reischl Gábor professzorral és az akkori Kulturális Örökségvédelmi Hivatallal közösen 2006-ban az *"Ózd projekt - örökség alapú város rehabilitáció előkészítése"* c. projekt^{xxi} keretében, az akkor Ybl Miklós Főiskola keretei közt elkészítette városrehabilitációs stratégiáját. Ebben fogalmazódott meg először, hogy a terület egyik megnyitási pontja épp a gyár területén átfolyó patakmeder lehetne, a tervben vázolt vízió viszont több évtizedig fiókban lapult. Ez idő alatt folyamatos kommunikáció zajlott Csontos Györgyi és a város között a gyár érdekében, egyszerre szakmai és civil aktivitásként az egyre romló, lassan lebomló, de még megmenthető telepért.

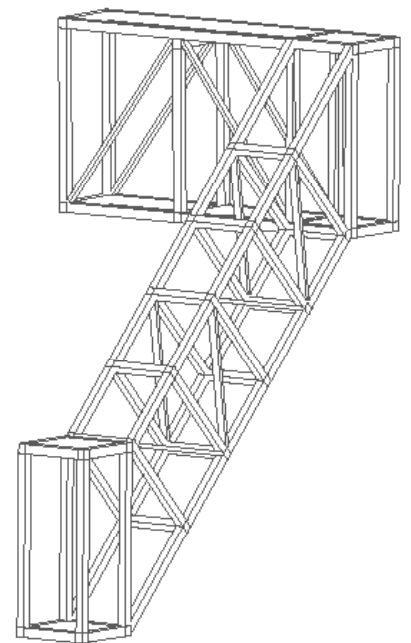
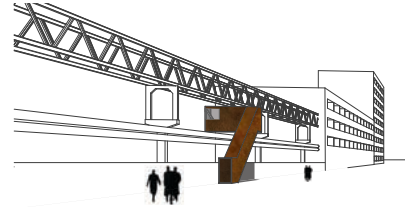
A 2010-es évektől az önkormányzat is aktívan foglalkozott a kérdéssel, pályázati lehetőségek után kutatva, melynek eredménye lett az Ózdi Városi Múzeum, a skanzen, az Erőmű és Fűvógépház négyeséből megépült ózdi Kultúrgyár. Csontos Györgyi építész és Adorján Anna tájépítész elmondása szerint is: *"az egyik legdrámáibb pillanat a kivitelezés során az volt, amikor a Gyári út melletti falszakaszt végleg lebontották. Az Ózdi kohászati művek működése alatt is elkerített terület volt, de korántsem átjárható, hiszen majd' minden családból dolgozott ott valaki, az ózdiak számára a terület minden szeglete ismert volt, például városi uszoda is a gyár területén működött. A gyár bezárása után azonban 25 évig nem volt ilyen nyitás."*^{xxii}

A projektek egyik eredménye, hogy a város kulturális létesítményei és az új kulturális funkciók közti 2 méteres téglafalat lebontották, így a gyárterület nem elzárt és érinthetetlen többé. Ez az első lépés afelé, hogy a volt ipari terület újra a város életének szerves részévé váljon.

A projekt szervező tengelyét továbbá a város keleti részén és a gyáron is keresztül folyó Ózd patak adta, amelynek vízfolyása látható, rendezett, tisztán tartható és turisztikai útvonalként hasznosult a projektben. Mindez áttörést hozott a folyamatban: elkezdett beszűrni a városi élet a gyártelep területére, áttörve egy láthatatlan gátat a délkeleti sarkon, ahogyan arra az egykori stratégiai tervben is ráéreztek^{xxiii}.

Ózd mellett Magyarország másik kiemelkedő nehézipari városa is küzd a városba ékelődött felhagyott barnamezős területeivel. Miskolc esetében a volt Diósgyőri Acélművek (DAM 2004. Kft.) területi integrálásának első lépése lehetne a városi fejlesztési tervben kidolgozott új körvillamos járat, amely a régi gyári vasúti síneket felhasználva, a volt kohászat átszelésével, kerülő út nélkül kapcsolhatná be Miskolc centrumába a volt kolóniákat és az egyetem területét.

A Zsolnay Kulturális Negyedben a várostól elzárt terület megnyitása már a győztes koncepciójában is megjelent, amely később meg is valósult: a két új kereszttengety kijelölésével az eddigi egyetlen észak-déli összekötőtengely mellé nyitottak új útvonalakat

Ózdi kukucskáló, Borsod2050 terv

a déli és az északi terület összekötő híd alakulása a tervpályázattól a megvalósulásig

a kelet-nyugat irányú főutak közé beszorult gyárterületen keresztül. Az egyik "zegzugos", belső tereken, épületeken belül húzódó tengely, a másik pedig egy híd segítségével a délen elhelyezett egyetemi negyedet kapcsolja hozzá az északi területhez. Ezzel megbontották a régi, már elszlömösödött épület kubaturákat és megszabadították a területet a korábbi kötöttségeitől.

A Zsolnay Kulturális Negyed esetén a volt gyárterület városba való integrálódását tovább segíti a negyed feldarabolása a funkciók alapján kialakított kisebb belső egységekre. A területi felosztás koncepciója - ahogyan azt Herczeg László is kifejti a vele készített beszélgetésben - már a pályázati programban is szerepelt, ami tervezés alatt tovább formálódott, így alakult ki mára a négy negyed^{xx}:

Míves Negyed – *"Az épületkerámiákkal is gazdagon díszített, legimpozánsabb épületeket foglalja magában, ahol a Zsolnay család és a gyár történetét bemutató kiállítás, szecessziós kávéház, rendezvényhelyszínek, kézműves utca, rezidens szállások és művészeti vállalkozásokat segítő terek kapnak helyet."*

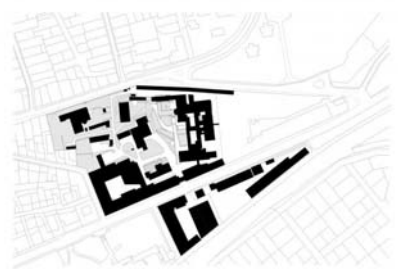
Alkotó negyed – *"Az egykori pirogránit üzem és környékének újjáélesztésével jön létre, ahol kortárs művészeti alkotásoknak otthont adó kiállítóterek, műtermek, művészeti alkotóházak járulnak hozzá a kreatív alkotáshoz, valamint ifjúsági rendezvények, próbatermek és rendezvényterem kap helyet."*

Családi és gyerek negyed – *"A területrészt lelkét a Zöldházba (egykori DO-ZSO) költöző Bóbita Bábszínház jelenti majd, amely gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt színes programokat kínál megújuló helyszínén. A negyedben emellett kézműves foglalkozások, családi játszótér, szabadtéri színpad és egy a „Csodák Palotájához” hasonlatos interaktív tudományos-technikai kiállítás teszi élménydúsabbá az idelátogatók kikapcsolódását."*

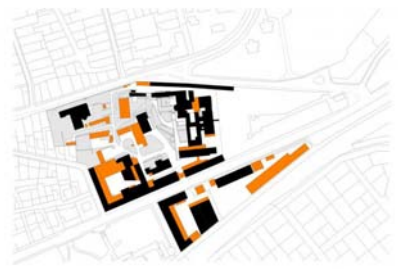
Egyetemi negyed – *"A Zsolnay Kulturális Negyed déli részének, a 6-os úttal elválasztott épületegyütteseit a PTE Művészeti Kar intézetei veszik birtokba, ideális helyszínt teremtve ezzel egy európai színvonalú művészetoktatási bázis létrehozásához."*

Sajnos a jelenlegi tapasztalatok alapján ezen tervezési elvek ellenére a terület mégsem integrálódott, a városlakók nem vették igazán birtokukba a területet, így a tervezett fejlesztő hatása a körülötte lévő Palkonyára és más szlömösödő részekre nem valósult meg. A Zsolnay Negyed egyedisége abban rejlik, hogy Pécs számára egy kultikus helyet jelent, Pécs "ékszerdoboz". A negyedet körbevevő, műemléki védettségű téglakerítésnek a kulturális értéken felül, szellemi örökség és vagyonvédelmi jelentősége is van, így a tervezőknek esélye sem volt azt megtörni, lebontani, és ezzel még jobban segíteni a Negyed épületeinek az egybeolvadását a városszövettel. Mai állapota ezáltal némileg skanzenszerű.

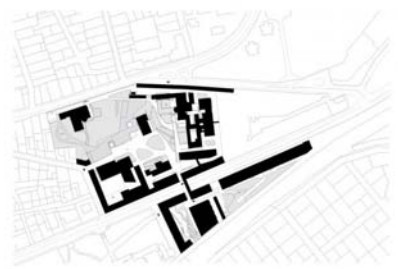
Sok esetben az elhagyott ipari területek nem városi kontextusban találhatóak, így a megközelíthetőségük külön kérdés-kör. Jó példa erre Rudanánya, ahol a fejlesztések folytatásaként a tervező csapat javasolta a régi kisnyomtávú bányavasút fejlesztését,

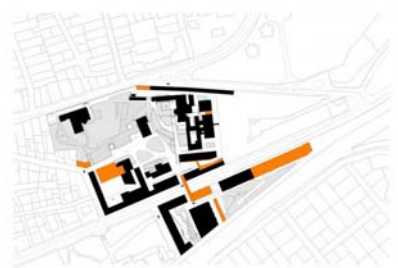
helyszínrajz - eredeti állapot

helyszínrajz - bontás

helyszínrajz - tervezett állapot

helyszínrajz - új épületek

régi kisnyomtávú bányavasút bejárata,
Rudanánya
fotó: BORSOD2050

amely közvetlen kapcsolatot tudna biztosítani a városközpont és a bányaterület közt. (Pillanatnyilag ez az alagút a bányató „*túlfolyójaként*” működik.)

Ezek a városon kívüli gyárterületek sok esetben magukban már akkorák, hogy mindenképp komoly tájépítészeti kérdéseket vetnek fel; kezdve a talaj rekultivációtól a felújított terület pontos kialakításáig.

A nagyméretű ipari területek revitalizációja során megjelenő tájépítészeti kérdések okán Adorján Annával közösen vizsgáljuk a revitalizációs folyamatokban a tájépítész és építész közös szerepét és együttműködés lehetőségeit. A témában eddig egy közös publikációnk jelent meg az 5. Fábos Konferencián elhangzott előadásunk alapján a „*Greenscape' from brownfields- from former industrial landscape to cultural landscape*” címmel a konferencia kiadványában^{XXIV}.

6.2 Belső térszervezés – az ipari területen belül

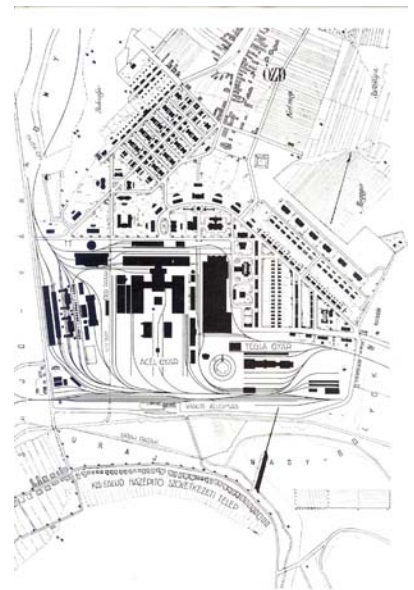
A gyárterületek fő karakterét nemcsak maguk az épületek adják, hanem az épületegyüttesek szövevénye, a kacsaringós úthálózatok, belső udvarok rendszere, ezért is külön fontos kérdés, hogy oldják meg a tervezők a gyár területén belül az új funkciók feltárását.

A Zsolnay Negyed egy organikusan fejlődő, sűrű szöveteres kialakulású gyárterület volt, így ez esetben a tervezők a két, már korábban említett új keresztengelyt leszámítva nem változtatták meg a terület struktúráját, csak kitisztították azt, meghagyva vagy épp visszaépítve a szűk udvarokat, kiteresedéseket, a kis utcákat, parkokat a széles bekötő utakkal együtt. Ezzel megőrizve a gyár szöveteres, zegzugos térstuktúráját.

Az Ózdi gyár – kiépítése óta – egy sokkal racionálisabb felépítésű, derékszögű rendszerben épült, amely a gyártási folyamatot képezte le: racionális, kelet-nyugat és észak-dél irányú csarnokokkal, utakkal. Ezt a rendszert húzza alá, erősíti az ipartelep markánsan kettészelő patak, amely – a tervezők megítélése szerint – megfelelő kezeléssel klímajavító hatása mellett, új identitásképző, egyben fő közlekedési tengellyé válhat. A tervek és az elkészült kialakítás alapján a gyalogos és kerékpáros forgalom számára megnyitható a patak meder, így a gyár megszűnne élettelen zárványként beékelődni a település testébe, ami a terület rehabilitációjának kulcsmomentuma. Sajnos a valóságban, jelenleg a patak medernél még bezárt kapukkal találkozunk^{XXII}.

A tervezők az Erőmű és a Fúvógépház közt fekvő L alakú területet jelölték ki az ipari skanzen számára, amely térrész a város új „*főtereként*” működik azóta is.

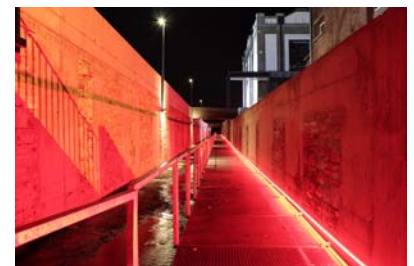
Adorján Anna tájépítész feladata volt a hálós szerkesztésű ipari skanzen területén a régi és modern acélgépjárművek interaktív bemutatása. Megoldásként egy kortárs formavilágú pavilonrendszert tervezett, ahol tört lemezek formailag tudatosan

Ózdi gyár rendszere

Új ózdi Skanzen - elkezdett beszűrődni a városi élet a gyártelep területére
fotó: Mixa Stúdió

Ipartelep markánsan kettészelő patak, mint új tengely, fotó: Mixa Stúdió

Régi és modern acélgépjárművek interaktív bemutatása, fotó: Mixa Stúdió

kilépnek a telep derékszögű rendszeréből. A terep mozgatásával, kis lelátóval szegélyezett központi tér alakulhatott volna ki. A patak mentén sorakozó háromszögletű pavilonok sorát a tér túloldalán, a keleti oldalon is három pavilonból álló kis sorozat ismételte volna, ennek megvalósítása - patakmederre tervezett malomkerékkel együtt - sajnos elmaradt^{xxiii}.

A Rudabányai tanösvény (vö.: *Mestermunka bemutatása*) útvonalának alapját a volt bányafejtésből visszamaradt, a bányatavat koncentrikusan körbeölelő teraszok és azokat összekötő meglévő turista úthálózat adta. A centrális rendszer központjában a volt bányaterület áll. Tervezési feladat része volt a kirándulók által kitaposott ösvények összekapcsolása egy egységes rendszerbe, a bemutatandó értékek mentén és a gyalogút biztonságossá tétele.

Bartók István 2002-es DLA értekezésében^{xxv} a Millenáris Park első üteme - az ipari területek újrahasznosításának tekintetében - még egyértelműen pozitív példaként jelent meg. Sajnos a legutóbbi, még 2017-ben is folyó bontások és az új építések ezt megkérdőjelezzik, bár a pontos végeredmény még megismerésre vár. Ennek ellenére azt gondolom, a Millenáris Park megemlítése, példaként történő kiemelése e témakörben mindenképp szükséges, ugyanis Budapest egy fontos rekreációs helyeként tartható számon. A park kialakításának lehetőségét biztosította, hogy a Millenáris Park kezdeti felújítási szakaszában kimondottan nem üzleti indíttatású, sokkal inkább a kulturális célú hasznosítás volt. Itt egy erős építetói szándék - a terület városszerkezeti, az együttes építészeti értékeit komolyan véve, felértékelve - megteremtette azt az anyagi háttérrel, amire szükség volt az új funkció megvalósításához és jó pár évig a fenntartásához is.

Ahogy Bartók István is kifejti disszertációjában: *"ez a fajta erős szándék pedig nem jöhet a műemlékvédelem oldaláról, hiszen itt semmiféle anyagi háttér nem áll rendelkezésre. A megvalósult példák azt mutatják, hogy az egyértelmű, erős, néha erőszakos szándék nagyon is szükséges és célravezető ezen épületek, épületegyüttesek megőrzésére."*^{xxv}

6.3 Térszervezés az épületeken belül

Minthogy a kulturális rehabilitáció alapja, hogy a régi gyárépületekbe új kulturális funkció kerül betelepítésre, amely funkció helyiség-programja mindenképpen eltér a régi épület rendszerétől, ezért a tervezés központi eleme mindig az új közlekedő rendszer kialakítása.

Általánosságban az ipari épületekről elmondható, hogy szabályos, racionális szerkezetűek, építészeti karakterüket többször egy statikai bravúr adja meg. Ezek a szerkezetek viszont gyakran minimális statikai tartalékkal rendelkeznek, ráadásul az akár több évtizedes gazdátlanság is sokszor komolyan megrongálta a szerkezeteket. Ezért az újbóli térszervezés, új nyílások kiváltása, födém átvágások mindig nagy kihívást jelentenek a tervezők számára. Nem egyszer előfordult, hogy az átépítés közben dőlt össze egy rehabilitálandó épület.

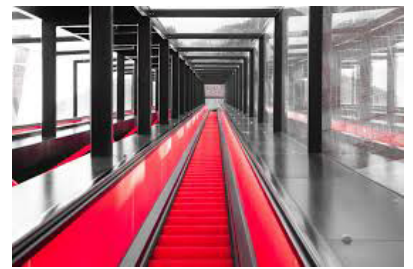

Millenáris - Budapest

Zeche Zollverein új közlekedő rendszere

A nemzetközi ipari rehabilitációs megoldásokat áttekintve kijelenthető, hogy a tervezés alapvető eleme az új közlekedő kialakítása a meglévő épületkubuson kívül vagy belül, amely számos esetben anyaghasználatában eltérő és szerkezetében is független a meglévő háztól. Az új és régi hangsúlyos elkülönítése a koncepció és a térszervezés fontos része, karakteressége miatt sokszor szimbólummá is válik. A példák közül legismertebb talán a Rem Koolhaas tervezte Ruhr Múzeum kiállításokat összekötő fekete-vörös fém lépcsője, amelyet belebegtetett a régi légaknába. Ez a lépcső teljesen újraszervezi a régi szénmosó épületét, összekötve a múlt-jelen-jövő tematikára épülő kiállítást. A fémlépcső elhelyezése és kivilágítása pedig visszaidézi az izzó fém hangulatát. Szintén a Zollverein-ben található külső mozgólépcső, amely egy teljesen új helyen tárja fel a régi szénmosót, és karakteres megjelenésével kiválóan hangsúlyozza a bejárat figyelemfelkeltő szerepét.

Zeche Zollverein új közlekedő rendszere

A közlekedési rendszer kirajzolásának elvét követik a mára világörökségi védettséget élvező Ostrava-i volt acél kohászatban is. A tervező az egész terület arculatába illeszkedő, látványos sárga színű vonalvezetéssel "kíséri" végig a látogatókat a bejárható területen. A Zollverein-nal ellentétben itt, kifejezetten cél volt a régi közlekedő rendszer minél nagyobb mértékben történő felhasználása, ugyanakkor az akadálymentesítési okokból beépített lift néhol ezt korlátozza. A liftrendszer e korlátozó hatását valamiképp oldva igyekeztek minél kevésbé domináló építészeti eszközöket alkalmazni, és így üvegliftet beépíteni.

*új közlekedő és lift Fúvógépházban
fotó: Mixa Stúdió*

Hasonló szimbolikus erővel rendelkezik a Zsolnay Negyednél déli és északi területeket összekötő híd, amely mint egy teljesen új elem jelenik meg és egészíti ki a gyár régi rendszerét. Ugyanitt az E2 és E227 épületet összekötő rámpa az említett építészeti tervezési metodikának egy sokkal finomabb megfogalmazása.

*az új kitisztított közlekedő tengely, a patak
építés és fotó: Mixa Stúdió*

A Zsolnay Negyedben lévő Sikorski-ház közlekedő rendszere szintén egy érdekes példa^{xx}, mivel két funkciót is ötvöz, a családi házat és a gyártás helyszínéül szolgáló üzemet. Az ipari épületeknél ugyan nem jellemző megoldás, de a ház részben a Zsolnay család lakóháza is volt, míg az alsó szintjén gyártás folyt. Az épület ma a Zsolnay gyár történetének és termékeinek bemutató háza lett, ezért szükségessé vált a közlekedők összekapcsolása. A tervezők az új közlekedő megépítése helyett a két régi, meglévő közlekedőrendszert kapcsolták össze, ezzel felhasználva a régi impozáns kerámiákkal kirakott folyósót. Döntésüknek egy nagy ára volt, mivel ezáltal a kiállítótér előtere az 1. emeletre került, így a 2. emeleten és földszinten is elhelyezkedő kiállítás feltárásában van egy kis döccenő, ahol a 2. szintről le kell menni a záró szecessziós kiállításra. Azonban a régi közlekedők megtartása még ezzel a kompromisszummal együtt is nagyon sokat ad a háznak.

6.4 Új funkció egy régi térstruktúrában

A TICCIH szervezet által a Nyizsnyij Tagil Kartában kidolgozott módszertana az ipari örökségvédelmére, a korábban ismertetett Inter-Save módszerrel együttesen örökségvédelmi mutatóként szolgálhat az értékleltár elkészítéséhez és kiértékeléséhez, de a végső döntés mégis az építész tervező kezében van.

A legnagyobb kihívás tervezői szemmel egy meglévő terület feltöltése, egy új funkcióval történő belakása, úgy hogy mindeközben megtaláljuk az ideális egyensúlyt a régi épületegyüttesek, épületállomány adottságai és a tervezési program kötöttségei között. Véleményem szerint, részben erre vezethető vissza, hogy az ipari rehabilitációk zöme kulturális fejlesztés. Ez abból is adódik, hogy az Európai Unió irányelvek és pályázati rendszerek kulturális és oktatási fejlesztésekben látják Európa kiemelkedési lehetőségét és egyben a városok szlömös, elhagyatott részeinek újrahasznosítását. Másrészt a nagy, egyedi ipari csarnokok a művészek számára inspiráló helyek, és a műtermek, kiállítóterek kialakítása ezekben viszonylag kisebb anyagi ráfordítást igényel.

A PTE Művészi Kar, Szobrászati Tanszéke története – E34 és E74-es csarnok – is jó példa arra milyen problémákkal kell a tervezőknek megküzdenie, hogy új funkciókat tudjon elhelyezni a régi struktúrában. Az építészek elmesélése szerint, kezdetben elég komoly ellentmondás feszült az épületek erőteljes szerkezeti kötöttségei és az új kívánt funkció között. Ennek feloldására az építészek a tervezés alapelveül a természetes fény maximális biztosítását határozták meg. A két épület határán létrehozott hosszanti közlekedő-előcsarnok választja el az alapvető funkciókat: az észak-nyugati oldalon elhelyezkedő színházat és a szobrászati tanszék helyiségeit, az előcsarnok üvegezett fedése pedig formailag és vizuálisan is megoldja a két épület összekapcsolódását.

Az épület szerkezetéből adódóan a kialakítható műhelyek viszonylag mélyek lettek, belső területeik természetes megvilágítását nagyméretű fényaknák biztosítják. A fényaknák a napfényt a tetőterasz-szinten kiemelt, üvegezett felületeiken keresztül, fényes-fehér belső felületükön tükrözve juttatják le a két szinttel mélyebben lévő műhelyekbe. A nagyméretű szobrok és műalkotások elkészítésére szolgál a teljes belmagasságú multifunkcionális műhely, amelyben még az eredeti futómacskás daru segíti az elemek mozgatását. A helyiség teljes déli fala kapuként megnyitható, így a külső és belső tér összekapcsolásával inspiratív munkaterület jön létre.

Kortrijk⁵⁸ belvárosában található Buda Art Center átalakítása is megmutatja számunka, milyen különbségek vannak egy ipari technológiára felépített térrendszer és egy huzamosabb emberi tartózkodásra szánt új kulturális épület esetén. Az Art center egy felhagyott textilgyárból alakult át kortárs művészeti és tudományos központtá. Vörös Tamás DLA^{xxvi} Képtől képig és vissza c. DLA érte-

Zsolnay Kulturális Negyed E34 épület

Zsolnay Kulturális Negyed E74 épület

⁵⁸ Kortrijk (hivatalos holland név, franciául: Courtrai; latinul: Cortoriacum) belga város és önkormányzat Nyugat-Flandria területén.

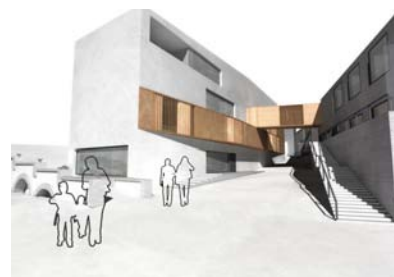
kezésében részletesen leírja 51N4E iroda koncepcióját^{xxiv}. Az alapvető nehézséget itt is az ipari igényeket kiszolgáló épület közösségi és kulturális funkcióra való áttervezése adta. Olyan összefüggő térrendszert kellett kialakítani, amely eltérő létszámú műhelymunkának is megfelelő, miközben a bejárhatóság és a bemutathatóság megmarad. *“Az építészek egy találó mozdulattal a belső ötszög alaprajzú technológiai magot kitisztították, kijelölve az épület fő közlekedési és szervezési pontját. Majd ezt a térbeli elemet, mint előteret megismételték immár fedés nélküli üres térként az utca irányából is, megadva a komplexum elsődleges megközelítési irányát. A jelzesszerű megnyitásokkal a jó működésen kívül az épület bevilágíthatósága is megoldódott; mind a köztes térállapotú előtér, mind a szervező mag természetes fénnel átjárt helyé változott.”*

Ismert, jól bevált építészeti tervezési elv a régi és az új épületrészek anyaghasználatának markáns megkülönböztetése, így mindenki számára könnyen olvasható az új rendszer. Erre nagyon szép tiszta képletszerű megoldás a Zsolnay E2 és E22-es épület. Mindkét épületnél a tervezői szándék része volt, hogy a történeti karakterüket valamilyen módon átörökítsék a jelenkor számára. Az E2 épületnél ennek alapja – a sok átépítés miatt – a fellelhető téglá architektúra fragmentumai voltak. Az E22 épület esetében ez a vakolat architektúra megtartását jelentette. A két létesítmény mai összetartozását az egységes szürke szilikonos lazúrozás adja, amely jó háttere a karakteres új corten homlokzatnak. Nem egy nemzetközi és magyar példa hozható arra, amikor a régi házat új corten ráépítéssel bővítették. Pécs-Tettyén található például, a MARP Kft által tervezett tettyei Szathmáry-palotarom rekonstrukciója, ami ennek a didaktikus módszernek releváns példája.

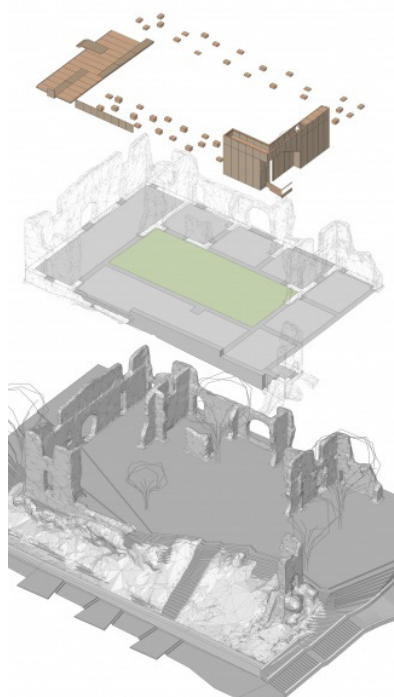
Ózd esetében az erőmű épülete kettős funkcióját a digitális oktatási termei és a kiállítótér igényét az épületen belül kellett megoldaniuk a tervezőknek. Emellett az eredeti szecessziós csarnok-épület monumentális látványa és ipartörténeti jelentőségű berendezési tárgyainak megtartása, konzerválása is a koncepció fontos részét képezte. Ennek eredményeként helyreállították az eredeti tetőformákat, pártázatokat, a korhű csapadékvíz-elvezető rendszert. A csarnoktérben pedig klasszikus rekonstrukció történt: visszaépítették a cizellált ablakosztást és kiegészítették a lábazati burkolatokat.

Az építészek alkalmazták a régi és az új megkülönböztetésének tervezői eszközeit, a megtartott elemek közé beépítendő szükséges “épület-pótlásokat.” Így a kiállítási promenádként használandó rámpa, az erkélykonzolok, vagy az előcsarnoki lépcsőmag szándékoltan geometriájukban és megjelenésükben merőben mások, mint az eredeti épület. A kiállítási terület sötét terében az egykori, eredeti felületükkel megtartott gépalapok és a vetített, digitális, virtuális installáció dominál, majd onnan a csarnoktérbe a rámpán felemelkedve a világos fehér térbe jut a látogató.

Az épület külső megjelenésének alapját az egykori szecessziós csarnoktér rehabilitációjának (pártázat, ablakosztások) és az oldalszárnyak homlokzatára a belső fényeket pixelesen megjelenítő expandált lemez homlokzati skin kontrasztja adja. A homlokzatokon

Zsolnay Kulturális Negyed E2-E22

Szathmáry Palotarom rekonstrukciója, Pécs-Tettye, tervező: MARP Kft

az idők alatt adódó technológiai váltások során létrejött elfalazások és megnyitások tudatosan megtartották, és kiegészültek az új "digitális imázs" rétegével. Az oktatótermekben az új, természetes fényt adó megnyitásokkal az ipari hatású, régi ablakosztás megőrzésével a terület sajátos történetét és rétegződését is képes illusztrálni.

Hosszútávon jóllehet felvetődik a kérdés, hogy a régi és az új elkülönítésének talán már hagyományosnak mondható építészeti megfogalmazása nem válik-e idővel didaktikussá, unalmassá, érthetlenné. Szükség van-e az ilyen egyértelmű kódolásra, a régi és az új ilyen látványos megkülönböztetésére?

Tervező építészként azt gondolom, érzékeny formálással ez egy jó irányelv lehet az építész számára. Az épület régi rendszere, adottságai, hangulata segítő rendező elv tud lenni a bővítés során. De túlságosan belebonyolódva válhat gátló tényezővé is, ahol a régi épület irányítja már csak a tervezést és a túl bonyolult közlekedő rendszerekkel a beköltözött funkciók ennek vesztesei lesznek^{xxvii}.

Téralkotás: a funkcióváltás következményei

Az ipari épületek térszerkezete, funkcionális elrendezése általában jelentősen eltér a lakó- vagy középületektől, az azokban fellelhető térigényektől és építészeti-belsőépítészeti elvárásoktól. Ez elsősorban a térbeli dimenziókban és a tértípusok egymáshoz viszonyított arányában érhető tetten.

A cellás típusú helyiségek aránya viszonylag alacsony, ezek hasznosítása egy revitalizáció esetében viszonylag egyszerű. A nagy, jellemzően raktár- vagy gyártó-szerelő terek, csarnokok esetében jóval több kérdés merül fel, egyrészt a méretbeli adottságok, másrészt az ipari funkcióból eredő más típusú komfort okán. Funkcióváltás esetén az építészeti tervezés lényegi eleme az adott új funkcióhoz illeszkedő alkalmas terek kialakítása. A nagyléptékű terek esetében át kell hidalni az új - és drasztikusan más - komfortigények építészeti következményeit, ugyanakkor élni lehet a terek adta különleges "dimenziókkal". A megvalósult példák többféle építészeti-tervezői attitűdöt mutatnak. A sokszor emblematikus homlokzati architektúra megtartása komoly kompromisszumokkal jár a belső komfort kialakítása érdekében, máskor ez háttérbe szorul. A tervezői koncepció alapvető eleme a karakter, azaz "szokatlan" értékek együttállásának megértése, annak értékelése és továbbírása.

ÖSSZEGZÉS

7

7. Összegzés

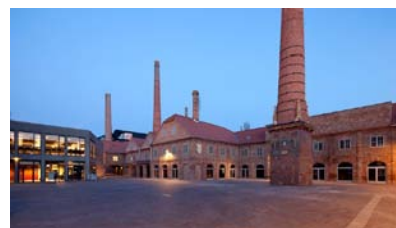
Értekezésem a felhagyott ipari épületek kulturális alapú revitalizációs lehetőségeit járja körül. Minthogy a téma és a megvalósult példák száma nagy, így a végső, még részletesebb vizsgálatomat három magyarországi, karakterében nagyon eltérő példára szűkítettem: a Zsolnay Kulturális Negyedre, az Ózdi Kultúr-gyárra és a rudabányai Rudapithecus Látványtár és Tanösvényre.

A három projekt - magyarországi viszonylatban - az elmúlt 10 év kiemelkedő ipari revitalizációs munkájának tekinthető. Tekintettel arra, hogy disszertációm egyik fő célja a további itthoni revitalizációs projektek elősegítése, praktikusabb és adekvátabb, ha aktuális magyarországi példákat elemzek és azok eredményeit, nehézségeit, tervezési kérdéseit mutatom be. A dolgozatomban említésre kerültek magyarországi és külföldi ipari revitalizációs projektek, előképek nagy többségét lehetőségem volt személyesen is bejárni, így azokat empirikus elemzések tárgyává tehettem. Másrészt, e három példa kiválasztása részben személyes indíttatású is, mivel Herczeg Lászlóval és Csontos Györgyi tervezőkkel lehetőségem volt találkozni is és hosszan beszélgetni a projektjeikről, ezáltal részleteiben megismerhettem azokat. Mindemellett a rudabányai projekt tanösvényének egyik tervezője voltam.

A megismert (bemutatott) magyarországi példák és a mester-munka alapján látható, hogy Nyugat-Európa-hoz képest itthon régió szinten az ipari revitalizációs projektek még hatalmas elmaradással küzdenek, ugyanakkor egy-egy épület vagy egy konkrét gyárterület új funkcióval történő megtöltése, területi újrahaznosítása sikeres és említésre méltó példa lehet. Azonban fontos figyelembe venni, hogy a régiós és országos fejlesztési stratégia kidolgozásához hosszútávú tervezésre lenne szükség, amely megbízhatóbb jogi és politikai háttérrel igényel, mint amiben most élünk. Ennek ellenére - ahogyan az a tervezőkkel folytatott személyes interjúim során is több alkalommal felmerült - a szakemberek alapos tudásának és elkötelezettségének köszönhetően, amennyire a körülmények engedték minden - már megvalósult - projektet alapos felkészülés előzött meg.

A Zsolnay Kulturális Negyed esetében egy minden részletre kiterjedő műemléki felmérés és értékleltár készült. Ózd esetében az építész több évtizedes helyismerete és kutatásai meg tudták alapozni az időszakában lévő tervezői munkát. Rudabányán a paleontológusok és geológusok előtanulmányai segítették nagyban a tartalmi részek elkészítését. A végeredményhez tehát szükséges volt, hogy a tervezők nyitottak és együttműködőek legyenek a területet jól ismerő szakemberekkel.

Sajnos hazánkban jelenleg nem csak az ipari örökségvédelem van gondban, hanem az egész magyar kulturális örökségvédelem is. Lővei Pál művészettörténész, a Magyar Tudományos Akadémia doktorának szavait idézve: "A kevésbé összetartozó szakterületek 2001-es egybevonása apránként a műemlékvédelem teljes felszámolásához vezetett. Még mindig van néhány kitűnő szakember itt-ott, de Magyarországon az állami műemlékvédelem - a tevékenységnek az Európában,

mai Zsolnay Kulturális Negyed
építész: MCXVI Építésműterem Kft.
fotó: <http://hazai.kozep.bme.hu/hu/zsolnay-kulturalis-negyed-pecs/>

Revitalizált ózdi Erőmű, ma Kultúr-gyár
építész és fotó: Mixa Stúdió

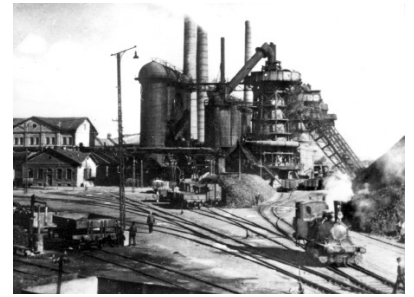

Rudapithecus Látványtár és Tanösvény
építész: Narmer Építész Stúdió és BORSOD2050
fotó: László János/Civertan

Amerikában, Ausztráliában, az ázsiai országokban érvényes értelmében – legkésőbb 2011-ben megszűnt, azóta csak utóvédharcok folynak.”^{xxxix}

Disszertációmban – bár fontosnak tartottam az ipari örökségvédelem alaphelyzetének ismertetését Európa és Magyarország szinten - a várossal való együttműködéssel kiegészítve kifejezetten építész tervezői szemmel tanulmányoztam a fejlesztéseket, melyben főként az épületeket érintő átalakításokra helyeztem a hangsúlyt. Az örökségvédelem problémás helyzete ellenére azt láthatjuk, sok kezdeményezéssel, tudással és olyan megvalósult projektekkel büszkélkedhetünk országszerte, amelyek mind a szakmai mind nemzetközi kulturális platformon méltón megállják helyüket, amit a nemzetközi szinten jelentős építészeti elismeréseik és az ipari rehabilitált területek látogatottsága is alátámaszt.

A gyárfelújítási programok közvetlen fejlesztő hatással vannak környezetükre. **A kulturális rehabilitáció során a régi gyár-épületekbe betelepült új funkció lehetőséget biztosít arra, hogy az ipari területet magába foglaló várost vonzó kulturális centrummá alakítsa, emellett alternatívát nyújthat egy új, tudásalapú gazdaság kialakulásához is.**

*Vasolvasztók
forrás: Ózdi Városi Múzeum*

*Ózdi gyári kémények Kísamerika felőli
nézetben
forrás: Ózdi Városi Múzeum*

My thesis explores revitalization potentials of abandoned industrial buildings. Because of this wide-ranging agenda and the huge number of implemented examples, I focused on three, inherently different examples: Zsolnay Cultural Quarter, Culture Factory Ózd and Rudapithecus Spectacle and Educational Trail. This selection was motivated by personal experiences, as I had the opportunity to meet and talk about these project with László Herczeg and Györgyi Csontos and became one of the designers of Rudapithecus Spectacle and Nature Trails. Moreover these three projects are the most relevant revitalization projects realized in significant Hungarian abandoned industrial areas in the last 10 years.

My intention in this thesis is to support domestic revitalization projects, but it is also important and adequate to present the difficulties and results of Hungarian examples. Furthermore I mention other good examples from Hungary and abroad. Based on discussed domestic examples and masterwork, it can be concluded that these revitalization projects lack in many things regionally. Especially if we compare them to Western Europe. But to fill a building or a specific factory area with a new function can certainly be successful and outstanding. Creating strategies on a regional and a national level, needs long term planning. This requires a more reliable legal and political framework than we live in. Despite of the given circumstances, all implemented projects were well prepared, because of excellence, competency and commitment of the involved experts.

A very elaborate heritage survey was conducted in case of the Zsolnay Cultural Quarter. Extensive local knowledge and former researches of the architect helped to base the planning works correctly despite of the substantial time pressure in Ózd. Preliminary studies of paleontologists and geologists supported implementation of the substantive content at Rudabánya. Success of these projects depended on an open minded cooperation of architects and experts with a thorough knowledge of the area.

Today the whole culture heritage in our country, is in trouble and not just the industrial ones. Citing Pál Lővei Dsc, art historian: *"Aggregation of loosely connected fields in 2001 concluded gradually to the total liquidation of heritage management. Here and there one can find some excellent professionals, but the national heritage management – in the sense valid in Europe, America, Australia and Asian countries – abolished at the latest in 2011, merely rearguard debates are going on."*¹.

On one hand I wanted to introduce a basic situation of

¹ Ficsor Benedek: Darabokra hullott az örökségvédelmi rendszer, 2017. június 23, link: <https://mno.hu/grund/darabokra-hullott-az-oroksegvedelmi-rendszer-2404751>, megtekintve: 2017. december 30.
Benedek Ficsor: Heritage Management System Falling Apart, June 23, 2017

industrial heritage in Europe and Hungary in my thesis. But on the other hand I investigated developments from the architect's point of view with additional cooperation with the given city/area and I mainly focused on how reconstructions, transformations are affecting buildings.

Despite the challenging situation in heritage management there are several initiatives and relevant knowledge and we can be proud of the implemented projects countrywide which can compete either on professional or international cultural levels, as certified by important international architectural awards and by their public attendance.

However abandoned areas like Rudabánya are outside of urban context or affect such a big territory by themselves, therefore they raise severe landscaping questions from soil recultivation to designing the reconstructed area.

Factory reconstruction programs have a direct developmental impact on their environment. **Therefore the new function moved into old factory buildings during rehabilitation project. This enables the town, which includes the industrial area, to become an attractive cultural center and might show an alternative for building a new, knowledge-based economy.**

MESTERMŰ

*Rudapithecus Látványtár és Tanösvény
Felsőtelekes - Rudabánya*

Rudapithecus Látványtár és Tanösvény "D" jelű kilátó, fotó: Varga Piroska

MESTERMŰ

*Rudapithecus Látványtár és Tanösvény
Felsőtelekes - Rudabánya*

projekt elnevezés: Rudapithecus Spectacle of Monkey Island –
protective building with visitor centre and educational trail
projekt kód: ÉMOP-2.1.1/B-12-2012-0082
megrendelő: Rudabánya Önkormányzata – Szobota Lajos polgármester,
Dr. Sallai Árpád címzetes főjegyzőtervezési időszak : 2013-2014
kivitelezési időszak : 2015-2016

építész vezető tervező: Dr. habil Vasáros Zsolt DLA

építész tervezők: Megyesi Zsolt, Nagy Gábor, Sasvári Áron,
Somlai Anikó (Narmer Építészeti Stúdió)
Antal Gabriella, Borzsák Veronika, Varga Piroska
(BORSOD2050 projekt – BME Építőművészeti Doktori Iskola)
építész munkatársak: Bandur-Juhász Emőke, Eiszrich Ágnes,
König Anna, Török Bence
tartószerkezet: Blasius Norbert (X-pol Kft.)
Kovács Olivér, Dr. Szendefy János (Eferre Kft.)
épületgépészet: Makáry Csaba, Mottl Tamás (Agorex Kft.)
épületvillamosság: Nyári Ilona (Libella Lux Kft.), Peták András (VA-IQ Kft.)
betontechnológia: Varga Péter István DLA (VPI Stúdió Kft.)
konyhatechnológia: Kaszab Piroska (Multi Konyha Kft.)
tűzvédelem: Horváth István, Brindzik Orsolya (Pentamer Kft.)
geodézia: Mislai Ferenc (Mester-Geo Kft.)
talajmechanika: Szántó Roland (Alap-Geo Kft.)
paleontológus szakértő: Dr. Kordos László
akadálymentesítés: Kormányos Anna
BIM tanácsadás: Szilágyi Balázs (Körös Consult Kft.)
fotók: László János, Lovas Klára, Dr. habil Vasáros Zsolt DLA, Varga Piroska

A szerzőség megoszlása a következő a Tanösvény épületei esetén:

B1, B2 stég és B3 tűzrakóhely és a C kilátó épületeknél
Varga Piroska 1/3 rész, Dr. habil Vasáros Zsolt DLA, Borzsák Veronika 2/3 rész
D kilátóépület
Varga Piroska 1/3 rész, Dr. habil Vasáros Zsolt DLA, Antal Gabriella 2/3 rész

Előzmények

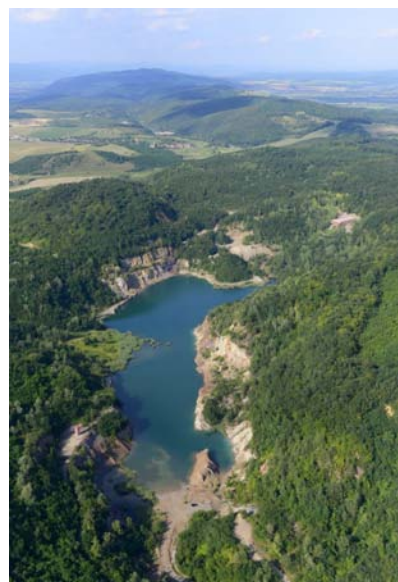
A BORSOD2050, Hajrá, ipari táj! c. doktori kutatás keretében született meg a javaslat a rudabányai térség ipari-, természeti és kulturális örökségeinek egységes bemutatására és kezelésére¹.

A doktori kutatás keretében Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi határán elhelyezkedő, Magyarország egyik legelmaradottabbnak számító régiójával foglalkozott. A projekt célja volt a terület természeti-, kultúrtörténeti és ipari értékeinek tudatosítása, perspektívák, víziók, inspirációk felmutatása, elsősorban az ipari örökségvédelem és az építészet tárgykörében. A doktori kutatás keretében megfogalmazódott egy olyan lehetséges fejlesztési irány, amely nem törli el az ipari múlt hagyományát; a terület egy régió szintű tematikus út során ismerhető meg, amelynek néhány állomása építészeti terv formájában el is készült².

Az ipari táj túra egyik kiemelt állomása maga Rudabánya volt, amelyet már az ókortól kezdve vasérc és egyéb színesfémek bányászatának fontos helyszínékként tartottak számon. A mára már várossá nőtt település - kisebb nagyobb megszakításokkal - a XX. század fordulóján már Európa egyik legkorszerűbb bányaüzemének számított, majd a II. világháború után ismét ugrásszerű fejlődésnek indult. A vasércbányászatot és a vasércdúsítást a gazdaságtalan működés okán végül 1985 végén szüntették be³. A város mára sajnos korábbi ipari örökségének nagy részét elvesztette, az építmények zöme lebontásra került. A megmaradt értékek megőrzése és hasznosítása érdekében a "Közösség és építészet" tematikus évének doktori kutatása keretében koncepció szinten több projekt lehetőségét ismertette a BORSOD 2050 csapat a város vezetői számára Vasáros Zsolt DLA témavezetőnk jóvoltából, köztük az alábbiakat:

- Városközpont kialakítása a felhagyott MÁV területeken;
- Régi osztályozó és anyagszállító csúszdák visszaidézése;
- A jelenleg vízzel elárasztott bányavasút visszaállítása;
- A városon kívüli bányaterület rekultiválása és a Rudapithecus lelőhely bemutatása

Közös egyeztetések nyomán végül a Narmer Építészeti Stúdió generál tervezői (vezető tervező: Vasáros Zsolt DLA) vezetésével, valamint a BORSOD 2050 kutatócsoport részvételével elkészültek 2012-ben a Rudapithecus Lelőhely védőépület együttes és tanösvény engedélyezési tervei. A történet következő állomása, Narmer Építészeti Stúdió a BORSOD 2050 csapat részvételével 2012 őszén beadott turisztikai pályázat támogatást nyert. Sajnálatos módon a projekt nem nyerte meg a tervek megvalósításához szükséges teljes összeget, de a település ekkor úgy döntött, hogy csökkentett tartalommal és jelentős saját vállalással mégis belevágnak a megvalósításba. 2015 tavaszán el is indult és ősze befejeződött az építkezés első üteme. A Rudapithecus Látványtár a Majomszigeten elnevezésű (ÉMOP-2.1.1/B-12-2012-0082 számú⁴) támogatási projekt keretében egy fogadóépület, egy védőépület (bemutatóhely) és a tanösvény egyes elemei valósultak meg. A projekt elnevezését az inspirálta, hogy az itt

Rudabányai bányató távlati képe, Rudabánya, László János - Civertan

Tanösvény "D" kilátópont, Rudabánya, fotó: Vasáros Zsolt DLA

¹ BME Építőművészeti Doktori Iskola 2011/2012. "Közösség és építészet" mottójú tematikus év keretében, Antal Gabriella, Borzsák Veronika, Tánczos Tibor és Varga Piroska doktoranduszok, témavezetők: Fejérdy Péter DLA, Karácsony Tamás DLA, Szabó Levente DLA és Vasáros Zsolt DLA

² A tematikus év összefoglaló anyagát lásd: Antal, G., Borzsák, V., Tánczos T., Varga P. 2012. Hajrá Borsod ipari táj! /Ipari táj rehabilitációja az észak- magyarországi periferián/. In Szabó L. (szerk.), Közösség és Építészet/Community and Architecture. Yearbook of the Doctoral School of Architectural Design: 12-19. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola;

³ Garami E. 2005. A rudabányai vasércdúsító-mű története. Érc- és Ásványbányászati Múzeumi Füzetek 34. (szerk.: Hadobás S.), Rudabánya

⁴ Észak-Magyarországi Operatív Program

talált ősmajom lelet(ek) miatt a helybéliek ma is Majomszigetnek hívják a lelőhelyet.

Rudapitechus lelőhely története

A Rudapitechus lelőhely története 1967-ben vált ismertté először a nagyközönség számára, miután a rudabányai geológus Hernyák Gábor 1965-ben rábukkant az állkapocstörödékre bánya területén. A lelet jelentőségét két évvel később Kretzoi Miklós ismerte fel – néhány napnyi tanulmányozást követően ő vélte ugyanis elsőként egy 6-10 millió évvel ezelőtt élt lény maradványát felfedezni a csontdarabban. Felfedezését a Magyar Nemzet 1967. október 10-i számában osztotta meg a nyilvánossággal. A lelet azért számított egyedülállónak, mert a benne talált emberszerű „ősmajom” voltaképpen rendszertanilag nem majomnak számított, mivel már épp elindult az emberré fejlődés hosszú útján. Kretzoi Rudapithecus hungaricusnak nevezte el. A lelőhelyen célzott helyszíni kutatások indultak, melyek során azóta mintegy háromszáz ősmajom maradványa került elő. Ahogy Kordos László professzor írja: *“A Rudapithecus és lelőhely együttese azért hungarikum, mert Magyarország területéről került elő, és azért globális jelentőségű, mert az ember, a Homo eredetének világszerte meghatározó bizonyítéka. Természetesen máshol is vannak hasonló korú és jelentőségű leletek. Európában főleg Spanyol- és Görögországban, Afrikában pedig Kenyában és Namíbiában.”*⁵ Az ásatásokon és hozzájuk szervesen csatlakozó anyagfeldolgozások keretében azóta százával azonosítottak más gerinces és egyéb élő-lényeket, egyúttal adtak támpontot a tízmillió évvel ezelőtti környezet tudományos alapú rekonstrukciójához.

A helyszín és ezáltal a tervezési projekt egyediségét a külszíni fejtésből keletkezett – időközben vízzel megtelt - teraszos bányagödör és a lelőhely adta, amely így az idők során az ország egyik legmélyebb és talán legkülönlegesebb azúrkék állóvízévé vált. A tó körül található területet mára benőtte az erdő - látványossága és geológiai érdekességei miatt kedvelt kirándulóhelyként tartják számon. A kirándulók bár sok ösvényt, útvonalat kitapostak a területen, de mindezt egységes koncepció nélkül tették. A tervezett tanösvény célja a geológiai, régészeti és ipartörténeti emlékek egy vonalra való felfűzése volt.

A terület fejlesztése 1977-ben kezdődött el: első lépésként az ősmajom lelőhely fölé védőtető került, illetve egy nagyobb területet bekerítették, valamint ezzel egyidejűleg – parkolóval és büfével - egy minimális infrastruktúra is kiépült. Idővel azonban a fenntartás és kezelés nehézségei amortizálták a létesítményt - a 2000-es évekre a védőtető megmaradt torzóján kívül csak nyomokban lehetett felfedezni az egykori bemutatóhelyet.

A tanösvény tervezése

A tanösvény helyszíneinek kiválasztása esetében a legfontosabb szempont a helyszínek tájba illesztése volt (ellentétben a Látványtár létesítményeivel, ahol a paleontológusok által kijelölt pontos lelőhelyekhez kellett alkalmazkodni, ezért a konkrét helyhez való viszonyulásuk volt az irányadó).

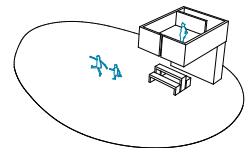
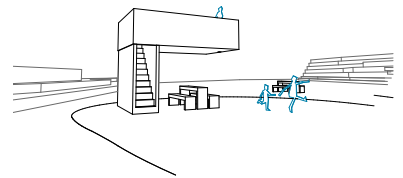
A tanösvény terveiből végül három kilátó, két darab stég és a tábortűzrakóhely készült el, melyek esetében a helyszínek pontos pozíciójának kiválasztása több helyszíni bejárás eredménye volt. A

A bánya terület

Kordos László professzor

Első vázlatok, látványok

⁵ Kordos, L. 2015. *Rudapithecus Hungaricus: egy nemzeti érték ötven éve. Magyar Tudomány* 10: 1226-1235, Budapest

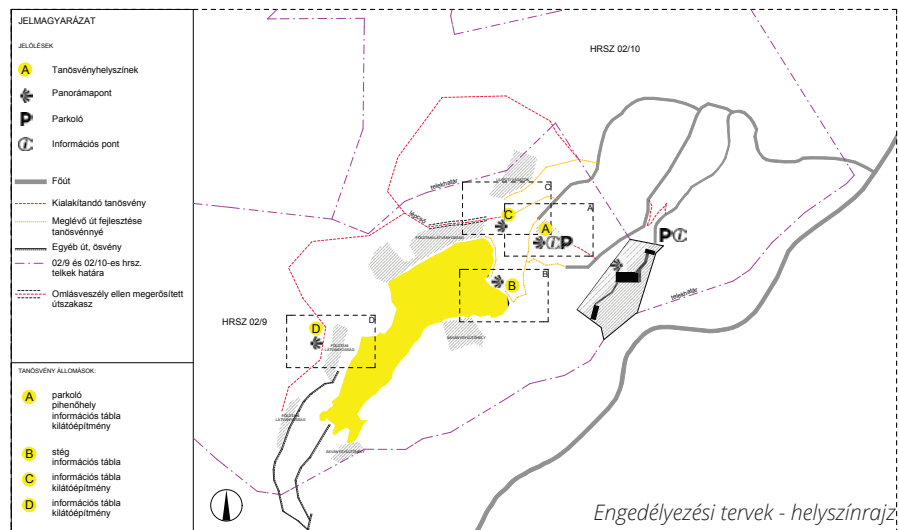
kiválasztásban tervezési szempont az előbbieken említett tájba való illeszkedésen felül a pontok közötti át- és összelátások, valamint a bánya által képviselt történeti, természeti, geológiai és ipari örökség értékeinek megjelölésére és bemutatására való alkalmassága volt.

Az elképzelés szerinti több tucat információs tábla a geológiai, ipartörténeti, földtani, őslénytani és természetrajzi ismereteket közvetíti, a Rudapithecus tudásanyaga pedig a látogatóközpontban és a védőépületben, azaz a Látványtárban jelenik meg. A tanösvény a valamikori vasércbánya területét jelenleg részlegesen, a jövőben már teljesen bejárva fontos geológiai, régészeti és ipari műemléki ismereteket nyújtva gazdagítja a látogatókat. Az útvonal alapját az 1999-ben Varjas L., Nagy K. és Kovács G. által készített "Rudabánya felhagyott vasércbánya idegenforgalmi fejlesztési koncepciója, hasznosítási lehetőségei" című megvalósíthatósági tanulmányterv adja, kiegészítve Kordos László Dsc. professzor és Hadobás Sándor nyugalmazott múzeumigazgató információival, mindezeket a hely jelenlegi adottságaira szabva.

A terv kialakításánál fontos cél volt, hogy az funkcionális és egyszerű maradjon, valamint hogy minimális, de markáns eszközzel tegye lehetővé a helyszín turisztikai célponttá való átalakítását.

A bányászat felhagyása után a felszín beerdősült, a lelőhely környezete az Aggteleki Nemzeti Park kezelésébe került, a teraszos bányaművelés több helyütt érzékelhető. A tavat északkeletről tudjuk megközelíteni, az aszfaltútról lehajtva jutunk a tanösvényhez, amely a bányató környékén vezet végig. A nagyjából három kilométer hosszúságú tanösvény négy kiemelt helyszínnel, ezen kívül kisebb pihenő állomásokkal rendelkezik.

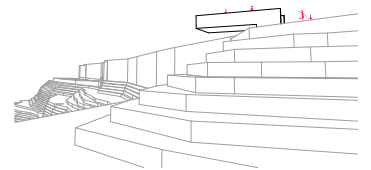
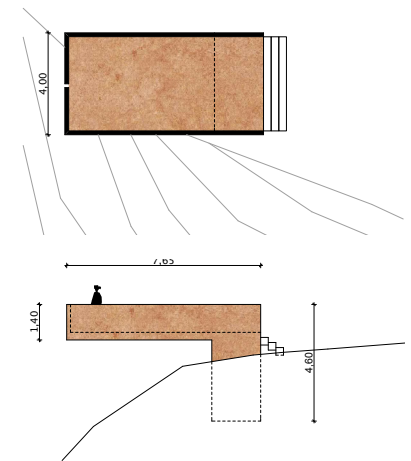
A tanösvény koncepciója főbb jellemzőit tekintve alapvetően az ásványgyűjtésre, a különleges panorámára, a víz közelségére, illetve a bányaterület közeiteinek bemutatására épül.

A tanösvény nagy részén murvával szórt út vagy döngölt földút vezet, melyet átlagosan 150 méterenként padok szegélyeznek. Az útvonal részeként kilátó pontok, információs táblák, padok valamint stégek kerültek elhelyezésre. A fontosabb helyeken információs tábla segíti a területtel való ismerkedést.

Engedélyezési tervek - "A" jelű kilátó

Engedélyezési tervek - "C" jelű kilátó

Engedélyezési tervek - "D" jelű kilátó

A tanösvény négy kiemelt helyszíne:

„A” – kilátó

„B” – stégek és tűzrakó hely

„C” – kilátó

„D” – kilátó és pihenőpont.

Az építmények homlokzata látszóbeton minőségű monolit szerkezeti vasbeton. Az épületek minimalista látszóbeton architektúrájával az ipari világ hangulatának visszaidézése volt a cél. Az épített elemek pigmenttel színezett betonból készültek, amely a vasérc színének hatását adja vissza. Az építmények alapvetően mindenfajta gépészetet és elektromosságot mellőznek, mivel fontos szempont volt, hogy minél kevesebb lehetőséget adjunk a rongálásra. A tanösvény keretében huzamosabb tartózkodásra alkalmas építmény a tervek szerint nem került kialakításra.

A három kilátó kialakításában hasonló, vasbeton födém és mellvédből építkeznek. A helyszín adottságai szerint az „A” építmény egy platón ül, a „B” építmény felemelve eső ellen is védelmet tud nyújtani, a „C” építmény pedig a fák lombkoronájába felnyúlva különleges kialakítást biztosítja.

Összességében jellemző, hogy a tervezett formákban fellelhető egyfajta szokatlan, egyszerű, monolitikus, - ha úgy tetszik, időtlen - karakter. A táj és a történeti rétegek egyedisége olyan váratlan és kihasználatlan értéket képvisel, amelynek kiaknázása egyedülálló lehetőség – amely egyszersmind - építészeti igazodási pontot, referenciát is adhat, amennyiben helyesen fogalmazzuk meg kérdéseinket. Ezen igazodási pontokat jelen esetben azonban inkább az elméleti és történeti események nyomai, nem is annyira a valós építmények jelentik. A bányából maradt tájseb, a különleges azúrkék színű tó, a város jelenlegi nehéz helyzete összességében nagyon erős kontrasztot képeznek. A kilátók egyszerű, mégis funkcionalista formája - a látogatóközponttal együttesen – ezen a sokrétűség a bemutatását igyekszik megoldani.

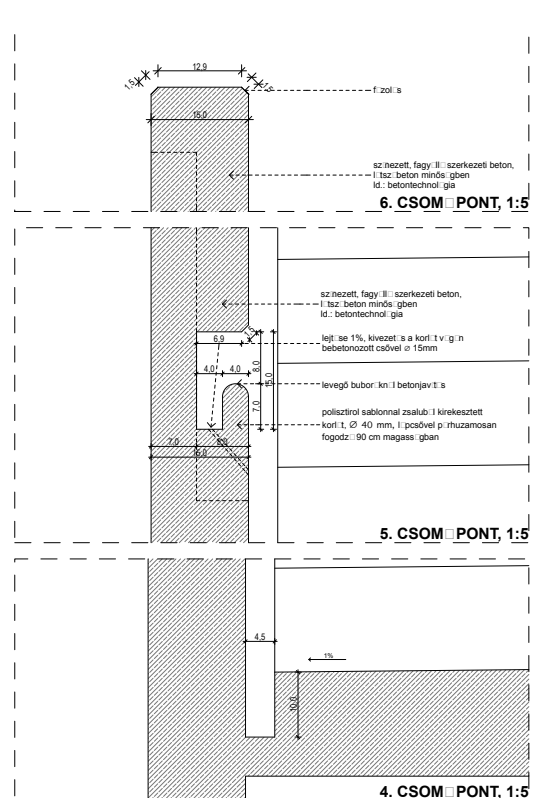
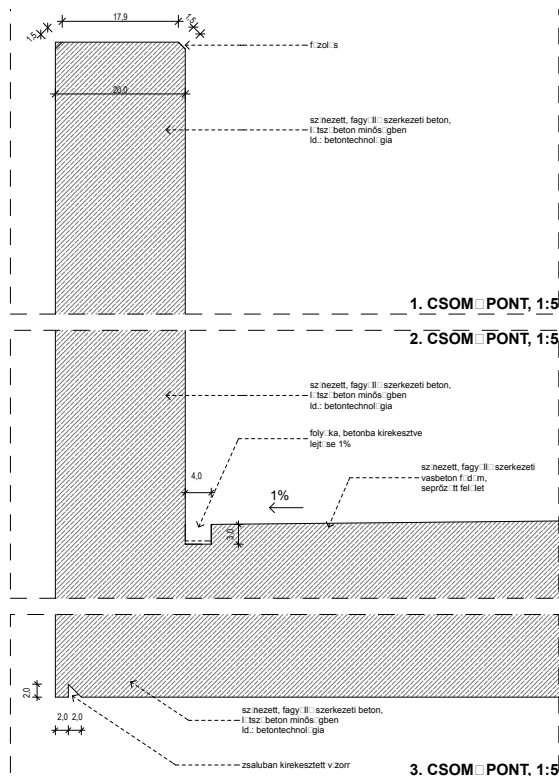
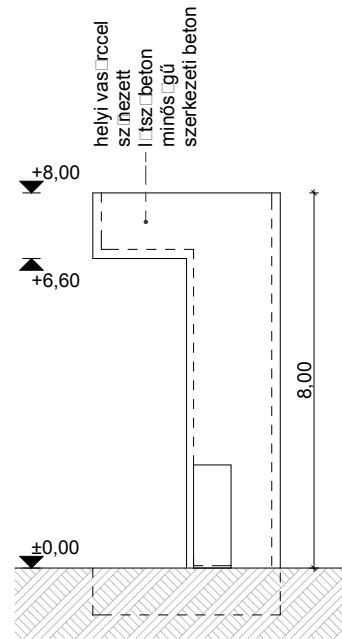
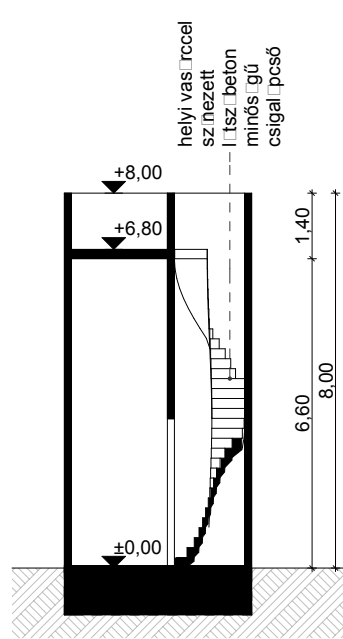
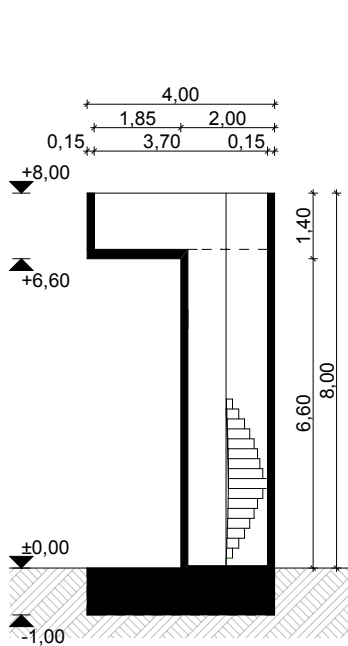
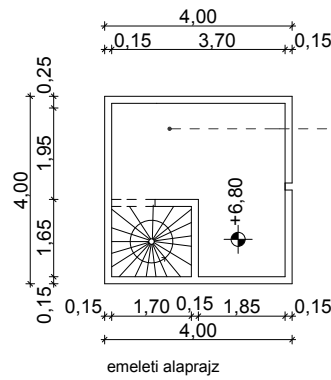
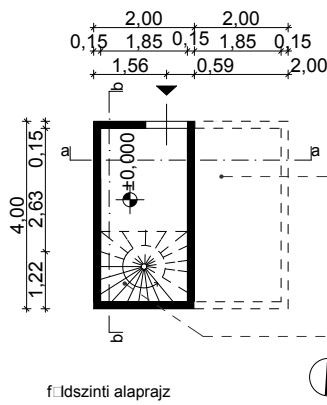
Építkezés

a tanösvény „A” épület részlet

A stégek messziről

részletrajzok

A "D" jelű kilátó

Tanösvény "A" jelű kilátója, Rudabánya, fotó: Vasáros Zsolt DLA

Tanösvény "C" jelű kilátója, Rudabánya, fotó: Vasáros Zsolt DLA

Tanösvény "B" jelű stégjei, Rudabánya, fotó: Zsolt Vasáros DLA

A MESTERMŰRŐL MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Vasáros Zs., Rudapithecus Now! Synergie of Cultural, Natural and Industrial heritage. In: Bassa, Lia-Kiss, Ferenc (eds.), Proceedings of the TCL2016 Conference. Tourism and Cultural Landscapes: Towards A Sustainable Approach, 12-16 June, 2016 Budapest, Hungary, INFOTA, 2016, 599-411.

Vasáros Zsolt DLA: Tízmillió éves történet a monolit tömbök között, <http://epiteszforum.hu/tizmillio-eves-tortenet-a-monolit-tombok-kozott>

Antal G., Borzsák V., Tánczos T., Varga P., Borsod2050-Hajrá, ipari táj! Átjáró 2013/1, 59-70., ISSN 2064-0862,

Antal, G., Borzsák, V., Tánczos T., Varga P.: Hajrá Borsod ipari táj! / Ipari táj rehabilitációja az északmagyarországi periferián. In Szabó L. (szerk.), Közösség és Építészet/Community and Architecture. Yearbook of the Doctoral School of Architectural Design, 2012, Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 12-19.

Antal, G., Borzsák, V., Tánczos T., Varga P.: BORSOD 2050 – Ipari táj rehabilitációjának lehetőségei Észak-kelet Magyarországon/BORSOD 2050 – Go Borsod Industrial Landscape! In Szabó L. (szerk.), "A kicsi szép" / "Small is beautiful". Yearbook of the Doctoral School of Architecture, 2013, Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 14-23.

DÍJAK

2018: Highlights of Hungary - döntős
2017: S.ARCH AWARD Hong Kong – honorable mention
2017: LANXESS Colored Concrete Works Award 3. díj
2016: Média Építészeti Díja – Zsúri különdíja
2016 Piranesi Díj – shortlist
2016: Betonépítészeti Díj I. díj

RECENZÍÓ

Botzheim B.: Az ősök helye. Rudapithecus Látványtár, Felsőtelekes, Régi-Új Magyar Építőművészet 2016/06., 16-21.

Tatai, M. (szerk.): Építész Évkönyv MMXVI Architect's Yearbook. Magyar Építész Kamara Nonprofit Kft. 2017., p. 21.

Csontos Gy.: Hungarikum a hungaricusnak. Építészet – Újrahasznosított ipari táj és régészeti örökség Rudabányán. Magyar Idők 2016. november 26.

Zsuppán András: Őrület Rudapithecus Látványtár. Az üresség múzeuma. Heti Válasz, 2017.08.24.

Wesselényi-Garay Andor: A semmi múzeuma. Rudapithecus látványtár, Rudabánya-Felsőtelekes. Metszet, 2017/4, 10-17.

Martinkó József: Kapocs. Rudapithecus Látványtár épületei és tanösvénye a Majomszigeten. Octogon 135, 2017/3, 70-87.
Lamers, Emiel: Helyszínen öntött vasbeton a Majomszigeten/Cast-in-situ on Monkey Island. Piranesi No. 39, VOL. 25, 2017 Autumn, 144-151.

MELLÉKLETEK

Ózdi Erőmű rámpája, részlet, fotó: MIXA Stúdió

KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

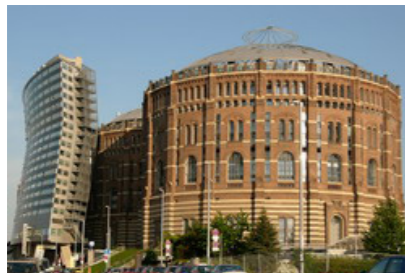
újrhasználtság jellemző típusainak csoportosítása

LAKÓÉPÜLET

Docland London régi ki-kötőépületekben kialakított lakások (London, Anglia, 2003)

Gasometeres Bécs, gáztartályok belsejében kialakított lakások (2003)

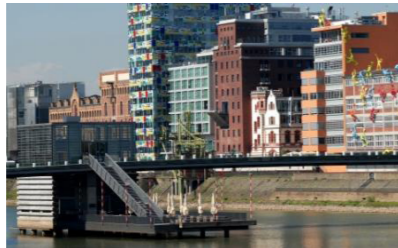
Gasometeres London, gáztartályok vázában kialakított lakások (2016)

KÖZÉPÜLET

KERESKEDELEM ÉS SZOLGÁLTATÁS

Hafen irodaépület, Düsseldorf

KULTÚRÁLIS ÉPÜLETEK

- színházak, mozik
- múzeumok,
- kulturális negyed
- turizmus,
- oktatás, nevelés

Manufaktura, Lengyelország, Lodz

Millenáris Park, Budapest, Magyarország (CÉH Rt / 2000-2001)

Öntöde Múzeum, Budapest, Magyarország

MEO, Budapest, Magyarország (INARCHI/ 2000-2001)

Musée Orsay, Párizs (Gare d'Orsay)

Zsolnay Kulturális Negyed, Pécs

Tate Modern Gallery, London, Anglia (HERZOG and DE MEURON/ 1991-2000)

Landschaftspark Duisbug Nord, (Emscher program 1990-2000)

Landschaftspark Duisbug Nord, (Emscher program 1990-2000)

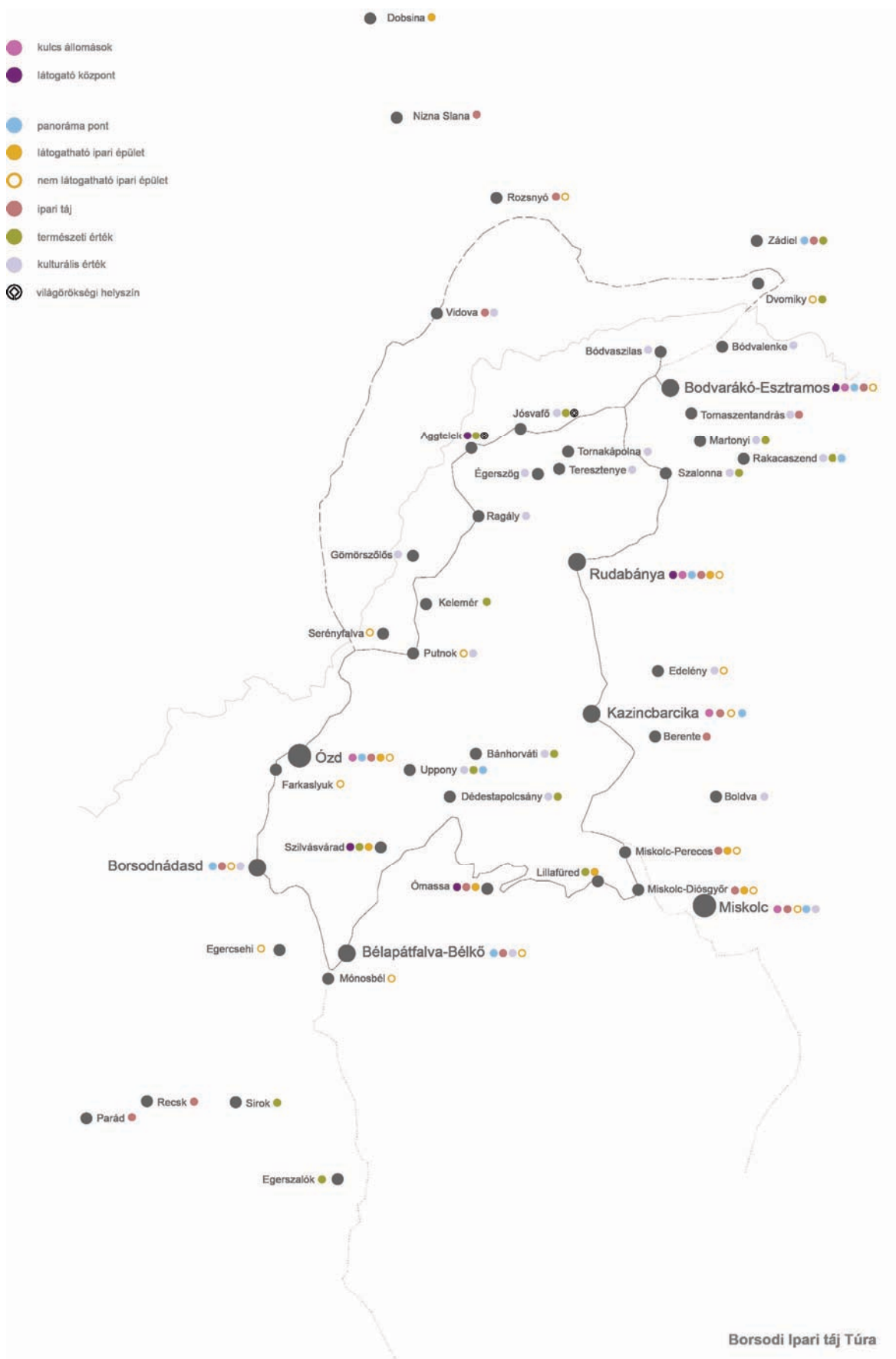

Jazda Park, Lengyelország, Lodz

University of East London Dockland Campus, London, Anglia (1997-1999)

Diákszálló fogadóépülete, Landschaftspark Duisbug Nord (Emscher program 1990-2000)

2008. szeptember 4-én a lengyelországi Zabrze-ben alakult meg a TICCIH turisztikai szekciója. A szervezet a következő területek emlékeit sorolja az ipari örökség kategóriájába:

1. Bányászat

Fém
Olaj, kő, só, nem fényes anyagok
Szénbányázat

2. Kohászat, acélipar

3. Textilipar

4. Feldolgozóipar

Élelmiszer
Papír
Üveg, kerámia és cement

5. Gépgyártás

6. Szállítás

vasút
úthálózat
csatornák
repülőterek
kikötők
hidak

7. Kommunikáció, posta, telekommunikáció

8. Energia

elektromosság
gáz

9. vegyipar, kőolajipar, gyógyszergyártás

10. közművek, infrastruktúra

11. ipari táj

12. ipari építészet, épületek.

CultuurFabriek (Hollandia, Amszterdam)	http://www.cultuurfabriek.nl/
Wester Gasfabriek (Hollandia, Amszterdam)	http://www.westergasfabriek.nl/
Kulturfabrik (Luxemburg)	http://www.kulturfabrik.lu/
WUK Kulturfabrik (Ausztira, Bécs)	http://www.wuk.at/
KulturFabrik (Szlovákia, Kosice)	http://www.tabacka.sk/sk/public
Meetfactory (Csehország, Prága)	http://www.meetfactory.cz/
Ufa-Fabrik (Németország, Berlin)	http://www.ufafabrik.de/
IASPIS (Svédország)	http://www.konstnarsnamnden.se/iaspis
Rote Factory (Svájc, Zürich)	http://www.rotefabrik.ch/
Trafó (Magyarország, Budapest)	http://www.trafo.hu/
<i>MEO mai WAX kultúrgyár (Magyarország, Budapest)</i>	http://www.waxbudapest.com/
Millenáris (Magyarország, Budapest)	http://www.millenaris.hu/
Zsolnay Kulturális Negyed (Magyarország, Pécs)	http://www.zsn.hu/
Siófok 320 (Magyarország, Siófok)	http://www.320fok.hu/
Gasometer (Ausztria, Bécs)	http://www.wiener-gasometer.at/
Factory Aréna (Magyarország, Miskolc)	http://factoryarena.hu/
Kofmehl (Svájc, Solothurn)	http://kofmehl.net/
Fonó Budai Zeneház (Magyarország, Budapest)	http://www.fono.hu/
Paksi Képtár	http://paksikeptar.hu/

HIVATKOZOTT IRODALOM

- I Antal, Borzsák, Tánczos, Varga: BORSOD 2050 - Hajrá, ipari táj - rehabilitációs lehetőségek Észak-Kelet Magyarországon, DLA Építőművészeti iskola évkönyv 2011/ 2012 (ISSN 2063-5982), 12-19.;
- II Antal, Borzsák, Tánczos, Varga BORSOD 2050 - Hajrá, ipari táj c. projekt publikálása, ÁTJÁRÓ 2013/1. szám, ISSN 2064-0862, 59-70.
- III „Borsod 2050 – Hajrá, ipari táj!” c. a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építőművészeti Doktori Iskolájában folyó kutatás. A kutatás résztvevői voltak Antal Gabriella, Borzsák Veronika és Varga Piroska éves doktoranduszok, a kutatás/tematikus év konzulense Vasáros Zsolt DLA, egyetemi docens.
- IV Kukely György-Barta Györgyi-Beluszky Pál-Győri Róbert: Barnamezős területek rehabilitációja Budapesten, Tér és Társadalom 20 évf. 2006/1. 57-71 old.
- V Drótos László: Kőbaltától a nanotechnológiáig, Magyar Elektronikus Könyvtár, 2008.10.01. [cited 20 Jan 2017]. Elérhető: mek.oszk.hu/~mekdl/pim/peldak/ipari.doc
- VI Urbán Erzsébet, Vukoszavlyev Zorán: Közép-Kelet-Európa ipari örökségének kortárs újrahasznosítási lehetőségei, ARCHITECTURA HUNGARIAE 2014; 13:(1) 15-32.
Elérhetőség: http://arch.et.bme.hu/wp-content/uploads/epaper/AH_vol13_no1_pp15-32_UrbanVukoszavlyev/AH_vol13_no1_pp15-32_UrbanVukoszavlyev.pdf
- VII Antal, Borzsák, Tánczos, Varga: BORSOD 2050 - Hajrá, ipari táj - rehabilitációs lehetőségek észak-kelet magyarországon, DLA Építőművészeti iskola évkönyv 2011/ 2012 (ISSN 2063-5982), p. 12-19.,
- VIII Lux Gábor (2009): Az ipar hagyományos terei: Régi ipari térségek. – Tér és Társadalom. 4., pp. 45–60. elérhetőség: <http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/1275>
- IX Kirádi Rita Rebeka: A Jövő Házától a Zanzáig – ipari épületekben megvalósult projektek, DLA disszertáció, 2009, 4. old
elérhetőség: <http://konyvtar2.mome.hu/doktori/ertekezesek/DLAertekezes-KiradyRekaRebeka-2009.pdf>
- X Petravich András: A műemlékek kulturális hasznosítása, Magyar Műemlékvédelem, Műemlékvédelmi Tudományos Intézet Közleményei, XII. kötet, Budapest 2005
Elérhetőség: https://szarazmalom.files.wordpress.com/2011/11/muemlekek_kulturalis_hasznositasa.pdf
- XI Antal, G., Borzsák, V., Tánczos T., Varga P.: BORSOD 2050 – Ruhr-vidéki tanulmányút, In Szabó L. (szerk.), “A kicsi szép” / “Small is beautiful”. Yearbook of the Doctoral School of Architecture, 2013, Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 144-145
- XII Vámosy Ferenc: Az építészet története – A Modern Mozgalom és a későmodern, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002
- XIII Praznovszky Mihály, Darkó Jenő, Kóczyánné Szentpéteri Erzsébet, Várkonyi György: Huszonöt évvel ezelőtt történt meg a rendszerváltás – mennyiben volt ez pozitív, illetve negatív hatással a hazai múzeumok életére?, 2015 MúzeumCafé 9. évf.45. Disputa, 30-36
Elérhetőség: <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/kulturalis-oroksegvedelemert-es-kiemelt-kulturalis-beruhazasokert-felelos-allamtitkar>
- XIV Dr. Váczi Piroska: Az ipari örökségvédelem probléma Magyarországon, Országépítő 2011/3, 40-45
- XV Barta Györgyi (szerk.): A budapesti barnaövezet megújulási esélyei. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004. p. 327-344.
- XVI Fábrián Attila: Elérhetőség: Kultúra alapú városfejlesztés, kreatív városok, 2009, Economica 2. évf. 3. sz. 16-26

- XVII Rainer Péter: A megújult Öntödei Múzeum, 2009.09.14
Elérhetőség: <http://epiteszforum.hu/a-megujult-ontodei-muzeum>
- XV Ruhr Museum hivatalos honlapja, <https://www.ruhrmuseum.de/en/home/>
- XVI http://fovarosi.blog.hu/2011/09/22/10_eve_meo
- XVII Wessely Anna: Városi kultúrák és kulturális negyedek pontosan megadni! – forrás: Berkecz Balázs (szerk.): A kulturális negydek mint városfejlesztési stratégia, Európa Centrum Kht., Pécs, 2007.,
- XVIII Kiss Attila: Tudatos városfejlesztés, <http://www2.sci.u-szeged.hu/eghajlattan/baba/KissAttila.pdf>
- XIX Zsúgyel János: Az ipari válságrégiók megújulásának tényezői a Ruhr-vidék tapasztalatai alapján, elérhetőség: <http://docplayer.hu/36579601-Az-ipari-valsagregiok-megujulasanak-tenyezoi-a-ruhr-videk-tapaszatalatai-alapjan-zsugyel-janos-egyetemi-adjunktus-miskolci-egyetem.html>
- XX A Zsolnay Kulturális Negyed — félidőben, 2012
elérhetőség: <http://epiteszforum.hu/a-zsolnay-kulturalis-negyed-felidoben>
- XXI Kristóf Ágnes - dr. Váczi Piroska: Ózd örökség alapú városrehabilitációjának előkészítése, 2006
Elérhetőség: <http://epiteszforum.hu/kristof-agnes-dr-vaczi-piroska-ozd-orokseg-alapu-varosrehabilitacio-janak-elokeszitese>
- XXII Adorján Anna: Ózd forever, 2016
elérhetőség: <http://epiteszforum.hu/ozd-forever>
- XXIII Mizsei Anett: Kiszínezett barna zóna: az ózdi projekt, 2016
elérhetőség: <http://epiteszforum.hu/kiszinezett-barna-zona-az-ozdi-projekt>
- XXIV Anna Adorján, Piroska Varga: 'Greenscape' from brownfields- from former industrial landscape to cultural landscape címmel, Landscapes and Greenways of Resilience Proceedings of 5th Fábos Conference on Landscape and Greenway Planning (Budapest, 01 July, 2016) konferencia kiadvány, editors: Sándor Jombach, István Valánszki, Krisztina Filep-Kovács, Julius Gy. Fábos, Robert L. Ryan, Mark S. Lindhult, László Kollányi, 147 o.
elérhetőség: <https://drive.google.com/file/d/0B0SDfwlPiez6cktlbXZYU3J0TUK/view>
- XXV Bartók István: Ipari emlékek revitalizációja – újjáélesztett csarnokok DLA értekezése, 2002, http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/137-bartok_i_2002_e.pdf
- XXVI Vörös Tamás: Képtől képig és vissza, 2017, 63.oldal
- XXVII Varga Piroska: Újítás a régiben, 2011, Magyar Múzeumok Online
elérhetőség: http://archiv.magyarmuzeumok.hu/tema/258_ujitas_a_regiben
- XXIX Ficsor Benedek: Darabokra hullott az örökségvédelmi rendszer, 2017. június 23, link: <https://mno.hu/grund/darabokra-hullott-az-oroksegvedelmi-rendszer-2404751>, megtekintve: 2017. december 30.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berkecz Balázs (szerk.): A kulturális negyed mint városfejlesztési stratégia, Európa Centrum Kht., Pécs, 2007.,
- Bojár Iván András: Ha tavasz, irány a Zsolnay Negyed! : a Pécsi Zsolnay Kulturális Központ. - Új művészet, ISSN 0866-2185, 2013. (24. évf.), 5. sz., 36-38. p.
- Csontos Györgyi (2001): Ózdi munkáskolóniák - Gyári kolóniák és lakásbelsőik Ózdon (1861-1970), Kráter, Pomáz, 2001.
- Csontos Györgyi (2005): Műemléki értékeint 4. - Ózd (KÖH, Budapest, 2005)
- Csontos Györgyi (2004): Integrált örökségvédelem, Műemlékvédelem, 2004
- Cseri László: Zsolnay Kulturális Negyed: alvó oroszlánok ECHO 2007, július 3. szám
- Lukács Bettina: A gyáros öröksége : Zsolnay Kulturális Negyed - Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2008. 4. sz., 28-29. p.
- Martinkó József: Hajnalpír – Gondolatok és meglátások a pécsi Zsolnay Kulturális Negyed kapcsán – MCXVI Építészmuzeum - Octogon : architecture, design, ISSN 1418-5229, 2012. 10. (102.) sz., 33-40. p.
- Németh Györgyi (2011): Útmutató a bányászat és a kohászat emlékeihez Észak-Magyarországon és Szlovákiában, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Fejlesztési Ügynökség, 2011
- Somlyódi Nóra: A Balkén kapuja? Kalligram, 2010
- Somogyi Krisztina (szerk.): Köz-Tér-Köz. Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa_Építészeti pályázatok és köztérfelújítások
- dr Vácz Piroska szerk. (1997): Az ipari műemlékvédelem helyzete Magyarországon, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Érd
- Karták könyve. Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye. Budapest, ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület, 2011
- The Dublin Principles, 2011 Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes
- A Zsolnay Negyed új szimbóluma – Híd-épület, látogatóközpont, menza <http://epiteszforum.hu/a-zsolnay-negyed-uj-szimboluma-hid-epulet-latogatokozpont-menza>
letöltés: 2017. november 30.
- Inspiráló alkotóhely – Zsolnay Negyed, PTE Művészeti Kar, Szobrászati Tanszék és JESZ egyetemi színház épülete <http://epiteszforum.hu/inspiralo-alkotohely-zsolnay-negyed-pte-muveszeti-kar-szobraszati-tanszek-es-jesz-egyetemi-szinhaz-epulete>
letöltés: 2016. december 10.

A pécsi Zsolnay gyár rehabilitációja - a Zsolnay Negyed megvalósíthatósági tanulmány alapján, Zsolnay Örökség Kezelő Kht
forrás: <http://epiteszforum.hu/node/641>
letöltés: 2017. november 30.

Szijártó Zsolt: Egy vagány hely – a PTE Bölcsészettudományi Karának épülete a Zsolnay Kulturális Negyedben
<http://epiteszforum.hu/egy-vagany-hely-a-pte-bolcseszettudomanyi-karanak-epulete-a-zsolnay-kulturalis-negyedben>
letöltés: 2017. november 30.

Dr. Váczi Piroska: EU és az örökségvédelem - tévhit és lehetőségek,
http://old.kek.org.hu/uploads/images/ppt/dr_vaczi_

Antal József: Világ a semmiből, a műszaki múzeumok kialakulása,
Ponticulus Hungaricus, XXI. évfolyam 8. szám · 2017. Augusztus
<http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/limes/antal-jozsef-vilag-a-semmibol>.
letöltés: 2017. december 10.

Zsolnay Kulturális Negyed tervező listája

Generáltervező:

MCXVI Építésműterem Kft.

felelős tervezők:

Csaba Katalin - Míves Negyed

Herczeg László - Egyetemi Negyed

Pintér Tamás János - Alkotó és Családi Negyed

Míves negyed épületei:

E8-11, 48

építész tervező: Lukáts István

építész munkatárs: Kadia Dalma, Szilvássy Erika, Perényi László

statika: Maros Gergő

E12-15

építész tervező: Rádóczy (f) László, Köves András, Bokor Csilla

építész munkatárs: Mészöly Csaba, Perényi László, Suvák Csaba, Csizmadia János,

Varga Zsuzsa

statika: Maros József

E16-18

építész tervező: Csaba Kata

építész: Demeter László

építész munkatárs: Balogh Bence, Szlovák János

statika: Dangelné B. Franciska

E17-19

építész tervező: Helfrich Gábor, Konrád Péter

statika: Dangelné B. Franciska

Alkotó és Családi negyed épületei:

E24

építész tervező: Laczó Zoltán

építész munkatárs: Barna Balázs, Pálóczi Tibor

statika: Horváth Kund

E26,27,28,78

építész tervező: Papp Glória, Mórocz Tamás

építész munkatárs: Kanyó Mihály

statika: Harsányi Csaba

E30

építész tervező: Kamarás Bálint, Molnos Attila, Szilvási Attila

építész munkatárs: Bende Attila

statika: Rabb Péter

E31

építész tervező: Pintér Tamás János

építész: Demeter Ágota

Munkatárs: Kovács Dénes, Krajcsó Péter

statika: Szőnyi László

Egyetemi negyed épületei:

E01

építész tervező: Herczeg László

építész: Hajdú Gábor

építész munkatárs: Álmos Gergely
statika: Szőnyi László

E02-22

építész tervező: Pethő László
építészek: Tolnay Barbara, Molnár Zsófia
munkatársak: Végh Zsuzsanna, Nagy Zsuzsanna, Göde András, Gál Béla
statika: Szőnyi László

E25

építész tervező: Sztojka Gábor, Koós Marianna
építész munkatárs: Donkó Eszter
belsőépítész: Szabó Bernadett, Koczoch Judit
statika: Késmárky Zoltán

E32-33

építész tervező: Herczeg László
építész: Weichinger Mónika, Borsos Melinda
építész munkatárs: Kunczi András, Mechle Balázs, Rantal Gábor
statika: Szőnyi László

E34-74

építész tervező: Somogyi Tamás, Tóth Tamás
statika: Kádár Gergely

E82

építész tervező: Herczeg László
építész: Kormányos Anna
statika: Szőnyi László

tájépítészet

Északi terület:

Mohácsi Sándor, Radics Mónika, Pécsi Máté, Kuti Zalán, Gyüre Borbála, Pintér Klára Katalin - S73

Déli terület:

Kovács Árpád, Tihanyi Dominika, Lukács Kati, Thurnay Dorottya - Új irány

művészettörténész: Orosz László
régészet, falkutatások: Dr. Gere László
kerámia kutatás: Dr. Kovács Orsolya
kerámia restaurátor: Várbíró Erzsébet

épületgépészet: Kolarovszky László, Gáspár Tibor, Jeszták Urszula - Kőrös Consult Kft.

közmű: Kész Tibor

épületvillamosság: Kovács Zsuzsa, Sándor Dávid, Peták András - Inter-ház-tech Kft.

külső út és közmű: Egyházi Ferenc - Pro Urbe Kft.

tűzvédelem: Szabó Norbert

akusztika: Wittner Kálmán

színháztechnológia: Gebei András, Strack Lőrinc

konyhatechnológia: Kovács Zsolt - Inox-therm Kft.

bontások: Horváth Zoltán

környezetvédelem: Novák Attila

liftek: Makovszky Zsolt

makett: Szőke Marianna

animáció: Horváth Eszter, Vörös Márton Ferenc

Ózdi Kultúrgyár tervező listája

építész vezető tervező: Csontos Györgyi DLA

Gyártörténeti emlékpark és élménykomplexum:

tájépítészet: Adorján Anna

építész munkatársak: Ivacs Tamás, Serfőző Evelin, Sajbán Judit, Archinvest'97 Kft.

szakmai vezető: Nyalka Antal, ügyvezető, Archinvest'97 Kft.

beruházó: Ózd Város Önkormányzata

generálkivitelező: Mester-Építő Fővállalkozó és Kivitelező Kft.

statika: Sterner Pál, Sterner Mérnökiroda Kft.

gépészet: Tóth Tihamér, Thermo 93 Kft.

elektromos tervező: Münnich Gábor, Fényesvölgy Kft.

Erőmű Program

építész tervezők: Percz Gábor, Petheő Dániel, Nagy Barbara, MIXA Stúdió/Archinvest'97

építész munkatársak: Krakomperger Dávid, Újfalussy Domonkos, Vizi Gergely Norbert

szakmai vezető: Nyalka Antal, Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA)

beruházó: Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA)

generálkivitelező: Market Építő Zrt.

tájépítészet: Adorján Anna

belsőépítészet: Kéry Balázs, Göde András, Kroki Stúdió

statika: Sterner Pál, Sterner Mérnökiroda Kft.

gépészet: Tóth Tihamér, Thermo 93 Kft.

elektromos tervező: Münnich Gábor, Fényesvölgy Kft.

Fűvógépház Projekt

építész tervezők: Percz Gábor, Petheő Dániel, Nagy Barbara, Ábel Viktor, Dobos Bence, MIXA Stúdió/Archinvest'97

építész munkatársak: Krakomperger Dávid, Révai Balázs, Újfalussy Domonkos, Vizi Gergely Norbert

szakmai vezető: Nyalka Antal, Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA)

beruházó: Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA)

generálkivitelező: Zeron Befektető Zrt.

tájépítészet: Adorján Anna

statika: Bimbó Gábor, Sterner Mérnökiroda Kft.

gépészet: Tóth Tihamér, Thermo 93 Kft.

elektromos tervező: Münnich Gábor, Fényesvölgy Kft.

Nyilatkozat önálló munkáról, hivatkozások átvételéről és a nyilvánosságra hozatalról

6. számú melléklet

Alulírott Varga Piroska Éva kijelentem, hogy ezt a mester-értekezést magam készítettem és abban csak a megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, egyértelműen, a forrás megadásával megjelöltem.

Hozzájárulok a doktori értekezésem interneten történő nyilvánosságra hozatalához korlátozás nélkül, de eseti hozzájárulásommal

Budapest, 2018. február 1.

Varga Piroska Éva

